اللہ نزل احسن الحدیث کتابا متشابہا مثانی تقشعر منہ جلود الذین یخشون ربہم

روض الازہر فی مآثر القلندر

مولفۂ علامۂ اکبر فہامۂ اشہر اوستاد اساتذۂ زمان معدن عشق دہیمان وحید عصر فرید دہر سیدی مولانا شاہ تقی علی قلندر نور اللہ مرقدہ الاطہر مع تکملہ نفیسہ و تبصرہ لطیفہ مسمّٰی بہ

حوض الکوثر فی تکملۃ روض الازہر

مصنفہ عالم تحریر فاضل کبیر عارف حقائق کاشف دقائق ومی حیدۃ الصفد مولانا حافظ شاہ علی انور قلندر
اطیب اللہ ترابہ الاطہر

بتصحیح صحیح و توضیح صریح و حواشی مفیدہ و اضافہ مقدمہ موسومہ بہ

مواہب المتطالع لروض الازہر و الحوض الکوثر القلندر

از جامع علوم و فہوم عارف اسرار مکتوم رئیس الاولیا راس الاصفیا مولانا شاہ حبیب حیدر قلندر بار رحمت انوار غیوصفہ بارقۃ الی یوم المحشر

حسب [illegible] الش

شایان ستائش محب الفق[illegible] ضا صاحب وکیل حیدرآباد

مطـ[illegible]

مطبوع [illegible] لکھنؤ طبع ص [illegible] عم

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

فہرست مضامین مقدمہ کتاب مستطاب موسومہ بہ المواہب القلندریہ من بطائع الروض الازہر والحوض الکوثر

فہرست مضامین کتاب مستطاب روض الازہر فی مآثر القلندر و حوض الکوثر فی تکملۃ روض الازہر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی جعل اولیائه کاشفین للکروب و رافعین البأس والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس وخص من بینهم طائفة باعطاء العلوم والمعارف والتذکر بالانفاس ونقش علی فصوص حکمهم اعلاء الحب والقرب والایناس فسبحان من اودع فی اجسامهم لطائف اشرفیة وروح ارواحهم بتفهیمات الٰهیة اعطی قلوبهم من عین العلم السماوی لطائف الالهام واسال الخلاویة وزکی نفوسهم عن العلائق والعوائق واثبت لذواتهم تحفة البررة انزل علیهم انوار التنزیل وانطق لسانهم بحقائق التاویل شرف تراب اقدامهم لاستکمال الملکیة وکثیر من الفضائل زین نفوسهم بالتحلی من احسن الخصائل والتخلی عن الرذائل رش علیهم بکرمه رشحات القدس وشم انفسهم برحمته نفحات الانس فصل لهم فصول المسعودیة واظهر علیهم مقامات المظهریة فوض الیهم مفاتیح اصول المقصود لئلا یفوتهم شرح مقاصد کل موجود احیاهم لاحیاء علوم الدین ورزقهم قسطا جزیلا لارشاد الطلبة والمریدین فهم حجة الله البالغة وآیة الله الکاملة من اقتفی آثارهم فاز بالسعادات الابدیة والمواهب اللدنیة ومن اعرض عنهم فقد القی نفسه فی الصواعق المحرقة من البعد والحجب الظلمانیة والصلوة والسلام علی من هو روحه المعلی مشکوة الانوار وقلبه المزکی مصباح الهدایة لاقتباس الانوار المنقذ من الضلال والمنجی من النکال حامل الفتوحات المکیة والمدنیة قائل المقالات الوضیة فی النصیحة والوصیة حافظ خزائن النبوة داعی الخلق الی طریق الاحسان والمحبة مقدمة الصلاح مشید ارکان الفلاح مقصده الاقصی شرح اسماء الله الحسنی صاحب السیف المسلول قائد الناس الی نهج الاصول جامع الشمائل الرضیة مجمع الخصائل المرضیة دارج مدارج النبوة عارج معارج الفتوة نزهة المجالس للعارفین بهجة محافل المشتاقین کیمیاء السعادة الازلیة مفتاح تعرف المعارف الالهیة مرج البحرین اللذین هما الوجوب والامکان یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان الخیر الجاری کالکوکب الدری منقولاته کل مراد المریدین ومعمولاته مناهج السالکین عوارف معارفه زاد المتقین واخباره اخیاره منهاج العابدین شریعته روضة الاحباب وطریقته فصل الخطاب عبده ورسوله التقی العلی ذو الفوائح والمعالم المنجلی نبینا العابد الحامد المحمود وشفیعنا الواحد الماجد الموعود لشفاعة استوفی یوم المشهود سیدنا ومولانا محمد صاحب الحوض المورود وعلی آله واصحابه الذین لمعت علیهم لوامع الاشراق وطلعت علیهم لوائح حسن الاخلاق فحصلوا مفتاح النجاة عن المهلکات الدنیویة والاخرویة واستوعبوا اشعة اللمعات من المشکوة النبویة خصوا هممهم بتوصل المریدین الی المراد وبذلوا مساعیهم فی جذب القلوب الی دیار المحبوب باحسن السداد اختاروا

سیرة خیر العباد لتحصیل زاد المعاد وفوائد الفؤاد سمعوا الطیب لنتم بحسن العقیدة لازالة الخفاء عن قلوب الغافلین وفتحوا
بمفاتیح الاعجاز ابواب سفینة العلم والیقین سعوا فی غایة تهذیب الاخلاق والعادات وبینوا فیه قولاً جمیلاً باحسن الغایات قوی الله
عقائدهم بجامع الاصول وصفی نخبة فکرهم ومرأة جنانهم بکمال القبول فاض علیهم فیضا لحق بدمغ الباطل تکمیل الایمان هو مسدد
للطالب نباذل فتح علیهم بفتح العزیز فتمیز منه المسلم نفسه بین حالتیه الوسیط والوجیز واهتدیهم بنسیم الریاض من مدد الفیاض
فاستشفی بهم کل علیل ومریض شفاءً کاملاً عن الامراض فکان کل منهم جامع فیوض الحرمین وبصفات قرة العینین لرسول
الثقلین علی اولیاء امته الذین غرقوا فی مجمع بحار الانوار لاخذ سلک السلوک فظفروا علی جواهر السلوک بعنایة ملک الملوک فهدوا
الی الصراط المستقیم ونالوا سفر السعادة من حضرة الکریم ونطقوا بقول الفصل لارجاع عقول العلماء القشیریة من الفرع الی الاصل حصلوا
الدر المختار من بحر العرفان والیواقیت والجواهر من معادن الاحسان شرحوا اداب المریدین واسناد المشیخة بکمال الصفاء القرشیة وقرعوا
اسماعهم بنفحات الاصابة وفازوا علی جمع السلوک بحسن الارادة شهودهم عینی ووجودهم یقینی خلقهم حسنی وحلمهم حسینی لقاء وجوهم
سرور المحزون وضیاء قلوبهم نور یهدی الی سیرة النبی المامون علمهم مستطرف فی کل فن مستطرف عقائدهم بهجة الاسرار ومطالبهم
سبحة الاحرار کلماتهم المؤتلفة بحالة نافعة لفتح المعیشین وفقرات احرارهم علالة رائعة للمتمسکین کلیاتهم عجیبة ومثنویاتهم غریبة
مکتوباتهم مفیدة وملفوظاتهم مفیضة ترجمان معارفهم زبدة اسرار الواصلین وبیان حقائقهم للصاعدین مرقاة الی سیر الاولیاء
العارفین ارشاداتهم فواتح الرحموت للطالبین وتواتر کراماتهم مسلم الثبوت للعالمین کل من معمولاتهم جامع صغیر لفقراء الله
الاکبر واتباع معلوماتهم نافع کبیر لدرجات مرقاة الصعود علی المقامات الاشهر اللهم امطر شآبیب رحمتک الشامل الواصل
وارزقنا بوسیلتهم الانتباه الکامل فی جمیع السلاسل واوضح لنا امور السلوک فی سبع سنابل لاسیما علی مشائخ السلسلة الذهبیة القادریة
القلندریة الباسطیة الکاظمیة الذین شهدوا مناظر اخص الخواص وسمعوا نغمات الاسرار فارتقوا الی مقامات الاختصاص وشرفوا
بتشریف جلائل النظر ونزهة الارواح وسعوا فی تهذیب الاسماء واللغات بغایة التوضیح والایضاح وجنبوا الناس بفتاواهم عن
ارتکاب المعاصی الکبار وحصل صلاح الامة باشاراتهم الکافیة لرد المحتار فنشر طیبهم فی الاقطار وحسنة لهم نزالا بار جرت
علی لسانهم نصوص الخصوص ومناقب العارفین یحصل منه السهولة لنقش الفصوص وتنبیه الغافلین فتحت لهم سمعات العلم ولمعات
سطعات الفهم کشفت علیهم اسرار متواریاً لیطلع منه الکل سامعاً وقاریاً فاشاراتهم کشف الرموز المحجوبة وکتبهم فتح الکنوز المکنونة
اسرار شهودهم فتوح الغیب کلیات سرائرهم قدوسیة بلا ریب زبدة حقائقهم معدن المعانی والایقان وخلاصة معارفهم
بحر المعانی والعرفان شرائط وسائطهم مطالب رشیدیة ونتائج مجاهداتهم مآرب سعیدیة فهم الراشدون الی طریق الله الاکبر
الزاهدون فی امور الدنیة کثیرة النشر الصادقون فی مقاصدهم الاظهر والناظمون بقوانین الشرع الاطهر والذاکرون لله تعالی
بالقعود والقیام فی الروض الازهر والشاربون کاسات الوصال من حوض الکوثر فاشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک
وله الحمد واشهد ان سیدنا ومولانا محمداً عبده ورسوله له الثناء وله المجد رضیت بالله ربا وبالاسلام دینا وبمحمد صلی الله علیه وسلم
نبیا ورسولا وبشمس العارفین مظهر اسم الرب شاه علی انور القلندر مربیا ومرشدا اما بعد از بندهٔ احقر خاک نشین عتبهٔ قلندر
حبیب حیدر معلوم خواطر ارباب ولی الالباب والابصار اصحاب العلم والاعتبار باد که عمده ترین نعمت سرمدی وخجسته ترین موهبت ایزدی درحق این بندهٔ عاصی

پر سماصی از بدو شعور مسلک شدن است بزمرهٔ خدام بارگاه عرش پایگاه حضرت معدن فضل و موهبت منبع فیض و کمال مجمع تجلیات جلال و جمال ملجا

علما و فضلا ماوای عرفا و فقرا سر خیل اولیاء نام آور بمفهوم مشهور و لفظ قلندر الذی فاق علی الاقران بالعلم و الکشف والعرفان و نال حظا کاملا

و نصیبا وافرا فی افاضة الایمان والایقان مولانا الاشهر و استاذنا الاکبر شیخی و مرشدی شمس العارفین حافظ شاه علی انور العلوی الکاظمی

نسبا والقادری القلندری مشربا و مسلکا والحنفی مذهبا والکاکوری مولدا و مدفنا اللهم روح روحه وافض علینا فیوضه و فتوحه اجعل

مرقده الشریف تریاقا مجربا للمستفیضین عالم یقینا و اده ضیاء وجهه المشرقة منورا علی قلوب الواصلین والعارفین و مزید بران شرف

گشتن از زمان جناب جانشینان آب بدولت تحصیل علم و شرف بیعت چنانچه تقریبا کل اوقات شبانروزی از روز کتب نشینی خود تا یوم وفات آن مصدر برکات فخر

حضوری ورزیده ام و بدین مباهات می نازم که بسیاری از احوال و افعال آن عارف باکمال دیده ام و اکثری از احکام و ارشادات امر آن صاحب الکرامات

بتعمیل رسانیده و برخی از واقعات عجیبه و مقالات غریبه از زبان الهام ترجمانش باوقات مختلف شنیده بعضی از آن حسب موقع و حال اینست روزی زمان

درس کتب متوسطات کاتب حروف که غالبا سنه هجری یکهزار و سه صد و سیزده بود حضرت خداوند نعمت دارین رزقنا الله فیوضه فی الکونین در نور و کلام حقائق

و معارف التیام که با مخلصین با اخلاص مسترشدین بصدق و اختصاص روتی میمنه مشغول داشتند ارشاد فرمودند که دیشب بزیارت جمال ملک تمثال

حضرت فلک رفعت بدآسمان معرفت صاحب السلسل الجلیل الجامع لمدارج الحبیب الخلیل زبدة العشاق المشهور فی العلم والکرم فی الافاق المولی الاعز الدال

الی طریق الله الاکبر الذی مناقبه بوفور فضله و مکارمه لا تعد ولا تحصی حضرت مقتدای جهان شیخی و استادی مولانا شاه تقی علی قلندر نور الله مرقده

الاطهر مشرف گشتم دیدم که حضرت ایشان بوجه واقعه وفات صاحبزادهٔ باکمال مقبول ایزد متعال حضرت مولانا حامد علی علیه الرحمة الله الولی چنان مغموم بجبیده اند

ممعت ذکر عالم بی بدل فاضل بی مثل مدرس کامل محقق واصل عنوان صحیفه کرامت دیباچه کتاب ولایت صوفی صاحبدل صاحب قلم نمونهٔ علم آئینه کمالات بدیع مرد جسم شجاعت
دارین پیر طریقی کاشف رموز خفی و جلی عارف معارف عقلی و نقلی سیدی مولانا حامد علی العابدی افیض علی مرقده سجال رحمة الله القوی فی کل غداة و عشی خلف اصغر حضرت کهف دین و
ملت مقتدای جهان مولانا شاه تقی علی قلندر العلوی الکاظمی - ولادت آنجناب تقریبا در سنه یکهزار و دو صد و چهل و هشت هجری واقع شد از بدو شعور متصف بصفات حمیده و خصائل پسندیده
بودند کتب درسیه بخدمت حضرت والد ماجد خود گذرانیده اند و در قوت حافظه و جودت طبع و افهام مطالب نامعلوم از معاصرین خود گوی سبقت ربوده از بعض تلامذه ایشان [?] نیز بتقیید
حیات اند مسموع شده که روش درس و طرز افهام مطالب و شفقت بر طلبه علوم چنان بود که مثالش از دیگری بنظر نیامد. در سن دوازده سالگی بیعت بر دست حق پرست حضرت جد امجد
قدوه قدرت غوث ملت شاه تراب علی قلندر قدس سره الاطهر در سلسله عالیه قادریه رضویه کردند و بعد درس طلبه بقیه اوقات خود بخدمت مرشد خویش صرف می نمودند با این همه
اکثر متحسرانه می گفتند که خدمت حضرت پیر و مرشد چنانکه باید از من سرانجام نیافت بلکه همین خدمت خالصه بود که یکبار حضرت غوث ملت از والد ماجد ایشان فرمودند که خدمت
پسر شما سر بار انبز و دستار بر کرده من ازوی بسیار خوشنودم خدا دیر اجزای خیر دهد که خدمت ما خوب میکند در طبیعت شریفه تجرید و ترک و ایثار و سخاوت بسیار بود اکثر
مردمان ثقات ناقل اند که هر چه داشتند پارچه سرمائی نمی ماند بیشتر بمساکین و فقرا میدادند و خود برپاسی مسجد بکار مبسر دند و تبسم شده میگفتند که ما را سردی بهیچ دیگران معلوم
نمی شود لهذا بدیشان میدهم شاید همین فعل مقبول بارگاه الهی افتد. در پیری و شجاعت و توانائی در اسبتازی و انتظام تعمیرات و اصول حساب هم فائق بودند زبانی اشخاص
معتبر شنیده شد که روضه شریفه حضرت غوث ملت به نگرانی ایشان تیار گشته وقتیکه نوبت نصب کلس سنگی آمد حصه زیرینش بغایت وزنی بود جمله مزدوران زور آور دند
گشتند ایشان فرمودند که افسوس طاقت برداشت این سنگ هم ندارید و خود تنها بهر دو دست برداشته بالای گنبد برده بنهادند. در فنون سپهگری مهارت تام داشتند
و بیشتر چنین هنران را می پسندیدند. اذکار و اشغال و اوراد خاندانی از خدمت بزرگان خویش اخذ کرده بودند زکوة اسماء و سور قرآنیه نیز داده بودند از معمولات خاص بود که بعد
مغرب بر سقف مسجد شریفه با پشت روضه شریفه حضرت جد امجد خویش تا نماز عشاء مراقب می ماندند حضرت مرشدی و مولای حافظ شاه علی انور قلندر رحمة الله علیه میفرمودند که
که من بخدمت ایشان خیلی گستاخ بودم روزی در قرب زمان وفات شان بارش بکثرت شده و آن وقت هم ترشح میشد بعد ادای فریضه مغرب ایشان حسب معمول خود
بر سقف مسجد شریفه بودند من هم رفتم دیدم که در مشغول مصروف اند و بر مصلا هیچ اثر بارش و نمی و غیره نیست نه بر جائیکه مصلا گسترده بود اثری و نه بر جسم شریف معلوم میشد
که اینجا بارش بالکلیه نگشته متعجب گشته از حضرت جد امجد مولانا شاه تقی علی قلندر عرض کردم فرمودند که خدا خیر کند امثال این امور خوب نیست در ورع و تقوی و طهارت نیز
نصیب فرد وقت بودند منقول است که بخانه از اقربای خاص برای خوانانیدن ترجمه کلام مجید روزانه میرفتند لیکن گاهی از اوشان چیزی تحفه هم نگرفتند حتی که یک بیره پان نیز
در جامه و لباس بجمیع آزادانه و سپاهیانه پسند میکردند و بجای قمیص بیشتر انگرکهی پوشیدند. و میفرمودند که از لبس قمیص بجهتیکه تشبه [?] تنگ گشته هیچ [?]
مهر و شفقت بحایت و الطاف بی نهایت حضرت عم اکرم و والد ماجد بودند حضرت والد ماجد ایشان در اکثر امور میفرمودند که هر چه ایشان را اکنشا باشد موافق همان فعل آید نقل
است که در زمان تعمیر [?] حضرت غوث ملت روزی علی الصباح بحضور عم اکرم خود حضرت مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره جانشین شده عرض کردند که دیشب بزیارت حضرت
سرور کائنات صلی الله علیه وسلم مشرف گشتم دیدم که آنحضرت بر جائیکه الحال در داره حریم گاه موجود است تشریف میدارند باستان [?] حضرت والد ماجد ایشان

کہ ہنوز ان وقوع واقعہ عظیمہ معائنہ کردہ بودم وحضار مجلس کلمات تعزیت وتلقین صبر عرض می نمایند ناگاہ شخصی بعرض رسانید کہ مولانا صاحب مرحوم زندہ گشتند
باستماع چنین مژدہ جانفزا اول فقیر حقیر خود را بر قبر مبارک رسانید و لحد را ہمچو آغوش تمنا کشادہ یافت ساعتی متوقف ماندہ منظور کردم شخصی بجسم از بالای
کفن مجسم شد بعجلت اندرون قبر رفتہ مولانا را معہ کفن بیرون آوردہ بحضور حضرت مقتدای جہان قدس سرہ بردم آنحضرت بمشاہدہ این واقعہ غریبہ از بس
شادان و فرحان گشتہ فقیر را بخلعت دلبشارات خاص سرفراز و ممتاز نمودند چون بیدار گشتم اول وقت فریضہ سحری بود برخاستم و بعدہ فرمودند چہ عجب کہ تعبیر
این خواب چنین باشد کہ حضرت مقتدای جہان احیای طریقہ مرضیہ خود از دست من منظور داشتہ باشند یا اشاعت کتاب خود کہ موسومہ بروض الازہر
فی مآثر القلندر ہست بذریعہ من مقصود باشد و یا تعلیم و تکمیل طفلے کہ از اولاد حضرت مولانای ممدوح باشد از دست فقیر مرکوز خاطر داشتہ باشند کہ ہمین
ہر سہ امر سبب قوی تفریح و ترویح روح پر فتوح حضرت ایشان بخیال می آیند الغرض مدتی برین خیال سر آمد و چیزی از مصداق تعبیر این واقعہ مفہوم نشد بعدہ
(راحت دادن ۱۲)
حضرت خداوند نعمت قدس سرہ در ماہ محرم الحرام سنہ یکہزار و سہ صد و ہیژدہ ہجری روزی ارشاد فرمودند کہ دیشب بحصول زیارت سراپا فرح و بشارت
حضرت مقتدای جہان حظ وافر فراچنگ آوردم دیدم کہ در صحن تکیہ شریفہ موجودم و حضرت ایشان از جانب دروازہ خانقاہ تشریف آوردہ کتابے
(بحد الجمعی حاصل ۱۲)
بوسیدہ و کرم خوردہ را کہ بدست مبارک است از غایت شفقت و مکرمت بمن عنایت فرمودہ ارشاد کردند کہ این کتاب بشما میدہم درست کردہ جزوبندی
و جلد بندیش سازید کہ بغایت قابل قدر است و پر از فواید و عواید بسیار این فرمودند و غائب شدند از صدمہ فوت حصول دولت دیدار فرحت آثار چنان
(سود ہا ۱۲)
حسرت و قلق بر دلم طاری شد کہ فی الفور بیدار گشتم ظہور تعبیر این مبشرہ چنان واقع شد کہ بعد مرور شہور این صحیفہ شریفہ روض الازہر فی مآثر القلندر
(خواب)
کہ بجائی بیجائی بود بذریعہ فاضل مجد و عالم اوحد صاحب تحقیقات و تدقیقات منبع خیرات و برکات جد محترم مولانا امجد علی علوی کاظمی مدظلہ العالی
بحضرت خداوند نعمت قدس سرہ حاصل گردید بوقت حصول آنچہ حالت انشراح و مسرت از بشرہ شریف و روی لطیف ہویدا گشت چہ توان گفت صحیفہ
شریفہ را بدست مبارک گرفتہ بہ احقر کاتب الحروف دادند و فرمودند کہ این عطیہ بی بہا را حرز جان خود سازد کہ باوقات فرصت معائنہ کردہ درستش حتی الامکان
خواہم کرد و ورق گردانی جملہ کتاب کردہ متاسفانہ فرمودند کہ افسوس تکملہ این کتاب کہ بمحنت و مشقت بسیار تحریر کردہ بودم ہمگی تلف شد و عرقریزی
و سعی ہای شبانروزیم بیکار رفت خیر اگر مقدر است و حیات باقی باز خواہم نوشت این ارشاد فیض بنیاد اخیر عرصہ منقضی گشت مگر از مشاغل رشد و
ارشاد فرصتی دست نداد کہ توجہ خاطر بآن سو منعطف گشتے تا بدی فقیر حقیر بحضور تجلیات ظہور علی الصباح معمولاً حاضر بود و دران زمانہ کہ سنہ ہجری یکہزار
و سہ صد و بست و دو بود قرأت صحیح بخاری شریف میکرد بحقیر ارشاد نمودند کہ امشب از زیارت با بشارت جدی و استادی حضرت مقتدای جہان
قدس سرہ مشرف شدم بنوازشہائے فراوان عزت و افتخار بخشیدہ فرمودند کہ پسر شما درین روزہا در کسب اشغال و اذکار سلسلہ علیہ قلندریہ مشغول ست

(بقیہ صفحہ گذشتہ) از برادر بزرگ خود عرض نمودند کہ رای من این ست کہ دروازہ حریم درگاہ برہمین مقام نصب کردہ شود کہ مبشرہ جوان صالح ست بجانچہ حسب نشاندہی آن دروازہ
شریفہ بوہمانجا نصب کردہ شد الغرض تا مدت بست سال کم و بیش بدرس و تدریس افادہ طلبہ کوشیدہ در عین شباب بعمر سی و چہار سالگی داعی اجل را لبیک گفتند و از سبحان اللہ داعلی
گردیدند واقعہ وفات نیز عجیب شد کہ بعد عرس شریف سنہ یکہزار و دو صد و ہشتاد و دو ہجری بلالہ رام سہائے کہ از محبان خاص بودند رقعہ بدین مضمون نوشتند کہ الحمد للہ از تقریب
عرس شریف بخیر و خوبی فراغت گردید در انتظار شما ماندم بنا بر مدیہ معلوم نیست کہ ملاقات ما و شما نیز آیندہ واقع می شود یا نہ فقط نوبت فرستادنش نیامدہ بود کہ بتاریخ بست
و چہارم ربیع الآخر تپ بلرزہ لاحق شد و روز سومین کہ یوم نوبت بود بہ نسبت سابق تپ شدت پذیرفت و غشی لاحق گردید علاج نمودہ شد لیکن بجز زیادتی ہیچ نشد مسہلات نیز شدند
ناگہان در تاریخ چہاردہم جمادی الاولی روز پنجشنبہ وقت صبح جان بجان آفرین سپردند و کوہ غم و اندوہ بر پس ماندگان انداختند بعد نماز ظہر پیش دروازہ حریم روضہ حضرت
غوث ملت حسب ارشاد والد ماجد خود کہ بعد وقوع این واقعہ وقیعہ بہ برادر بزرگ خویش گذارش فرمودہ بودند کہ قبر این مرحوم اگر برین مقام تجویز کردہ شود بہتر است کہ پیش نظرم
خواہد ماند و خواہم دانست کہ ہر آنچہ سرمایہ فضل و علم بدقت و دشواری تا این مدت کسب نمودہ بودم ہمہ را زیر زمین دفن کردم مدفون گردید قطعہ تاریخ وفات از مولوی
شریف الدین کاکوروی

چاردہ از ماہ پنجم پنجشنبہ روز بود | مولوی حامد علی صاحب بخاک گور رفت
سال تاریخ وفاتش ہاتف از طرح جدید | یکہزار و دو صد و ہشتاد و دو ہجری بگفت

ویر تلقین ذکر مجرد هو نمائید که نفع بسیار خواهد کرد لهذا حسب ارشاد واجب الانقیاد ذکر مذکور به شما تلقین میکنم بگوش هوش بفهمید و بران عامل
شوید و طریقه آن تعلیم نمودند این واقعه را مدتی قلیله گذشته بود که سلسله کسلمندی و ناسازی مزاج بحضرت همه رحمت آغاز گردید اولاً در مرض
اشتداد واقع شد لیکن باز قدری سکون گردیده آثار صحت هویدا گشتند اما واژگونی بخت و تهیدستی قسمت را خاک بر سر افشانم که باز نکس مرض
واقع شد و قوت را ضعف و ضعف را قوت پدید آمد دران زمانه اندوه نشانه که اطمینان و سکون خاطر از هیچ سو رو نمی نمود و در طرفی از اطراف عالم
بجز روز بازار تردد و انتشار چیزی بروی کار نبود جناب مکرمت انتساب شمع افروز بزم سخنوری صدر نشین معنی پروری محب الفقرا ملاذ الغربا مخلص
پاکباز و در میدان ارادت و خلوص یکه تاز صداقت آگین عم مکرم خان بهادر منشی محمد تاج الدین صاحب دام بالمکرمة والمواهب بمشره دیدند خلاصه اش
اینکه در پیش صحن آستانه عالیه بجانب غرب از درخت تمر هندی اژدحام خواص و عوام ست و حضرت مقتدای جهان قدس سره میان آن مجمع بر صفه
بلند ایستاده سخنان مواعظ حقائق و معارف آمیز میفرمایند و ایشان هم دران مجمع حاضر اند بعد اختتام وعظ با ایشان مخاطب گشته فرمودند که چه توان
کرد کسی نمی شنود ع با که گویم در جهان یک گوش نیست + و از نظر غائب شدند ایشان مضطرب الحال و متشتت البال بچپ و راست نگران شدند
نشان نیافتند مجبوراً افتان و خیزان اندرون آستانه شریفه آمده و متلاشی گشته بدرگاه حضرت عارف بالله قدس سره رسیده معلوم کردند که حضرت ایشان در
حجره درگاه شریفه موسومه بخلوتخانه تشریف فرما هستند پا از سر ساخته شرفیاب حضوری گشتند دیدند که پیش آن حضرت کتابی طویل و ضخیم نهاده است
و فقیر کاتب حروف صغیر السن را درس میدهند و معانی و مطالب را بطرز شافی ذهن نشین میسازند بفور حاضری روی جهان افروز بجانب ایشان گردانیده
نوازشها مبذول داشتند و به بشارات لائقه و توجهات فائقه سرفراز فرمودند منشی صاحب دران حال بیدار گشتند و از عنایت و نوازش مرشدانه بر خود
بالیدند و این خواب همه صدق و صواب ابوقت حاضری بحضور حضرت خداوند نعمت اطیب الله مضجعه گذارش ساخته تعبیر خواستند ارشاد شد که خواب
بغایت نیکوست و تعبیر واضح دارد و دلیل مقبولیت شما بحضرت مرشد برحق خود است که آثارش ظاهر اند و آینده نیز بظهور خواهند پیوست اما
اینقدر جزو خواب که پسر ما را تعلیم میکنند و کتابی ضخیم میخوانانند مفهوم نه شد که مراد ازان چیست فی الحال ما خود موجود هستیم و برای تعلیم و تربیتش
کافی ضرور نبود که این را هم بذمه همت عالی نهمت خود فراگیرند مگر می تواند که بوجه شفقت بغایت که بر صاحبزاده باکمال خویش جناب مولانا حامد علی
قدس سره الولی میداشتند و جناب موصوف جد مادری این پسر بودند خود بنفس نفیس متکفل این امر شده باشند بعده سکوت فرمودند هیهات که مطالب
و مفهوم اصلی این ارشاد آن وقت بفهم نه آمد که حیات حضرت ایشان یومی چند بیش نیست و عنقریب این جهان بی ثبات را میگذارند و این تعلق خاص تعلیم
و تربیت فقیر حقیر که مانع از ارتحال می توانست شد نیز پسندیده نمیدانند بعد ازین ارشاد در کیفیت علالت اشتداد پیدا گشت و در عرصه کم از یک ماه
تقریباً رخت سفر بدار آخرت بسته از مسجان ملاء اعلی و واقفان مقام و ان الی ربک المنتهی[2] گشتند و پس ماندگان و وابستگان دامن دولت را در الم و درد
فراق دائمی مبتلا گذاشتند افسوس که آن ظل عاطفت و چتر رحمت خداوندی و مرشدی که مانا سایه رحمت ایزدی توان گفت از سر ما برداشته شد
و قرارگاهم بجز خاک حسرت و ناکامی چیزی دیگر نماند همه آرزو و داعیه های دیرینه که از دیر باز در گنجینه دل دفینه بودند خون گشتند و حسرت و الم که وقتی
پیرامون خاطر نگشته بود ساحت قلب را محیط گردید افسوس صد افسوس ؎ درغم او روزها بیگاه شد + روزها با سوزها همراه شد + سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست + تن ز جان و جان ز تن مستور نیست + لیک کس را دید جان دستور نیست + ناچار به تجرع مرارت فراق بیکسی و استرضای
برضاء الهی خود را در دادم و آیه وافی هدایه قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا هو مولنا و علی الله فلیتوکل المؤمنون[3] را بهترین دستاویز صبر و سکون خود کرده

---

[1] ایشان در دوران تحریر مقدمه هذا بتاریخ بست و پنجم ماه رجب المرجب روز چهارشنبه سنه یکهزار و سه صد و سی و سه هجری دفعتاً داعی اجل را لبیک اجابت گفتند قبر در سکوری [2] و اینکه بسوی پروردگار تست بازگشت ۱۲ [3] بگو هرگز نرسد بما الا آنچه نوشته است خدا برای ما اوست کارساز ما و بر خدا باید که توکل کنند مسلمانان ۱۲

حسب ختم ناگاه قائد توفیق رفیق طریق و شفیق این گردید و به اشتغال خدمت تصحیح و تهذیب کتب و رسائل حضرات قلندریه کثرهم الله فی کل بکرة و عشیه عموماً و حضرت خداوند نعمت قدس سره خصوصاً توفیق آن هدایت نمود چنانچه اکثر رسائل از نظر قاصر گذشته بودند که روزی خود بخود القای معماهای مذکوره بالا از حضرت خداوند نعمت قدس سره منزلت بخاطر فاتر افتاد بر تعبیر خواب اول غور کردم بعینه صحیح و درست یافتم یعنی اگر احیای طریقه مرضیه حضرت مقتدای جهان علیه الرحمة و الرضوان مراد گیرند هم میتواند که بهر آنچه اشاعت طریقه علیه حضرت موصوف از حضرت خداوند نعمت قدس سره بظهور آمد ضرورت بیان ندارد و نه بر ارباب دانش و بینش مخفی و اگر اشاعت کتاب مستطاب مراد گیرند هم میشاید که حضرت خاتم این صحیفه شریفه هم جهد وافر در اشاعت وی بکار بردند چونکه دران زمانه اشاعت مقدر نبود لهذا در تعویق افتاد موهبت کریمه حضرت وهاب مطلق را نازم که آن سفینهٔ همچو تابوت سکینه را از حجله خمول بمنصهٔ ظهور در آورد یعنی آن صحیفه شریفه بدست حضرت خداوند نعمت قدس سره باز آمد ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم و ضرورت تحریر تکمله مخفی و محتجب نیست که حضرت مقتدای جهان علیه الرحمة و الرضوان در سبب تالیف صحیفه شریفه وعده تحریر یک مقدمه و ده لطیفه و یک خاتمه فرموده بودند مگر نوبتش نیامده لهذا ضروری شد که تکمیلش وفق خواهش و ارشاد حضرت مصنف نموده آید پس هر آنچه سعی که در تکمیل صحیفه از حضرت خداوند نعمت قدس سره بظهور آمد ظاهر است و آنچه از فقیر حقیر بعد وفات ایشان ممکن شد آن هم از یمن همت و فیض و برکت همان شهسوار مضمار ولایت و معرفت توان که النسبت که العبد و ما فی یده ملک لمولاه

نیاوردم از خانه چیزی نخست ❊ تو دادی همه چیز من چیز تست ❊ و نیز ترویح روح پر فتوح حضرت مقتدای جهان قدس سره را وجهی قوی این ست که کتاب از باقیات صالحات شمرده میشود که در صحیح مسلم بروایت حضرت ابو هریره رضی الله عنه مروی ست که فرمود جناب رسول الله صلی الله علیه و سلم که هرگاه انسان می میرد عمل وی منقطع میگردد مگر سه چیز که ثوابش بعد موت هم منقطع نمی شود یکی خیرات و صدقه جاریه دوم علمیکه خلق از وی نفع گیرند سوم ولد صالح که برای وی دعا کند یعنی ثواب عمل نیک بعد موت نمی ماند صرف تا حیات می ماند که بعد وی عمل ست نه ثواب مگر این سه چیز که ثواب آنها بعد موت نیز موقوف نمی شود یکی صدقه جاریه که عبارت ست از امر نیک که فائده اش همواره بخلق رسد مثل تعمیر مسجد و چاه و مدرسه و رباط و ارض موقوفه یا خانه موقوفه یا کتب موقوفه که ازین ها فائده عامه جاریست دوم علمیکه خلق از وی نفع یابند مثلاً آموختن علم دین و تصنیف و تالیف دران سوم ولد صالح که برای وی دعای خیر کند انتهی. و اگر تعلیم و تربیت طفلی مراد گرفته شود هم میتواند که فقیر حقیر نسبت ولدیت بحضرت مقتدای جهان بواسطه جناب مولانا حامد علی قدس سره میدارد و اکتساب جمله علوم فارسیه و عربیه صرف و نحو و فقه و اصول فقه و معانی و بیان و عقائد و منطق و مناظره و حکمت و کلام و تصوف و اخلاق و فرائض و تفسیر و حدیث وغیره از حضرت خداوند نعمت قدس سره کرده و بطفیل آنحضرت سرمایه روشناسی بهر ارباب علم و فضل پیدا نموده و هر آنچه یافته بدولت آنجناب یافته آری

قطرهٔ از بحر فیضان وییم ❊ ذرهٔ از مهر تابان وییم
تو ببین از من چنین غوغا و شور ❊ میکند او در دلم صدگونه زور
سوز من از سر سوزش رشحتی ست ❊ جان مفلس را از وصد شورکتی ست
این زمن نی بل ز سودای وی ست ❊ شور و غوغایم ز غوغای وی ست

علی هذا القیاس خواب دوم نیز مخبر به تهذیب و ترتیب است و خواب سوم مشعر به مقتضیات شان فرزند پروری و صرف توجه خاص غرضکه این امور معاون و مصمم عزم فقیر حقیر گردیدند و از زبان بیزبانی ظاهر کردند که بهر تقدیر دست درین کار باید داد چنانچه در ماه رجب سنه یکهزار و سه صد و سی هجری آغاز مطالعه کتاب مستطاب نموده دریافتم که واقعی کتابی ست عجیب و سفری ست غریب صوفیان ابو الوقت اگرش دستور العمل خود را نند رواد فقرای ابن الوقت کتاب حرز جان خودش انگارند بجا مجموعه ایست بهر جمعیت خاطر پریشان و نسخه شفائیست بهر صحت دل رنجوران خزینهٔ ایست پر از نقود حقائق و گنجینه ایست مملو از جواهر مضامین دقائق خزانه ایست پر از نعمات عرفان و گلدسته ایست پر از ریاحین ایقان عنوانش از مطلع خورشید مصفا و هر صفحه ساده از مه دق مله

بر صفا صفحی هر انچه درین کتاب مسطور است چون ابیت المعمور از نور معمور است شناسا شناسا مد و دانا داند که این همه از ان است که از همین نتیجه گردش خامهٔ فیض شماد
دبیر عطارد پایه است که پرتو مهر درخشان خیالش از جواهر آبدار فقرات رنگین آبگینه بجگر جوهریان الفاظ و معانی شکسته و بهترین نقش کلک بوقلمون طراز مرقع
ساز است که جلوهٔ طاؤس فکر آتش از نیرنگ الفاظ مختلف الالوان هنگام تماشا دیده و دل بهزاد و مانی بسته تیهی معجز کلامی بلند مقامی که سامعه
سخن سنجان مسیحا نفس دم شهود حسن بیانش مثل کلیم محو کلام گردیده نخچه مشکین طرازیکه باصرهٔ ارباب بصیرت هنگام نظارهٔ سواد خطش خط خطا بر سرزمین
نوخطاچین و خطا کشیده رشحهٔ کلک گهربارش آب بروی نیسان افزوده و صریر قلم اعجاز رقمش صلاے قم باذنی بمردگان مضامین صدساله درداده
از سر نو زنده کرده بجنت خود را نازم که مهبط نزول عنایت و توجهات کریمانه گشتم و اینچنین با ازسر ساختنم فرق را تا فرقدان رسانید یعنی بر موز عبارات
و غموض اشارات مشکل کتاب مستطاب پی بمطلب خود بردم و ذخیره فوائد و نعمای بوقلمون اندوخته بصورت حال معانی این بیت در نوشتم ؎
هنوز آن ابر رحمت درفشان است ❊ می وخمخانه با مهر و نشان است ❊ چه گویم که آن عنایت کریمانه و رافت و کرم مربیانه که درحقیقت پرسش
پنهانی و نوازش عیانی بود با من حقیر چها کرد و چسان از خود برد که بجز مطالعه صحیفه شریفه شغلی پسند خاطر افتادن نداد در اوقات بیشتر همیخواستم
که خود را وقف مطالعه دارم و چیزی برای نفع خود بهتر ازوی نه انکارم لیکن تفرق بال و تشتت حال نه گذاشت که جمله اوقات در آن صرف
کنم مجبوراً وقتیکه فرصت میسر می آمد بمطالعه صحیفه شریفه صرف میکردم و در تطابق عبارات از ماخذات و تصحیح آنها سعی بالغ و جهد وافر بکار بردم
و چونکه عبارات عربیه در آن بیشتر بودند لهذا ضرور افتاد که ترجمه آنها نیز کرده شود آنهم آغاز کردم نوبت ترجمه نصف عبارات کتاب هذا رسیده
بود که خود بخود بلا خطور خطرهٔ و خیالی خواب جاری بیادم آمد مسیا ختهٔ ذهن قاصرم بدین مساعدت کرده که تعبیر آن همین خدمت و مشقت است که
الحال از دست تو بظهور آمده فرحت و سروریکه ازین خیال مسرت اشتمال نصیب خاطر فاتر گردید چسان رقم سازم هزار من مورا مصروف شکر گذاری
یافتم چونکه فقیر حقیر خوگر نوازش و مکرمت بغایت بوده است لهذا اگر خود را قطع نظر از نسبت ولدیت بنسبت تلمذ هم مفتخر و مشرف دانم دیر
طبق آن بگذارش بندی از حالات قدسی سمات که بذریعه معقول و روایتی مقبول شنیده پردازد و بزمرهٔ مادحان و واصفان شمار د جا دارد
اگرچه امری از خصائل و شمائل و فضائل و کمالات علمیه و عملیه آنحضرت را حضرت خداوند نعمت قدس سره فروگذاشت نه نموده اند و چگونه فروگذاشت
شدی که خود ذات شریفه شان مرآت کمالات علمیه و عملیه و تکمله صفات قولیه و فعلیه و تبصرهٔ جمال شریف و روحانیت لطیف حضرت مقتدای
جهان علیه الرحمة والرضوان بود اما چونکه متعطشان زلال حال خیر مآل و متفحصان تذکار بربرکت اشتمال جویای بسط و وضاحت و تکرار مآثر
جمیله و مناقب جلیله می مانند لهذا فرض و قت آمد که حالات کرامت سمات که املاء آنها مثمر برکات و منتج سعادات
تواند بود هم نگارد و ذخیرهٔ سعادت اخروی و ذریعه حصول صلاح دنیوی اندوزد پس این جزو مختصر موسومه به **المواهب القلندر**
لمن لطالع المروض الازهر را بر چهار موهبت مرتب کردم **موهبت اول** در ذکر اساتذهٔ حضرت مقتدای جهان علیهم الرحمة والرضوان
موهبت دوم در ذکر حضرت مقتدای جهان مولانا شاه تقی علی قلندر قدس سره **موهبت سوم** در ذکر حضرت شمس العارفین مولانا حافظ
شاه علی انور قلندر قدس سره **موهبت چهارم** در بیان کیفیت تصحیح کتاب مستطاب مع تکمله کامل النصاب و حل مشکلات و اشارات و کیفیت
استمداد بارواح طیبات و عنایات بی غایات آنحضرت فها انا اشرع الکلام بالمرام معتصما بحبل العنایة الملک العزیز العلام و بیده
التوفیق و حسن الاختتام فانه ولی الفضل والانعام **موهبت اول** در ذکر اساتذه حضرت مقتدای جهان ❊ دانستنی ست که استاد اولین
آنحضرت عم اکرم ایشان مولانا شاه حمایت علی قلندر قدس سره بودند که بعض کتب ابتدای بخدمت اوشان خواندند زان بعد رجوع بخدمت برادر

بزرگ خود حضرت قطب الافراد قدس سرہ نمودہ تا کتب متوسطات ختم گردند چونکہ حال حضرت قطب الافراد در تکملہ شریفہ مرقوم شدہ لہذا بر ذکر دیگر اساتذ
رحمۃ اللہ علیہم اختصار ورزیدہ شد **ذکر** آفتاب آسمان ولایت ماہتاب شبستان ہدایت قدوۃ العلماء والاولیا زبدۃ الفقراء والعرفا عمدۃ اصحاب
تحقیق اسوۂ ارباب تدقیق فرد فرید بحر توحید در یتیم یم تفرید کاشف رموز خفی وجلی مہبط فیوض لم یزلی سیدی وسندی حضرت باقی باللہ مولانا
حمایت علی قلندر العلوی خلف اوسط حضرت قطب الارشاد فرد الافراد ملقب الغیب بصاحب سیر عارف باللہ شاہ محمد کاظم قلندر العلوی
الکاکوروی ✤ ولادت بافیض بکرامت آن عالی منزلت در سنہ یکہزار ویکصد وہشتاد وہشت ہجری واقع گردید از زمان صغر سن مصدر کرامات
متصف بجائد صفات جامع مکارم اخلاق وحاوی محاسن اشفاق بود وآثار ولایت وعلامات رشد وہدایت از ناصیہ کمال وآشکارا وہویدا
کتب مسائل فقہیہ وعلوم ضروریہ خاندانی از خدمت حضرت والد ماجد خویش تحصیل کردہ رجوع بعلوم عربیہ نمود مختصرات بخدمت برادر بزرگ خود
ومرشد مرشدنا حضرت شاہ تراب علی قلندر قدس سرہ وحکیم محمد حیات ساکن بدہہ شروع کردہ بسندیلہ رفت واز مولوی قاسم علی خلف ملا احمد اللہ
سندیلی ونیز مولانا عبد الواجد خیرآبادی مدرس مدرسہ مہاراجہ ٹکیت رائے در لکھنؤ رفتہ خواند قریب بفراغ رسیدہ بود کہ بوجہ عوائق وموانع چند
در چند از انجا ترک نمودہ بقصبہ دیوہ رفتہ از حضرت مولانا ذوالفقار علی کہ از علمای کامل وعرفاے واصل وصاحب نسبت واز خلفاے حضرت عمدۃ الکاملین
سید محمد عدل المعروف بشاہ لعل بریلوی رحمۃ اللہ علیہ بودند ہدایہ وکتب دیگر انتہائی خواند وبخانہ آمدہ ابواب درس وتدریس بر طالبان علوم
کشودہ عالمے را از فیض تربیت وتعلیم خود مالا مال ساخت ودر ہمان زمان شرحے محتوی بر نکات دقیقہ ولطائف نفیسہ بر کتاب فصول اکبری
تحریر نمودہ بر کاز الاصول فی شرح الفصول موسوم ساخت بعدہ کتاب مستطاب فتوح الغیب را حسب ارشاد حضرت والد ماجد خویش ترجمہ کردہ نور
لا ریب فی ترجمہ فتوح الغیب نام نہاد ونیز دران زمانہ بسعادت بیعت در سلسلۂ عالیہ قادریہ رضویہ بر دست حق پرست حضرت والد ماجد خود فائز
گردیدہ منشور اجازت وخلافت در اخذ بیعت وارشاد وہدایت وامور فقر در سلاسل عالیہ ثمانیہ یعنی قلندریہ وقادریہ وچشتیہ وسہروردیہ
وفردوسیہ وطیفوریہ ومداریہ ونقشبندیہ از ہمان جناب عرش قباب بکف آورد وعلاوہ ازین اجازت وخلافت سلسلہ نقشبندیہ از حضرت
مولانا حاجی امین الدین محدث کاکوروی نیز حاصل کرد الحق در زمان خویش سر آمد علمای زمان وسر حلقہ فضلای دوران بود بیشتر حصہ عمر شریفش
بدرس وتدریس علوم واکتساب اذکار واذکار ومراقبات گذشت بعد از وفات حضرت پدر بزرگوار ومرشد عالی مقدار یوم عرس آنحضرت ترک لباس
نمود وخود اگرچہ مجاز ومأذون بود اما خرقہ شریفہ از دست برادر بزرگ خود حضرت شاہ تراب علی قلندر قدس سرہ الاطہر پوشید از آن جناب ہم اجازت
سلاسل سبعہ حاصل نمود وبزبان قلیلہ چنان قبولیت عامہ در خواص وعوام پیدا کرد کہ جم غفیر بر جادۂ اعتدال وسالک قویم گرائیدہ منسلک بسلسلۂ عالیہ
قلندریہ گشتند وباوجود اجرای سلسلۂ ارشاد وہدایت طریقہ معمولہ تدریس علوم را موقوف نفرمود وتا یوم وفات آنرا قایم داشت بالآخر چونکہ کسی را
از چنگ ہادم اللذات گزیرے نیست پس بتاریخ بست وپنجم ماہ رجب المرجب روز جمعہ سنہ یکہزار ودو صد وبست وشش بگزیدگی مار سیاہ رخت سفر
بدار آخرت بست مزار شریفش جانب مغرب مزار حضرت والد ماجد خود اندرون درگاہ شریفہ واقع گردید بقیہ حالات تفصیلی ایشان از کتاب
اصول المقصود دریافتنی است **ذکر** قدوۂ علماے اخیار وعمدۂ فضلای ابرار عالم اوحد فاضل امجد مجدد مراسم شریعت ماحی شرک وبدعت مورد
فیوض لاریبی حضرت مولانا **محمد مستعان** کاکوروی از اولاد امجاد حضرت مخدوم شیخ قیام الدین کاکوروی برادر سومی حضرت مخدوم شیخ
سعدی ابن بندگی من اللہ صدیقی چشتی خلیفہ حضرت مخدوم شیخ سعد چشتی خیرآبادی بود نسب شریفش بحضرت امیر المؤمنین سیدنا ابی بکر الصدیق
رضی اللہ عنہ می پیوند زبدۂ علماے ربانی مقرب بارگاہ یزدانی بود کتب درسیہ بخدمت حضرت مولانا محمد اعلم سندیلی خواہرزادہ وتلمیذ رشید حضرت

مولانا حمد الله سندیلی تحصیل فرمود ذهانت و فطانت فطری میداشت در ایام طالبعلمی با هر که بحث میکرد غالب می آمد زهد و تقوی و ورع چنان میداشت که بسبب غایت احتیاط گوشت بازاری نمی خورد بلکه یک بچه گوسفند خریده از گیاه خود می پرورد چون قوی و فربه میگشت از دست خود ذبح کرده اکثر حصه از ان خیرات کرده بقیه بصرف خود می آورد همیشه چنین می کرد در استقامت بر شریعت قدمی راسخ میداشت یکبار در ماه رمضان المبارک بعارضه تپ شدید علیل گشت حکیم حسن بخش صاحب که معالج بود تجویز بافطار صوم کرد و مضرت صوم بحالت علالت بیان نمود در جوابش گفت که مسئله شرعی و طبی هر دو میدانم اما عقیده من اینست که برکت صوم این مرض خود بخود دفع خواهد گردید و حب ایمانی هم مقتضی صیام ست پس اگر در همین حالت بمیرم چه خوش باشد که سعادتیست از ین نمی انکارم غرضکه افطار نه نمود و شافی حقیقی در همان حال صحت ارزانی فرمود. درباره حضرات صوفیه خیالی درشت و رای صعب میداشت اکثر میفرمود که از صوفیان این زمانه کسی را صوفی نمیدانم الا حضرت شاه محمد کاظم صاحب را که ذات شریفش بالکلیه مصداق قول مشهور الشیخ فی قومه کالنبی فی امته است در علم تاریخ و انساب هم ماهر بود و ذوق تقریر لبریز میکرد و با همه وضع سپاهیانه میداشت بلکه در ابتدای عمر بزمره سواران ملازمت کرده بعده ترک نموده ابواب درس و تدریس کشاده تا زمان وفات قائم داشت منقول است که هر طالب علمیکه در حلقه درس وی حاضر میگشت اذنی او لاعهد میگرفت که حتی المقدور سبق ناغه نکند بجز دو حال یا کسی در خانه وی بمیرد یا کسی بخانه خود درین دو حال اگر ناغه شود مضائقه ندارد و ورنه در هر حال که باشد خود را برساند حضرت مقتدای جهان اکثر بسبیل تذکره از تلامذه خاص خویش بعد نقل قصه هذا میفرمود که مارا گاهی اتفاق نه شد که یوم عیدین یا جمعه وغیره بخدمت ایشان نه رفته باشیم بلکه برابر حاضر شده درس میگرفتیم و بر حال فقیر به نسبت تلامذه دیگر شفقت و مرحمت بسیار مبذول میکرد و از همین وجه مرا باسم تقایا دمیکرد لهذا بمقابله دیگران خیلی گستاخ هم بودم اجازت ورد مکرم دلائل الخیرات از خدمت حضرت شیخ محمد ولد عبد الله ابی الحسن شفاف داشت و او شان را به پنج واسطه از حضرت مصنف کتاب رحمة الله علیه اجازت رسیده حضرت مقتدای جهان قدس سره سند اجازت کتاب مذکور از وی داشت و درین خاندان بیشتر همین طریق جاریست فقیر کاتب الحروف نیز از حضور حضرت خداوند نعمت قدس سره العزیز باین طریق مجاز و ماذون گشته مسموعست که نواب معتمد الدوله آغا میر نیز نسبت تلمذ از وی میداشت و به بسیار اعزاز و احترام پیش می آمد یکبار نواب مذکور مسئله فقهی را از علمای دربار خود استفسار نمود هر یکی موافق علم خود بجوابش پرداخت مگر تسکینش نگشت بالآخر از ایشان مستفسر شد ایشان جواب شافی و کافی دادند نواب گفت که اگرچه حکم شرعی درین مسئله همچنین است لیکن نزد ما مناسب نمی نماید بمجرد استماع این کلام بغیظ و غضب شدید فرمود که می خواهی که در مسئله شرعی رای خود با حکم شارع علیه الصلوة والسلام شریک سازی و از ما اعانت خواهی برو بکار خویش گیر من امری خلاف کتاب و سنت رسول صلعم نخواهم گفت و نترا برین عرضه خواهم داد که سر مو مخالفت آن کنی اینقدر فرموده از انجا برخاست بالجمله هر انچه شایان شان علماء بالله و راسخین فی العلم تواند بود همه در ذات با برکاتش آشکارا و هویدا بود وفاتش بتاریخ یکم ماه رجب المرجب سنه یکهزار و دو صد و سی و هفت هجری بوقوع پیوست قبر شریفش در باغ قدیم خودش بیرون محله دولی نگر منحلات قصبه کاکوری که الحال به بیرهانه مولوی مستعان شهرت دارد زیارتگاه است **ذکر** حاوی اجناس علوم جامع انواع فهوم زبدة العلماء المتکلمین قدوة الفضلاء الطبیعیین معدن الخلق العظیم و الفیض العمیم مجمع فضائل انسانی آغا **محمد عظیم** اصفهانی اصلش از ملک اصفهان و نشو و نما نیز همانجا یافته از علمای کاملین و فضلای متبحرین آن دیار بود نسبت تلمذش بدریافت نرسید در علوم متعارفه عموما و فنون حکمیه مثل طبعی و ریاضی خصوصا دستگاه کامل داشت بعد چندی از وطن مالوف مهاجرت ورزیده قصد هندوستان کرد و در اکثر مقامات طرح اقامت افگند چنانچه در قصبه هذا بر مکان شیخ محمد حیات مغفور نیز مدتی مقیم گشته در همان زمان حضرت مقتدای جهان قدس سره شرح هدایة الحکمة

شیخ صدرالدین شیرازی معروف بصدرا از وی درس گرفته هکذا سمعت عن جدنا المحترم مولانا مجد علی العلوم مد ظله العالی و

هو عن استاده الاکمل قدس سره گویند که وی در علم طب نیز مهارت کامل داشت وقانون شیخ الرئیس و دیگر کتب طبیه رالعنوان نفیس درس میداد و دیگر حالات بدریافت نرسید ند طاب ثراه وجعل جنت الفردوس مسکنه وماواه **ذکر عالم نحریر فاضل کبیر متخلق باخلاق حمیده متصف**

باوصاف پسندیده مستند فضلای زمان معتمد علماء دوران برهان الشرع المبین والرکن الرکین لدین المتین سیدی مولانا الحاج شاه **امین الدین** محدث کاکوروی ولادت باسعادت آنجناب بتاریخ سیزدهم ماه ربیع الآخر سنه یکهزار و یکصد و شصت و چهار هجری واقع شد از صغر سن مظهر حالات عجیبه ومخزن اخلاق غریبه بود بیشتر اوقات بطاعت وعبادت وقیام مسجد بسر می نمود و کتب

اوائل صرف ونحو بخدمت حضرت والد ماجد خویش مخزن العلم والفضل والورع والتقوی مولانا حمید الدین کاکوروی گذرانید و اواسط واواخر بخدمت برادر کلان خود قاضی القضاة مولوی نجم الدین علی خان بهادر و بحر العلوم مولوی عبد العلی محمد لکهنوی فرنگی محلی وتلمیذ شان مولوی امام بخش و مولوی محمد اعلم سندیلی و مولوی حیدر علی سندیلی تحصیل نمود گاهی در سن صباو شباب متوجه بلاهی وملاعب نگردید ومعمول داشت که بعد مطالعه کتب درسیه وفراغت سبق سیر کتب سیر وحالات علما و بزرگان سلف میکرد و اکثر می فرمود کر افسوس برای عبادت مخلوق شدیم لیکن از ما یکسر مونمی شود کاش مخلوق نمی شدیم واکثر بدین حالت تا دیر میگریست چندی برینحال گذشت بعده چنان جاذبه رحمانی رسید که بلا اندیشه زاد وراحله توکل بخدا راهی حرمین شریفین شد و پیاده پا بعرصه دو ماه و پنج یوم در بندر سورت رسیده بر مکان مولوی محمد ولی الله محدث رخت اقامت افگند دران مقام در مسجدی حضرت شیخ وقت سید شاه ابوسعید بریلوی خلیفه مسند الوقت شاه ولی الله محدث دهلوی را دریافته ملاقات کرد چونکه اکثر تاجران آن مقام صاحب فراغت وثروت بودند لهذا خود بخود بلا تحریک سامان سفر حج کرده دادند چنانچه بهمراهی حضرت شیخ وقت عازم سفر خیر البلاد حرمین شریفین گشته در مدت پنج ماه و پنج یوم بسواری جهاز مع جمیع همراهیان وارد جده گشت بعد از ان بیست و نه روز همه حضرات در بندر مخا که شهریست از بلاد یمن رسیدند از انجا بعد قیام چند روز در اواخر ماه ربیع الاول سنه یکهزار و یکصد و هشتاد و هفت هجری بمکه معظمه فائز گردید بر دست شریف حضرت شیخ وقت بطریق علیه نقشبندیه در حطیم زیر میزاب رحمت بیعت نمود و اخذ اذکار واشغال سلسله عالیه نقشبندیه کرد بعد تمام هفت روز بمکه آمده مدینه منوره گشته شش ماه اقامت نموده کتب حدیث از حضرت مسند الوقت شیخ ابو الحسن سندی ثم المدنی سند کرده اجازت گرفت آن اجازه شریفه مفصله در خاندان فقیر حقیر موجود است که خود حضرت موصوف حضرت مقتدای جهان را که در علم حدیث از ارشد تلامذه وی بود مع اجازت دستخطی خود عنایت ساخته الغرض بتاریخ بست و سوم شوال سنه یکهزار و یکصد و هشتاد و هفت روز جمعه از مدینه طیبه به مکه معظمه واپس آمده از دولت تادیه فریضه حج مشرف گردید و درهمان زمان از حضرت شیخ محمد میرداؤد انصاری کتاب حزب البحر بسماعت حضرت شیخ وقت اخذ نموده بحکم حضرت شیخ وقت معاودت بوطن کرد مفصل کیفیت این سفر مع حالات و واقعات که آنجا ظاهر شده در رساله خاص تحریر فرموده بالجمله بوطن مالوف رسیده از زیارت والدین ماجدین مشرف گشت وبقیه عمر در ارشاد و هدایت ومجاهده وریاضت بسر نموده بتاریخ بست و دوم ماه محرم الحرام سنه یکهزار و دوصد و پنجاه وسه هجری گلچین روضه رضوان شد عمر شریف هشتاد و هشت سال و ماه وده یوم شد مزار شریف در کاکوری مولوی محله روبروی باره دری برابر مزار والده ماجده خود رحمة الله علیهما زیارتگاه خلایق است

موهبت دوم در ذکر حالات کرامت آیات حضرت امام العلماء امام الفقهاء وحید زمان فرید دوران متمکن سریر ایالت متوطن ارض لاهوت

جالس مسند ارشاد و تلقین حارس ملت مبین غوثیت مآب فردیت انتساب ناظر الملک والملکوت والمتصرف فی الجبروت والناسوت مقتدائے جہان
سید نا مولانا شاہ تقی علی بلسبانی قلندر قدس سرہ الانور ۔ باید دانست کہ ذات عالی مجمع فضائل وکمالات انسانی ومنبع اوصاف واخلاق رحمانی آیۃ
من آیات اللہ ومعجزۃ من معجزات رسول اللہ بود کمالات علمیہ آنجناب بغایت وافر بودند کہ اکابر علما وافاضل عرفا اعتراف بآنہا نمودہ
سر خجل خود ہا می بنداشتند بزبان طالب علمی در جودت ذہن وقوت حافظہ ہیچکسی از خواجہ تاشان مساوات بآنحضرت نمیکرد واز حسن ادب
ولطافت طبع وذکاوت فہم قبولیتی تمام بخدمت اوستاد خود عالم زمانہ وفاضل یگانہ معدن علوم کاشف اسرار مکتوم حضرت مولانا محمد مستعان
افیض علیہ شآبیب الرحمۃ والرضوان میداشتند بعد فراغ از علوم بقوت مطالعہ وشغلہ درس وتدریس در اکناف عالم شہرت تمام یافتہ
اکثر فضلای آنزمان ہمچو مولانا مفتی عنایت احمد کاکوروی ومولانا حکیم لطف اللہ لکھنوی ومولانا ابو البرکات رکن الدین الشہیر بمولوی
تراب علی لکھنوی می گفتند کہ اگر حضرت مولانا بگوشہ خمول وانزوا منزوی نبودے دبلقائی مشہور بودے در علم وعمل از حضرت شاہ عبد العزیز دہلوی
کم شہرت نیافتے کہ در امری از امور علمیہ کمی ندارند ودیگر علمائے معاصرین نیز بوادید تبحر علمی شان از غایت احترام وتعظیم پیش می آمدند حکایتی
متعلق باین کیفیت خاص از ثقات معتبرین شنیدہ حوالہ قلم می سازم منقول ست کہ مولوی ابو الحسن منطقی فاضلے جید وعالمے زبردست کہ
در معقولات ید طولی داشتند ومقولہ شان بود کہ علما این جوار نزد من طفل مکتب اند واکثر بدعوی میگفتند کہ مخاطب مباحث خود را فوراً
بذریعہ اصول منطقی فرا پیش رفتن ندہم واز معتبر ذرایع معلوم گشتہ کہ او شان را مہارت تامہ در علوم معقولات بود وبر مطالب ومشکلات حواشی
میر زاہد ودیگر کتب منطقیہ عبوری داشتند وروزانہ مطالعہ آنہا میکردند در سرکار قاضی حافظ علی خان صاحب کہ بزمان شاہی عہدہ قضائے
قصبہ ہذا متعلق باوشان بود برای تعلیم قاضی صادق علیخان صاحب پسر شان ملازم شدند روزی بتقریب نکاح بخانہ غلام حیدر خان
صاحب کہ از امرائے ذی وجاہت این قصبہ بودند جملہ اعزہ واحباب وبرادران جوار ودیار از خواص وعوام بدعوت مجتمع شدند مولوی
ابو الحسن منطقی ہم دران دعوت موجود بودند حضرت قطب الافراد شیخ اکبر مولانا شاہ حیدر علی قلندر قدس سرہ برادر بزرگ حضرت
مقتدای جہان نیز بوجہ قرابت ویگانگت خاص رونق افزائے مجلس شدند خانصاحب موصوف الصدر از حضرت قطب الافراد استفسار مسئلہ
جواز اقتدا متوضی بہ امام متیمم کردند حضرت قطب الافراد فرمودند کہ جائز است خانصاحب ہمین مسئلہ را از مولوی صاحب ہم پرسیدند او شان
گفتند کہ ناجائز است زائد ازین سخنی بمیان نیامد حضرت قطب الافراد بعد شرکت تقریب دعوت مراجعت بآستانہ عالیہ فرمودہ تذکرہ این
واقعہ بحضرت مقتدای جہان کردند بفور استماع این واقعہ حضرت ایشان بسرعت تمام از راہ غیر معروف بحیلہ شرکت دعوت بمکان
غلام حیدر خانصاحب تشریف بردند اولاً سخنان مختلف بمیان آمد بعدہ خانصاحب باز ہمان مسئلہ را از حضرت مقتدای جہان حسب
عادت خود استفسار نمودند حضرت ایشان نیز ہمان جواب دادند خانصاحب باز بمولوی صاحب مخاطب شدہ گفتند کہ حکم جواز اقتدا حضرت
ایشان نیز میدہند مولوی صاحب انکار نمودہ گفتند کہ اگر کسی جائز میگوید مقابلہ من کند واز جائے خود برخاستہ نزد حضرت مقتدای جہان
آمدہ بالمواجہہ تقریر بایں طور آغاز نمودند کہ در بارۂ جواز اقتدا نزد جناب سند حیثیت حضرت مقتدائے جہان فرمودند کہ این مسئلہ در جمیع کتب فقہیہ
مصرح است ضرورت زاید تفحص ندارد ودر شرح وقایہ موجود ہست ویقتدی المتوضی بالمتیمم لان التیمم طہارۃ مطلقۃ عند عدم الماء
والخلفیۃ فی التراب عندنا مولوی صاحب گفتند کہ آنچہ میفرمایند آن منطوق این عبارت ہست یا مفہوم حضرت مقتدای جہان فرمودند کہ منطوق نیست

مطلقا واقتدا کند وضو کنندہ بہ متیمم کنندہ بہ آنکہ تیمم طہارت مطلقہ است وقت عدم موجودگی آب وقائم مقامی خاک نزد ما ۱۲

بلکه مفهوم است مولوی صاحب تعریف هر یک پرسیدند حضرت مقتدای جهان بتفصیل و تشریح بیان کردند غرضکه این مباحثه بطول انجامید
رفته رفته باصول فقه بیفتاد چونکه این علم را با علم منطق مشابهت و مماثلت است مولوی صاحب در تقریر خود کوشان این امر هم بودند که بطوری
این بحث در علم منطق بیاید تا غلبه تمام یابم حضرت مقتدای جهان تقریر جوابات بچنین احاطه میفرمودند که تقریر از علم اصول فقه
خارج نمیشد درین اثنا ساعتها گذشتند تا بدین خیال که مولوی صاحب را حوصله بحث معقولات هم نماند حضرت مقتدای جهان بموقعه اصطلاحات
منطقیه هم استعمال فرمودند و سلسله بحث در علم منطق بیفتاد در نورد تقریر مولوی صاحب متعدد بار گفتند که نه عدد حواشی میر زاهد از مطالعه
من گذشته حضرت مقتدای جهان فرمودند که من یازده یا دوازده عدد حواشی این کتاب دیده ام چونکه دران وقت بیشتر حاضرین جلسه صاحب استعداد
وذی علم بودند همه در استماع این مباحثه فاضلانه چنان مشغوف شدند که از وقت صبح وقت اوسط ظهر بیامد و کسی را خبر نشد همه سامان دعوت
یکسو ماند قاضی حافظ علی خان صاحب بفور استماع واقعه از دولتخانه خود آمده بهر دو صاحبان باصرار گفتند که وقت طعام میرود و طعام موجود
سرد و خراب میشود حاضرین جلسه تقریب را هم تکلیف لاحق لهذا مباحثه را تا ختم دعوت موقوف دارند حضرت مقتدای جهان متبسم شده فرمودند
که این وقت همانصورت پیش آمد که گویا دو مرغ جنگجو از جنگ باز داشته شوند قاضی صاحب گفتند که خیر چونکه در عمر از جناب بزرگ هستم لهذا
بمقتضای الشیخ کعتم قبول نمایند بعد از فراغ طعام حضرت مقتدای جهان باز بمولوی صاحب فرمودند که سخن ناتمام را تمام باید ساخت مگر مولوی صاحب
گفتند که آن گفتگو تمام شد آنرا ناتمام مدانند بعده مجلس برخاست شد و حضرت مقتدای جهان واپس تشریف آوردند روز دیگر مولوی صاحب
بر تکیه شریفه حاضر شده از نیازمندی دو روپیه نذر بحضور حضرت ایشان پیش کردند ایشان انکار فرمودند مگر مولوی صاحب باصرار بلیغ گذارش
ساختند که ملازمان سامی متوکل و باخدا هستند دلم میخواهد که این نذر محقر بپذیرند انتهی وسعت نظر و قوت حافظه و ادراک امور غامضه
چنان در نهاد شریف ودیعت بود که هر انچه در ایام صبا ملاحظه فرمودند گاهی فراموش نه کردند مشغله سیر کتب بحد رسیده بود که کمتر از کسی شنیده
شد واقعه متعلقه این امر از منشی عبد الرحمن صدیقی رامپوری شنیدم بیان می کردند که در اوائل سنه یکهزار و هشت صد و پنجاه و هشت عیسوی
وقتیکه در لکهنؤ از هیبت واقعه غدر انتشار و اضطرار پیدا آمد و شهریان بیشتر رو بفرار نهادند جمله اهالی خاندان ما قصبه کاکوری را مهد امن
و عافیت تصور کرده در ینجا آمدند و چونکه از بعضی اهالیان قصبه علاوه اخوت و دوستی سلسله قرابت هم بود و از حضرت قدوة السالکین زبدة الواصلین
غوث ملت شاه تراب علی قلندر قدس سره که دران زمان مسند آرای ارشاد و تلقین بودند سلسله بیعت و نسبت غلامی نیز بعد قیام دو ماه بر مقامات
مختلفه اقامت مستقل درین قصبه بر مکان شیخ بشارت علی صاحب واقع شد هرگاه که قدری دلجمعی ظاهر گردید و تفکر و انتشار رو بکمی نهاد
جناب منشی امیر احمد صاحب امیر مینائی چشتی التزام حاضری روزانه تکیه شریفه و اختیار صحبت فیضدرجت حضرت مقتدای جهان بر خود لازم
کردند و لطف صحبت و فیوض کثیره بر می داشتند من هم اکثر همراه شان حاضر میشدم تذکره مختلف از تصوف و نکات آن و دقائق سلوک وغیره
می ماند روزی حضرت مقتدای جهان در اثناء تذکره به منشی صاحب فرموده که عرصه سی و پنج سال گذشته که در علم من باعتبار مطالعه کتب ترقی نشد
مفهوم این ارشاد بخاطر نیامد که چه بود بعد چند روز منشی صاحب عرض کردند که کتابی در حالات قوم جنات که در حجم سی جزو است بدستم آمد درین روزها مطالعه میکنیم چنین شرح حالات
ان در نظرم نگذشته و منشی صاحب را خطره گذشت که حضرت ایشان توجه بچنین امور چرا خواهد بود بلکه چنین کتب بسبب مشاغل خلص النظر عالی هم نگذشته خواهند بود حضرت سلامت
مشرف بخطره گشته فرمودند که مقامی از ان کتاب بیان کنید تا بدانم که کدام کتاب است همچنان کردند همینکه نوبت بیان چند کلمات آمده بود حضرت ایشان
قطع کلام نموده خود بیان فرمودن آغاز کردند تا سه چهار روز مسلسل بیان نمودند منشی صاحب روزانه آنرا از کتاب مطابقت میدادند بعینه میافتند تا اینکه جمله

مضامین و مقاصد ابواب آن کتاب بیان فرموده ارشاد کردند که کتابیکه در مطالعه شما هست از کتبخانهٔ حضرت شاه محب الله اله آبادی قدس سره است
مبلغ کتبخانهٔ شان در علم خود دارم که همه را معائنه کرده ام منشی صاحب بغایت متحیر گشته گفتند که چنین تبحر علمی خارج از فهم انسانی ست مخصوص
برای همچنین حضرت که علماء بالله اند و راسخین فی العلم آمده یختص برحمته من یشاء والله ذو الفضل العظیم ۔ و ازهمین قبیل حکایتی است
که فقیر حقیر از زبان دُرر فشان حضرت خداوند نعمت قدس سره شنیده که در زمانهٔ غدر حافظ شوکت علی صاحب رئیس سندیله آستانهٔ عالیهٔ کاظمیه
را دار الامن والعافیت شمرده جمله کتب خود را که در شمار دو سه هزار مجلد بودند بسپردگی حضرت مقتدای جهان گذاشتند هرگاه که فتنه و فساد در رفع
گردیده امن و تسلط واقع شد حافظ صاحب بکاکوری آمده عزم واپسی کتب به سندیله از حضرت مقتدای جهان ظاهر ساخته استفسار کردند که
حضرت هم کتابی ازین کتب ملاحظه فرمودند یا نه فرمودند که ما چند بار همه را دیده ام و فلان فلان نسخه درین کتب نادر و عمده یافتم حافظ صاحب
باستماع این کلام متحیر و متعجب شده بجائے خود گفتند که ما چنین عالم جید و متبحر ماهر جمله علوم تا حال ندیدم و قعی هر آنچه جامعیت درین ذات
مقدسه است بدیگری یافته نمی شود ۔ جناب مفتی سعد الله صاحب مرادآبادی ثم المصطفیٰ آبادی را با حضرت ایشان بسیار خلوص و اتحاد و
واسطهٔ نیازمندی بود در مکاتیب خود بالقاب و آداب و تعظیم بزرگانه تخاطب میکردند چنانچه در مکتوبی نوشته اند که حقائق آگاها درین جزو
زمان حال علم و علما بدین مرتبه رسیده که کسی بتحقیق یک صیغه پی نمی برد و با وجود بینات واضح قدم بجادهٔ مستقیم نمیگذارد تا بدیگر دقائق و
غوامض علمی چه رسد حقا که درین زمان شان علم و علما را منحصر در ذات بابرکات آن ستوده صفات و مجمع حسنات میدانم و بس و در مکتوبی
دیگر مینویسند که درین آوان که فقیر هدف سهام آلام جسمانی و اسقام روحانی و مورد آفات و عاهات ارضی و آسمانی است به سپر عنایت و توجه
ملازمان و بحرز دعای صمیمی خادمان چه تفو تیها که نیندوخته و چه عقیدتها که از رهگذر دستگیری در حالت از پا افتادگی در یافته نگردیده شکر این
نوازشها که فرموده اند بکدام زبان و بیان ادا سازم بجز اینکه نمودے ندارم و این عذر را حواله بلطف کنم ۔ باز می نگارند که هر چند میدانم که توجه
باطن و یادآوری بدعاها در حق فقیر از آنجناب بیش از بیش است اما امید دارم که خاصةً بدعاے خیر و حسن خاتمت یاد کرده باشند ایزد متعال
آن برگزیدهٔ انفاس و مقتداے زمانه را بمرضیات خوش داشته تا دیر سلامت دارد و فقط ۔ و مولانا حکیم لطف الله لکهنوی مصنف تفسیر
مظهر العجائب و طعن السنان و قبقاب وغیره و مولانا حیدر علی مصنف منتهی الکلام و ازالة الغین و مولانا ابو البقا عبد الحکیم لکهنوی فرنگی محلی
و مولانا محمد معین لکهنوی فرنگی محلی و مولانا جمال الدین احمد لکهنوی فرنگی محلی و مولانا سراج الدین لکهنوی و مولانا سعد الدین لکهنوی
و مولانا اوحد الدین نزیل لکهنو و مولانا حسین احمد محدث ملیح آبادی و مولوی هادی حسن لکهنوی و مولانا عبد الغفار خالصپوری از یاران
باخلاص و مخلصان باختصاص حضرت مقتدای جهان بودند بلکه صاحب تفسیر مظهر العجائب در مخاطبات و مکاتبات مخاطب بلفظ اوستادی
یا اوستاد نامی نمودند و مثل حرمت اوستاد حرمت و عزت ایشان مرعی میداشتند و حضرات موصوفین اکثر برای ملازمت کثیر البرکت می آمدند
و گاه گاه حضرت مقتدای جهان نیز تشریف می بردند واقعهٔ دیگر متعلقه حالت وسعت نظر و کمال علمی حضرت ایشان فقیر حقیر بارها از
مولانا فرید الدین خانصاحب کاکوروی شنیده میفرمایند که من اکثر بحضور حضرت ایشان حاضر می شدم روزی بسبیل تذکرهٔ کتب بمنی ارشاد شد
که وقتیکه ما مثنوی شریف حضرت مولانائے رومی قدس سره را از حضرت والد ماجد خود درس میگرفتیم پنجاه شروح مثنوی شریف در مطالعهٔ ما
بودند همه را بنظر آورده بحضور حضرت صاحب برای سبق میرفتیم لیکن حضرت صاحب مطالب کتاب ورای بر مطالب آن شروح میفرمودند آنهمه
را بحافظهٔ خود مخزون میداشتم و بجائے خود بر آنها غور و خوض نموده لطف خاص می یافتم کیفیت درس علوم هم بدان درجه رسیده که شصت سیال

کاملی درس دادند و صدها طلبهٔ علوم را بدرجهٔ تکمیل رسانیدند حضرت جد محترم مولانا محمد امجد علی علوی کاظمی مدظله العالی بسبیل تذکره چندبار ارشاد نموده اند
که شانی خاص بوقت درس ذافهام مطالب غامضه در ذات مجمع الصفات ایشان دیدم که در هیچ یکی از علماء دیگر نیافتم از بسکه خود باوقات مختلفه
در مجالس آنها حاضر شده اندازه این معنی کرده ام نظر شفقتی و مرحمتی که بر تلامذه مبذول میکردند هم بی مثل و بی نظیر بود وقتیکه درس متوسطات
میگرفتم از تنگی معاش بستوه آمده باراده ملازمت به باندا شتافتم و بدل اندیشیدم که بخدمت مولوی سخاوت علی جونپوری و مولوی عبد الحلیم
لکهنوی مدرسین مدرسهٔ نواب ذوالفقار المدوله بهادر والی باندا بضمن ملازمت تکمیل علوم هم نمایم چنانچه بدانجا رسیده بعد ملاقات حکام اول
همین کار کردم که بخدمت مولوی صاحبان حاضر شده مدعای خود گفتم و وعدهٔ درس گرفتم مگر بعده چنان دلم سرد شد که مطلقاً دل بدان جانب
نگرائید و ملازمتی هم بدست نیامد و چنان وحشت لاحق شد که فی الفور واپس بوطن شدم هرگاه بحضور حاضر شدم تبسم کرده فرمودند که واپس آمدن
شما خوب شد دلم نمی خواست که در حیات من شما از دیگران درس گیرید بدعائی خواستم که واپس آئید باستماع این ارشاد بر قسمت خود نازیدم و فهمیدم
که وجه افسردگی دل همین بود و پس تکمیل درسیات پرداخته در زمانه قلیله فراغ حاصل کردم فقط کیفیت کمالات عملیه نیز عجیب و غریب بود علاوه
اوراد و اشغال معمولهٔ خاندانی دو صد رکعت نافله روزانه میخواندند که تا زمان وفات گاهی ترک نشد منقول ست که روزیکه صاحبزادهٔ خورد
حضرت ایشان عالم علوم نقلی ماهر رموز خفی و جلی جناب مولانا حامد علی علیه رحمة الله الولی ازین خاکدان ظلمانی مراجعت بسوی عالم جاودانی
نمودند از وقت صبح آثار احتضار بر اوشان طاری شد تیمارداران و اعزه را بمشاهدهٔ این حال سراسیمگی و ناامیدی سخت ظاهر آمد
حضرت ایشان دران حال تکبیر تحریمه رکعات نافله می بستند و بسبب وفور پریشانی و شدت غم می شکستند و بار بار از حضار مجلس میفرمودند
که ببینید که پاس انفاس جاری ست یا نه اگر خدانخواسته نباشد تدارکش کرده شود حضار آمده عرض میکردند که رفتار نفس موافق شغل مذکوره
هست آن وقت باز نیت رکعات نافله می بستند و در چنین پریشانی غم فراق هم از ادای رکعات نوافل غفلت نمی ورزیدند بیشتر ادعات
قبله رو می نشستند حضرت خداوند نعمت انار الله برهانه اکثر این حکایت بسبیل تذکره میفرمودند که روزی بحضور حضرت ایشان کتابی میخواندم
دران نوشته بود که هر که ده سال رو بقبله بنشیند مقام وی در بهشت خواهد بود فرمودند که مصنف این کتاب چنین می نگارند حالانکه با مدت
شصت سال گذشته که رو بقبله نشسته میمانم برین امید که شاید الله تعالی بوسیلهٔ همین عمل بر حالم رحم فرماید و گناهان من بیامرزد و رنه از شامت
اعمال خود امیدی نیست ازینجا کیفیت انکسار نفس و التزام عبودیت دریافتنی است گاهی چیزی را بخود منسوب نه کردند بلکه عند الضرورت از
حضار اشاره کرده می فرمودند که می توانید که این چیز را گرفته بدهید حاضرین مرضی مبارک یافته تعمیل می نمودند اکثر در موسم گرما اتفاق میشد
که پیراهن شریف بر جای دیگر آویخته می شد و پوشیدنش منظور می بود از حضار می فرمودند که دست کسی از شما باین پارچه می رسد اگر
میرسد فرود آرید اوشان حاضر می نمودند اما گاهی نفرمودند که پیراهن من فرود آرید بجز لفظ این پارچه یا این پیراهن و امر بالمعروف
و نهی عن المنکر گاهی بلهجهٔ سمت درشتی نمی کردند بلکه بچنان خوبی میفرمودند که مامور برضا و رغبت برگذاشتن آن فعل مستعد می شد واقعهٔ متعلقه
بکمال قوت فراست و حافظهٔ آنحضرت از حضرت مرشدی و مولائی شنیده ام میفرمودند روزی شخصی موسوم بمسافر شاه سکنهٔ دهلی وارد تکیهٔ
شریفه شدند حضرت ایشان آن وقت درس میدادند بعد فراغت از اوشان مستفسر حال گشته فرمودند که فقیر شما را گاهی دیده است گفتند که من
اینجا گاهی نیامده ام معلوم نیست که حضرت مرا کجا دیده اند فرمودند ممکن است که سهو شده باشد مگر تا این زمان فراست فقیر خطا نه کرده یاد می کنید
که شما در تقریب شادی مرزا سکندر حشمت که از خاندان شاهی لکهنؤ بودند صغیر السن بودید چنانکه دایهٔ شما را در کنار گرفته بر جای ایستاده تماشای شادی

می نمود او شان بی اختیار قدم مبارک گرفته عرض کردند که واقعی از دایه خود شنیده ام که والدین ما دران تقریب مدعو گشته از دہلی بہ لکھنؤ رفته بودند ومن
ما نیز بحالت طفلی ہمراه بودم چنین یاد داشت فراخور حال بشر نیست درین مدت در حال و صورتم تغیر ہا واقع شده این کار فراست نیست بلکہ از امور
کشف و عرفان میتوان شمرد بیشتر امیرزاده بودم و بعیش و عشرت بسر می بردم بعده رجوع بحضرات مشائخ کرام و مدتی سر نیاز بر آستان کرامت
نشان او شان سودم تا به عطائے خرقہ فقر ممتاز م کردند بعد آن مدتی سیر و سیاحت نمودم تا قائد توفیق آب و دانه ام را باین قصبه آورد و از حضوری
معزز گردانید پس در کسیکه این چنین تغیرات و انقلابات بالغه باشند شناختش امرے معمولی نیست حضرت مقتدای جہان فرمودند که این حسن
ظن شما است که میگوئید اما نزد فقیر این قدر فراست برائے مومن ضروری ست که از حدیث شریف ثابت است که اتقوا فراسة المومن فانه ینظر
بنور الله غیرت طبعی و حیائے جبلی چنان بود که بجز از اولیائے متقدمین یا سلف صالحین شنیده نه شد از حضرت خداوند نعمت و این حکایت منقوله
از حضرت مقتدای جہان شنیده ام میفرمودند وقتیکه حضرت عم اکرم قدوة العلماء والاولیا زبدة العرفاء والاصفیا مولانا شاه حمایت علی قلندر
قدس سره الاطہر وفات نمودند عمر فقیر دوازده یا سیزده ساله بود در مجمع کثیر از خواص و عوام بودم ہمه ہا متحیر و متالم تا دو کس از مریدان حضرت جد امجد
قدس سره العزیز که زیر درخت تمر ہندی واقع تکیه شریفه نشسته بودند با یکدیگر گفتند که افسوس امروز علم از خاندان حضرت پیر و مرشد برفت ظاہر
ست که جناب شاه صاحب یعنی حضرت شاه تراب علی قلندر را از مشاغل رشد و ارشاد فرصت کجا که مثل مولوی صاحب مغفور بدرس و تدریس توجه
خواہند کرد ازین گفتگو مارا کمال غیرت دامنگیر شد بخود گفتم کاش زمین بشگافتے که خود را زنده دفن کردے بعد از ان زانوی تلمذ بخدمت حضرت
اخوی صاحب قبله مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره ته کردم و اوائل کتب درسیه عربیه وغیره از او شان خوانده اواسط و اواخر بخدمت حضرت
استادنا و مولانا محمد مستعان علیه الرحمة والغفران گذرانیده تکمیل جمله کتب درسیه کردم مگر صدرا شرح ہدایت الحکمة از حضرت ملا محمد عظیم اصفہانی
خواندم و درس و اجازه حدیث از حضرت مولانا حاجی امین الدین محدث کاکوروی رحمة الله علیه تلمیذ خاص حضرت شیخ ابو الحسن سندی مدنی
گرفتم و تا وقتیکه از ہمان ہر دو حضرات این امر نه شنیدم که خیال ما ناقص بود مشتاکسال (؟) از ذات ایشان ترقی علوم است قرار و آرام را بر خود
راه ندادم انتہی و موید این معنی ست آنچه حضرت غوث ملت والد ماجد ایشان در کتاب مستطاب کشف المتواری مولفه خود بصفحه ۱۸۶ ارقام
فرموده اند که ہر دو فرزندان فقیر بعنایت الہی صاحب علم و صلاحیت اند شب و روز در تعلیم و تدریس اوقات میگذارند و از باعث ایشان در
کاکوری تذکره علم عربی ست که طالب علمان آمده سبق میگیرند از صبح تا شام ہنگامه درس گرم می باشد الحمد لله علی ذلک حق تعالی روز برون
در علم نافع و عمل صالح ایشان ترقی دہد انتہی بالجمله حضرت ایشان در جمیع علوم تبحر میداشتند و ہمین را غشاوه حال خود ساخته خود را
چنان در علم ظاہر محتجب ساختند که بسیاری از مردمان معتقد تبحر علمی شان بودند و بجائے خود می فہمیدند که حضرت ایشان محض عالم و فاضل
ظاہری اند نه عارف و صاحب دل و خود بعض اوقات میفرمودند که من این طریق را به مصلحتی اختیار کرده ام تا خلق بداند که ملائے ہست فقیر حقیر
میگوید که وجه اختیار کردن این طریق مر حضرت ایشان را پابندی روش حضرات صحابه و تابعین و ائمه دین متین رضوان الله علیہم اجمعین
بود و نیز وفق ارشاد مسند الوقت حضرت شاه ولی الله محدث دہلوی که در کتاب قول الجمیل بطور وصیت در فصل آداب عالم حقانی بعد عبارت
طویله فرموده اند بل یکون عالما صوفیا زاهدا فی الدنیا دائم التوجه الی الله منصبغا بالاحوال الغلیة راغبا فی السنة
متتبعا لحدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم و آثار الصحابة طالبا لشرحها و بیانها من کلام الفقهاء المحققین
المائلین الی الحدیث عن النظر و اصحاب العقائد الماخوذة من السنة الناطقین فالدلیل العقلی تبرعا واصحب

السلوک الجامعین بین العلم والتصوف غیر المتشددین علی نفسهم والمدققین زیادة علی السنة ولا یصحب الا من
اتصف بهذه الصفات یعنی باشد عالم صوفی تارک دنیا مستغرق در یاد خدا منصبغ بحالات بلند راغب در سنت مصطفویه صلی الله علیه وسلم
متجسس آثار صحابه کرام رضی الله عنهم طالب شرح و بیان حدیث و آثار از کلام فقهای محققین مائلین بحدیث از نظر و کلام اصحاب عقائد که عقائد
شان ماخوذ از سنت باشد و ناظر دلیل عقلی بطریق تبرع و عدم لزوم و نیز از کلام اصحاب سلوک که جامع علم و تصوف اند و عدم تشدد کنندگان
بر نفوس خود و نه دقت کنندگان زائد بر سنت نبویه صلعم با وصف علم آن و باید که صحبت کسی نه اختیار کند مگر آنکه متصف بصفات مذکوره باشد
و ازینجاست که فقیه زاهد خشک از نور باطن و برکات قلبیه ناواقف میباشد و محدثین ظاهری از فهم دقیق و مغز شریعت محروم و غالیان معقول
اکثر در عقائد اسلامیه متردد یا منکر و از برکات ایمانیه و نور عبودیت بیگانه فقط حکایتی مناسب مقام یاد آمد لهذا نوشته میشود بزمانیکه حضرت مولانا
محمد اسحاق نبیره حضرت شاه عبد العزیز محدث دهلوی و مهاجر مدینه طیبه علی صاحبها الف الف صلوة و تحیة رونق افروز دهلی بودند شخصی ظاهربین
گفت که الحال بوی فقر درین خاندان چنانکه در زمانه حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی و صاحبزادگان عالی منزلت شان بود باقی نماند و
حسرتا گفت که الحال آن نیز کجا یابم و بعد همتر شاد نمایم حضرت مولانا برخیالش مطلع شده فرمودند که چنین نیست ما را نیز تعلیم اشغال و اذکار و اوراد
متعلقه فقر از جد مادری خود شده است اما چونکه ارشاد حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی است که اگر فقیر را وضع اختیار کردن منظور باشد پس
دیر ادر پناه و لباس علما باید گریخت لهذا این وضع اختیار کرده ام اندیشه مکن که طلبت بیکار رست و من از تعلیم اذکار و اشغال قاصر نه چنین حضرت
مقتدای جهان علیه الرحمة والرضوان شغل درس و تدریس اختیار نموده مردم ظاهربین را موقع ادراک حالات عالیه خویش ندادند الا ماشاء الله
چنانکه ارشاد مذکور بالا مخبر است. و نیز منجمله تبحر حضرت مقتدای جهان اینکه حضرت مولانا حسین احمد محدث ملیح آبادی تلمیذ رشید حضرت شاه
عبد العزیز محدث دهلوی که از اساتذه زمانه خود بود کتاب مستطاب عوارف المعارف مصنفه حضرت شیخ شهاب الدین
سهروردی رحمة الله علیه را که کتابیست مستند در علم تصوف و حضرات مقتدایان دین مثل حضرت سلطان نظام الدین
اولیا محبوب الهی دهلوی و حضرت شیخ قطب الدین دمشقی صاحب رساله مکیه و حضرت مخدوم شاه مینا لکهنوی وغیرهم از اساتذه خود درس
خوانده و سند گرفته و مدار کار خود بر این کتاب داشته از حضرت مقتدای جهان قرات کرده اجازت روایتش
گرفتند و چونکه اجازت این کتاب مستطاب درین خاندان بوسائط قلیله است و چنین سند عالی
از نوادر انگاشته شده استجازه آن نیز از قبیل استحسان شمرده میشود و آن سند چنین است که حضرت مقتدای جهان را سماع و اجازت از حضور حضرت
والد ماجد و مرشد ارشد خویش شاه تراب علی قلندر قدس سره حاصل بود و آنحضرت را از پیر و مرشد و والد ماجد خویش حضرت عارف بالله
شاه محمد کاظم قلندر قدس سره و آنحضرت را از حضرت پیر و مرشد خود کلید عرفان شاه باسط علی قلندر قدس سره و آنحضرت را بطور اویسی از حضرت مصنف کتاب حضرت
شیخ الشیوخ شهاب الدین سهروردی رحمة الله علیه اجازت بود و حضوری عالم ارواح و مناسبت بآن عالم و فیض یابی از ان بطور خاص خانگی حضرت کلید عرفان رحمة الله علیه را حاصل بود و دیگر
ملفوظات معتبره اینخاندان عالی شان مخفی نیست. بزمانه طالب علمی هر انچه ریاضت و محنت شاقه که نمودند چه نویسیم بیشتر اوقات در روشنی
ماهتاب مطالعه کتاب کرده از حضرت اوستاد عالی منزلت سبق گرفتند. و بعد فراغ از تحصیل هم مدتے این سلسله قائم ماند منقول است که بسبب
کثرت مطالعه و تدریس طلبه ضعفی در بصارت ایشان راه یافت اطبای قصبه بعلاجش پرداختند مگر فائده نه شد تا حسب تجویز بعضی اعزه
احباب جهت حکیم مرزا محمد علی طبیب شاهی لکهنو نمودند و بطب وشان رفته اراده بیان حال کردند مگر نوبت نیامد روز دوم رفتند آنروز نیز بوجه هجوم

مرضاو نیز عدم تعارف اتفاق نشد روز سیوم رفتند تشنه بودند که مولانا جلال الدین پسرک معروف بملا نا میرزا حسن علی محدث لکهنوی
وارد شدند حضرت ایشان از دیده متعجبانه وجه ورود پرسیدند حضرت ایشان بیان نمودند که میرزا صاحب را حکیم صاحب مخاطب دیده دریافت حال
حضرت ایشان نمودند میرزا صاحب تصریحش کردند حکیم صاحب بمجرد اطلاع بمعذرت پرداختند حضرت مقتدای جهان فرمودند که خیر گذشت
آنچه گذشت اما معلوم شد که التفات ملازمان سامی جانب امراء و روسا زاید منعطف میگردد به نسبت غربا چراکه فقیر از سه روز اینجا می آید
تا امروز بجانب خود متوجه نیافت امروز غالباً بوجه میرزا صاحب اینقدر تخاطب واقع شد حالانکه این امر منافی شان طبیب است
وی را توجه یکسان بهر کس باید داشت که هر کس را ضرورت وی لاحق میشود اگر چنین حالت ماند پس بیچارگان را خدا مالک است از مطالعه کتب
طبیه دریافته ام که از شرائط طبیب خوش خلقی و شفقت عام نیز هست و فقیر هم جمله کتب این فن را دیده و طلبه را درس داده است فرق میان
ما و ملازمان سامی صرف بحیثیت جزو علمی و عملی است حکیم صاحب عذرخواه مستفسر حالات شدند حضرت ایشان حال بیان نموده فرمودند
که این کیفیت غالباً بوجه کثرت مطالعه کتب در روشنی ماهتاب رو داده علاج ممکنه کرده شد مگر فایده نشد چونکه فقیر طالب علم و متوکل است
لهذا نسخه سهل الحصول و کم قیمت و مجرب ملازمان میخواهد حکیم صاحب نبض دیده نسخه کم قیمت و مجرب خود نوشته دادند که بنهایت مفید شد و حضرت
ایشان تا مدت حیات استعمال کردند و بصارت بر حال خود قایم ماند. در کتابت هم ید طولی داشتند چنانچه اکثر کتب درسیه مثل توضیح و تلویح
و تنقیح متن آن و محاشیه میرزاهد بر شرح مواقف و ترجمه هدایه و جلدین اخیرین هدایه و شرح وقایه و نفحة الیمن و مطول و شمس بازغه وغیره نوشته
دست مبارک ایشان و نیز برادر بزرگ ایشان حضرت مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره موجود اند طرفه تر اینکه در کتب مذکوره از جای روش
تحریر مبدل نگشته که از آن میان خط هر دو حضرات تمیز کرده شود. اصابت رای فهم رسا در امور دنیویه چنان بود که دانایان و عقلای پخته کار
در مهمات امور بحضرت ایشان رجوع میکردند و حسب رای عالی بعمل می آوردند و بسبب همین کمال ظاهری و باطنی منظور نظر حضرت استاد
عالی منزلت خود ماندند اکثر بسبیل تذکره میفرمودند که حضرت استاد مرا بسیار عزیز میداشتند و عنایتی و توجهی که بر حال من مبذول میکردند
بر دیگری از تلامذه نمی فرمودند من امر که میخواستم می پرسیدم بخلاف تلامذه دیگر که اوشان را چندان جرات و گستاخی حاصل نبود در
تحریرات حضرت مولانا حضرت مقتدای جهان را بخطاب تقی الدین علی مخاطب میفرمودند چنانچه در اجازت نامه حزب مکرم دلائل
الخیرات تحریر فرموده اند که اجزت بقراءة الحزب المکرم للشیخ الموفق تقی الدین علی بعد این عبارت حضرت مقتدای جهان
خود تحریر کرده اند هذا ما حرره استادی و مولائی مولانا محمد مستعان غرضکه ذات عالی صفات موصوف باوصاف غریبه و سیر عجیبه بود
که نظیر خود نداشت قسام ازل حسن و جمال صوری و معنوی و فضل و کمال ظاهری و باطنی در حصه خاص حضرت غوث ملت والد ماجد ایشان
نهاده بود که ظهورش بدین طور گردید و نیز چونکه ارشاد فیض بنیاد حضرت کلید عرفان قبله عالم سیدی شاه باسط علی قلندر قدس سره از حضرت
عارف بالله شاه محمد کاظم قلندر گشته بود که اولاد شما همچو اولاد امامین خواهد بود لهذا ذات قدسی سمات این هر دو حضرات بهمان طور و همان
اوصاف متصف گشتند از حضرت خداوند نعمت مرشدی و مولای انار الله برهانه متواتر شنیده ام که مولانا ابوالبرکات رکن الدین عرب علی لکهنوی هرگاه اینجا تشریف
می آوردند میفرمودند که از هند تا عرب سفر کردم امثال این هر دو برادران یعنی حضرت مقتدای جهان و برادر بزرگ ایشان حضرت شاه حیدر علی قلندر قدس سرهما نافهم
در اکثر مقامات برادران دیدم مگر چنین اتفاق و مودت باهمی و شرافت حسبی و نسبی و کمالات علمی و عملی ندیدم و اگر علاوه اخوت اتفاق و مودت باهمی نیز شد شرافت
حسبی و نسبی معلوم نگردید و اگر این هم شد کمالات علمی و عملی نشد نه اگر کمالات علمی و عملی هم شدند جمیله الصورت و وسیع السیرت نشدند اگر اینهم بنظر آمدند

کمالات فقر در آنها معلوم نشده‌اند انتهی و باوصف چنین تبحر علمیه و کمالات عدیم‌کان اخلاق و مخزن اشفاق بلکه همه تن رحم و کرم بودند و در امرا و غربا و مساکین
و فقرا فرقی نمی‌کردند یکسان بهر انجاح حوائج شان متوجه میشدند گاهی اراده اعلای شان و تلاقی ارباب دنیا و تلاش معاش نفرمودند مولوی
نبی یاور خانصاحب صدر الصدور کاکوروی مرید حضرت غوث ملت نظر بحالت فقر و توکل حضرت ایشان تجویز عهدهٔ صدر الصدوری کردند و
گذارش هم ساختند حضرت ایشان انکار نموده فرمودند که من حالت موجوده را بر حالت آینده مرجح میدانم پروردگار من کفیل رزق است بهر طور که
مقدر کرده است خواهد رسانید تا حال برین خیال قایم هستم دعا کنند که الله تعالی برین خیال استقامت بخشد و مصداق حدیث من کان لله
کان الله له گردانند تا که بهمه پیرا باشم و بقیه انفاس خود به همین طور بگذرانم و نوبت تردد بر در امرای دنیا نیاید که نعم الامیر علی باب الفقیر و بئس الفقیر علی باب الامیر
انکسار نفس و تحمل باطن بدان پایه بود که گاهی کسی را از حضار و خدام امر بخدمت گذاری نفرمودند بلکه با عوام برنگ عوام ماندن خاصه حضرت
ایشان بود بسا اوقات میفرمودند که من شیخی بلا تشیخ را دوست میدارم و هر که در راه حق قدم زند وی را همین اختیار باید کرد نقل است که یکبار بعرس
شریف حضرت جد امجد خویش قدس سره بخانه تشریف می بردند در اثنای راه که اهل حرفه مستعد به آراستگی دوکانهای خود بودند دیدند که زنی هم بدرستی
دوکان خود مشغول است حضرت ایشان از همراهیان استفسار نمودند که این زن چه حرفه میکند و چه چیز میفروشد عرض کردند که این زن تنبک و مدنگ
و دیگر اشیاء تنبیه میفروشد حضرت ایشان بغضب تمام فرمودند که فوراً این را بند کنید سبحان الله ازین امور ارواح طیبه حضرت صاحب العرس را
چها فرحت و مسرت حاصل خواهد شد زن که مذکور از جسارت تمام فی الفور برجسته گفت که خیر اگر چنین اختیار دارید از بارگاه الهی هم بدر کنانیده دهید
باستماع این کلام هیچ نفرمودند و بتکیه شریفه واپس آمدند و فرمودند که افسوس این وقت در پردهٔ هدایه شرح وقایه افتاده بر آن زن خشمگین شدم و غمگین ساختم
او نادم گریستند بعده از منتظم مطبخ فرمودند که حصهٔ طعام برای وی بهر دو وقت از اینجا بفرستید الحق هر مخلوق اگرچه کمترین خلایق باشد نسبتاً با خالق خود حیثیتی
دارد که قابل قدر است حافظ شیرازی گفته است در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند * گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را * بیشتر حصهٔ عمر خود در درس و تدریس
و افادهٔ طلاب ظاهری بسر کردند صرف بعد وفات پسر خود خویش حضرت مولانا حامد علی قدس سره جد مادری فقیر حقیر البته آن شغل و کمی
نهادند باز بوجه رنج و الم شدید بجز حضرت والدم قدس سره کمتر دیگری را درس دادند و اکثر اوقات بحسرت و حزن میفرمودند که افسوس آنچه کسب و عبادت
عمر خود داشتم زیر زمین دفن کردم - شغل تالیف و تصنیف نیز کم ماند در مدت حیات خویش در تصنیف فرمودند یکی این کتاب مستطاب که مقصود
اصلی از ان تحریر ملفوظات حضرت والد ماجد مرشد خویش داشته بضمن آن بسیاری از مباحث علمیه که از محیط قلب شریف بر زبان لطیف آمده بیان
فرموده اند چنانچه از تکملهٔ شریفه واضح است و نیز از سلاله دودمان ایالت و نقاوه خاندان اهبت و امارت جناب مولوی محمد صدر الدین خانصاحب
مد ظله خود فقیر حقیر شنیده میفرمودند که هنگام تحریر این کتاب چندان مهمات مسائل بر ذهن فقیر هجوم میکنند که میترسم که مبادا ذهن فقیر از هم نپاشد و این
حال مماثل حال حضرت مولانا جلال الدین رومی است که وقت نویسانیدن مثنوی شریف میفرمودند که در اینوقت چندان مضامین
حقایق بر قلب من وارد میشوند که اگر ظاهر نسازم قلب از هم پاشد هرگاه قدری از ان می نویسانم سکونی و طمانیتی میگردد و این کتاب هر آنچه عجب العجایب
و لاجوابی دارد و اخبار کیفیت تحقیقات و تدقیقات علمیه حضرت شیخ اکبر محی الدین ابن عربی و حضرت امام محمد غزالی و حضرت امام فخر الدین
رازی رحمة الله علیهم میکند بر ناظرین شایقین علم دین خفائی ندارد - دیگر از تصنیف حضرت ایشان رساله مختصره است در بیان خصال
عشرهٔ فطرت که بزمانه درس تلمیذ با تمیز صداقت آگین مولوی محمد امام الدین مرحوم کاکوروی بر طبق فرمایش شان در چند ساعت نوشته بودند
چنانچه مولوی صاحب در نسخه خود که منقول عنه از اصل بود اظهارش کرده اند خیلی مفید است - تلامیذ حضرت ایشان بسیار شدند

اکثر ازانها فاضل جید وذی استعداد و صاحب تصانیف اضافی همه معلوم نشدند مگر آنانکه کتب درسیه تمام کردند یا قریب فراغ رسیدند و فقیر حقیر را
بطریق معتبر معلوم گشتند اینجا می نویسد علاوه حضرات صاحبزادگان ایشان فمنهم مولانا حسن الله بخش نبیرۀ حضرت شاه میر محمد قلندر قدس سره
و مصنف کتاب تفریح الاذکیا فی احوال الانبیا و تذکیر العارفین وغیره و منهم ابن اخیه الاکبر مولانا علی اکبر قلندر مصنف رساله اصل الاصول
فی بیان السلوک و الوصول و رساله هدیة المسلمین و منهم ابن اخیه الاصغر مولانا علی اصغر و منهم مولانا شاه تقی منصب علی علوی کاظمی
و منهم مولانا امجد علی علوی کاظمی مصنف تاریخ کابل وغیره و صاحب تحقیقات رائقه و تدقیقات فائقه مد الله ظله و منهم مولوی حافظ
ذاکر علی خلف مولوی باسط علی برادر عم زاد حضرت ایشان که قرابت خویشی هم داشتند و منهم مولوی اکرام الله علوی کاظمی خلف مولانا
شاه منصب علی و منهم مولوی افضل علی علوی نبیرۀ عمۀ حضرت ایشان و منهم مولوی شیخ وزیر علی علوی کاکوروی خویش حضرت غوث
ملت و منهم مولوی حافظ عبد الصمد شهید کاکوروی متخلص بیوسفی و منهم ملا محمد نواب ولایتی مهاجر مدینه طیبه استاد محدث العصر مولوی ارشاد حسین
رامپوری مصنف کتاب انتصار الاسلام وغیره و منهم مولوی امیر شاه ولایتی نزیل محله صبور من مضافات لکهنؤ که تقریظ بدایعه شان نیز در اول کتاب مستطاب
مندرج است و منهم مولوی کریم بخش محیلی شهری خلیفه حضرت غوث ملت و منهم مولوی حیدر علی که بسرکار قاضی محفوظ علیخان صاحب رئیس
کاکوری ملازم بودند و منهم مولوی حیدر علی ثانی که بسرکار منشی رسول بخش کاکوروی ملازم بودند و صاحب استعداد و فهم و ذکا و منهم مولوی
محمد ولی اخضم گذهی و منهم مولوی قاضی حلیم الدین خان ابن قاضی وحید الدین خان کاکوروی قاضی عظیم آباد پتنه و منهم مولوی حافظ
محمد حسین ساکن بڑاگانوں نزیل کاکوری و منهم مولوی امام الدین علوی کاکوروی مسبوق الذکر و منهم مولوی امیر الدین خان کاکوروی
ابن مفتی خلیل الدین خان کاکوروی سفیر شاه اوده و منهم مولوی نعیم الدین خان ابن مفتی حکیم الدین خان کاکوروی و منهم مولوی بشیر الدین
المتخلص قشا کر المشهور بنبیرۀ مولانا حاجی امین الدین محدث کاکوروی و منهم مولوی احسان علی بیگ ابن مرزا محمد بیگ کاکوروی و منهم مولوی ریاست علی
والد ماجد چودهری شفاعت علی کاکوروی و منهم مولوی سید حسین ابن شیخ عبد الحسیب ساکن دیوه نزیل کاکوری و منهم مولوی ضامن حسین
سندیلی و منهم مولوی سراج الدین احمد عباسی کاکوروی و منهم مولوی عبد الباقی ابن مولوی عبد الصمد شهید و منهم مولوی محمد مهدی کاکوروی و منهم
مولوی صدر الدین خان کاکوروی و منهم مولوی هدایت الله ملیح آبادی و منهم مولوی سید علی کسمنڈوی و منهم مولوی عنایت الله سندیلی
خال علاتی قاضی حمید علیخان کاکوروی و منهم مولوی رکن الدین نبیرۀ مولانا حاجی امین الدین کاکوروی و منهم ابی و شیخی مولانا حافظ
شاه علی انور قلندر علوی کاظمی مصنف تکملۀ شریفه و خاتم صحیفه لطیفه و صاحب شهادت نامه و دیگر رسائل در ابتدای زمانه بیشتر وضع سپاهیانه میداشتند

سنه تاریخ وفات ایشان نوزدهم ماه جمادی الاولی روز شنبه سنه یکهزار و سیصد و یک هجری است مزار در مین پوری در صحن عیدگاه ۱۲ ایشان در آغاز شباب بتاریخ چهارم ماه شعبان المعظم
روز پنجشنبه سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و دو هجری رحلت فرمودند قبر در کاکوری متصل درگاه حضرت غوث ملت ۱۲ ایشان بتاریخ چهارم ماه جمادی الاولی سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و سه هجری وفات یافتند
قبر در کاکوری ایشان بتاریخ یکم ماه صفر سنه یکهزار و دو صد و نود و هشت هجری هنگام معاودت از مدینه طیبه در وادی فاطمه وفات یافتند و همانجا مدفون شدند ۱۲ ایشان بتاریخ بست سوم
ماه جمادی الاولی سنه یکهزار و سه صد و دوازده هجری وفات یافتند قبر در کاکوری متصل درگاه حضرت غوث ملت ایشان بتاریخ هشتم ماه رمضان المبارک سنه یکهزار و سه صد و شانزده
هجری رحلت کردند قبر در کاکوری متصل درگاه حضرت غوث ملت ایشان در عین شباب بتاریخ بست و سوم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و پنج بمقام شهادت یافتند قبر در لکهنؤ تکیه شاه پیر محمد
ایشان در آغاز شباب بتاریخ بست و سوم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و شصت و یک هجری رحلت کردند قبر در جنار گده ۱۲ ایشان بتاریخ چهاردهم ماه صفر سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و
هشت هجری وفات یافتند قبر در کاکوری ۱۲ ایشان بتاریخ سیزدهم ماه جمادی الاولی سنه یکهزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری وفات یافتند قبر در بنارس ۱۲ ایشان بتاریخ بست
و ششم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و نود و شش هجری وفات یافتند قبر در کاکوری ۱۲ ایشان بتاریخ یازدهم ماه صفر سنه یکهزار و سه صد و شانزده یا هفده هجری وفات یافتند قبر
در گاه گه شریف ملک دکن بیرون دروازه درگاه حضرت خواجه بنده نواز گیسو دراز ۱۲ ایشان بتاریخ یازدهم ماه ذی الحجه سنه یکهزار و دو صد و ... هجری وفات یافتند قبر در کسمنڈی ۱۲
ایشان بتاریخ هشتم ماه شعبان سنه یکهزار و دو صد و نود و سه هجری وفات یافتند قبر در کاکوری است

و در فنون سپہگری نیز دخل تام و شغف خاص و بمقتضای علویت نسب اہتمام باتباع روش خاص جد خود حضرت امیر المؤمنین اسد اللہ الغالب علی ابن
ابی طالب کرم اللہ وجہہ منظور خاطر اقدس بود تہور و شجاعت نیز بغایت در ذات عالی بود و عصا در بروی خود بر مصلای نہادند میفرمودند
کہ ازین یکی عصای موسوی است و دیگری عصای مرتضوی - اخفا و کتمان چنان بود کہ گاہی چیزی از حالات خویش بکسی نگفتند بلکہ ہموارہ امور
متعلقہ بہ انکسار نفس و حسرت و ندامت بر زبان در رفشان جاری میماند صرف یوم وفات برادر بزرگ خود حضرت قطب الافراد مولانا شاہ حیدر علی
قلندر قدس سرہ وقت تجہیز و تکفین بحالت رقت شدید از مخلصے صادق الاخلاص میان مجمع عام فرمودند کہ میان من و برادر صاحب دفعتاً سلسلہ
ہمین مشورہ ماند کہ در ارتحال ازین عالم فانی از ما کہ سبقت بایکرد اگر ملازمان عالی سبقت کنند چہ حالت خواہد بود و اگر من سبقت می کنم چہ خواہد شد
بالآخر ہمین طے شد کہ ملازمان عالی سبقت نمایند چنانچہ ہمون امروز شد و فقیر ہیچ سال نماید در عمر خود از بارگاہ الٰہی خواستہ تا کہ دران مدت
از چند امور واجبہ نفسہ خود فراغت گیرد منجملہ آن یکی اینکہ این طفل (اشارہ بسوی حضرت خداوند نعمت ابی و مولای بلوح اللہ روحہ فرمودند) از کتب
درسیہ فراغ حاصل کند فقط باقی اظہار حالات عالیہ ولایت و کرامت آنحضرت کار بسے بزرگ و امر بس سترگ است فقیر حقیر را نہ علم زاید و نہ ہمہ دانی
بران جسارت نماید البتہ اینقدر ضرور میتواند گفت کہ حضرت ایشان بمرتبۂ غوثیت فایز بودند چنانکہ حضرت خداوند نعمت مرشدی
و مولائی روح اللہ روحہ در تکملہ شریفہ بضمن بیان وفات حضرت ایشان تحریر فرمودہ اند کہ بتاریخ پنجم ماہ جمادی الاولیٰ سنہ یکہزار و دوصد
و نود ہجری یوم فاتحہ حضرت غوث ملت قدس سرہ میان مجمع مخلصین و معتقدین خاص فرمودند کہ امسال در عرس شریف مردمان کثیر در سلسلۂ عالیہ
قلندریہ بر دست من بیعت کردند معلوم نیست کہ بمقام حضرت سید نجم الدین غوث الدہر قلندر قدس سرہ رسیدہ ام یا چہ بعدہ سخنان دیگر آغاز
نمودہ آنرا چنان از قلوب محو نمودند کہ باز از حاضرین کسے را یاد نہ آمد کہ تصریحش کنانید - علاوہ ازین دلیلے دیگر غوثیت حضرت ایشان
را انیست کہ حضرت مرشدی و مولائی انار اللہ برہانہ بارہا تذکرہ فرمودند کہ من در قرب زمانہ وفات حضرت ایشان شبے بخواب دیدم کہ
از مکان خود بآستانہ عالیہ حاضر شدم دیدم کہ در کمرہ نشستگاہ حضرت ایشان حسب معمول جالس مصلای ارشاد و ہدایت اند و روبروئے حضرت
ایشان سبدے مملو از شیرینی لطیف نہادہ و بران رومالے سرخ گلدار افتادہ و بزرگے دیگر کہ امتیازے در صورت و سیرت و لباس ندارند مودب
بطرف جنوب مصلاے شریف نشستہ اند بعد غور فرق میان ہر دو بزرگ ہمین قدر یافتم کہ لباس آن بزرگ مصلیٰ نشین بسیار سفید و صاف است
و لباس بزرگ دیگر کم از ان متحیر شدم کہ چہ می بینم بمجرد خطور این خطرہ بزرگ مودب بمن فرمودند کہ این بزرگ حضرت غوث الاعظم شیخ
محی الدین عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ ہستند قدمبوس شوید حسب ارشاد قدمبوس شدم حضرت غوثؓ دست مبارک بر پشت من
نہادہ نوازشہا فرمودند و دو لڈو از ان سبد بر آوردہ بمن عنایت نمودند و جملہ سبد را معہ رومال بحضرت مقتدای جہان عنایت کردند عرض
کردم کہ حضرت ہمہ شیرینی را بحضرت ایشان مرحمت فرمودند و مرا ازان حصہ ندادند فرمودند کہ ما آنہمہ را نیز برای شما بایشان دادہ ام ازین
ارشاد حضرت غوثیت مآب چنان مسرور گشتم کہ از فرط مسرت گریہ طاری شد و ہمان حال چشم وا گردید وقت صبح بود بر خاستم بعد ادای
نماز و غیرہ بوقت معمولہ خود برای سلام حاضر شدم حضرت ایشان متبسم شدہ بہ نواب نصیر خان صاحب مخاطب گشتہ ارشاد نمودند کہ
اگر کسی را بصورت حضرت غوث الاعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ ببیند جای تعجب نیست کہ من از اولاد ایشانم و نیز از غلامان کہ در سلسلۂ ایشان
خود ہم بیعت دارم و از دیگران نیز بیعت می گیرم دستگیر را پاسداری و رعایت مریدان و متوسلان خود ضرور میباشد انتہی پس ازینجا
علو رتبت و سمو مرتبۂ قطبیت حضرت ایشان توان دریافت و غالباً استفسار حضرت ایشان کیفیت و حال حضرت

غوث الاعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ را وقت عروض مرض از حضرت جد امجد مولانا و مرشدنا شاہ علی اکبر قدس سرہ چنانکہ در تکملۂ شریفہ در وصل
اظہار درد و ملال فراق جمال حضرت خداوندگار مرقوم است از ہمین سبب بودہ باشد چراکہ حضرات اولیا را بقدر فائزین مقام بقا باللہ
ملاعرفین مقام و کمال خویش ضروریست و از ہمین سبب موت شان اضطراری نمیباشد بلکہ اختیاری میباشد و از گذاشتن ناسوت بجز
ہمرس زاہ نمی یابد کہ نص صریح بدان ناطق است بلکہ ذوق اکمال تبعیت سنت سنیہ حضرت خیر الانام بجز رفاقت اعلیٰ چیزی را نمی پسندد
لا محالہ مصداق آیۂ وافی ہدایۂ ان المتقین فی جنات ونہر فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر میگردد و حضرت ایشان نیز ازہمین شوق و
ذوق رفیق اعلیٰ بتاریخ ہفتدہم ماہ رجب المرجب روز چہارشنبہ بوقت یک و نیم نواخت سنہ یکہزار و دو صد و نود ہجری از مرتبۂ تشبیہات
عبدیت عروج بر مراتب رحمانیت فرمودند و از زبان الہام ترجمان ارشاد نمودند کہ سہ صورت ازلی صورتی آہ بیرون ہماں شکنا الیہ راجعون
تشریح این واقعہ ہوش ربا و سانحۂ روح فرسا در تکملۂ شریفہ باید دید **موہبت سوم** در ذکر نبذی از حال برکت اشتمال حضرت
حضرت خداوند نعمت مرشدی و مولای قدس سرہ العزیز باید دانست کہ غروب بدر کامل چونکہ باز مقتضی طلوع است بصورت ہلال و ہلال
را بدر کامل شدن ضروری کہ نظام عالم و قوام بنی آدم بدان منوط و مربوط است و بشیر از زبان ثقات شنیدہ و ہم در تکملۂ شریفہ معاینہ
کردہ ام کہ قاضی احمد علی صاحب در زمانہ قرب وفات حضرت مقتدای جہان بخواب دیدہ بودند کہ بدر کامل غروب میشود و ہلال بجایش
نمودار است و تعبیرش حضرت مقتدای جہان علیہ الرحمۃ والرضوان نوشتہ بودند کہ ماہ وجود فقیر است غالباً زمان معین قریب رسیدہ
مراد از ہلال وجود نور نظر حافظ علی انور است پس فرخ وقت آمد کہ قدری از حال کرامت مآل آن محبوب ذوالجلال نیز بحیز تحریر آرم
تا مشام جان محبین مشتاقین را بشمایم انفاس متبرکہ طراوت وافی و نضارت کافی دست دہد و وابستگان دامن دولت را ہمین دستاویز
فخر و مباہات گردد پس بدانکہ آن مجمع حالات مصطفوی منبع کمالات مرتضوی غوث جہان منیف زمان بحر رایق علوم و معارف نہر فایق
فہوم و مکاشف راحۃ القلوب دافع الکروب تریاق المحبین دلیل العارفین رحمۃ اللہ علی العالمین وسیلۂ نجات المریدین و المسترشدین
انیس العاشقین مونس الذاکرین مظہر حسن لایزالی مرآت جمال ذوالجلالی باغ و بہار گلستان ربوبیت عندلیب بوستان صمدیت ناخدای
سفینۂ معرفت در یتیم بحر حقیقت شہباز فضای قربت شہسوار عرصۂ ولایت مصدر انوار رحمت مخزن اشفاق و مرحمت معدن
فضل و کمالی ناظر تجلیات جلالی و جمالی فائز مقام محبوبیت مظہر اسم ربوبیت مخصوص بتشریف حالات منصوص بفضائل و کرامات
عنقای قاف قرآنی انسان عین اعیان مفخر الاقران مجسم الاحسان ثمرۂ فواد الاصفیا فلذۂ اکباد الاولیا یوسفی الجمال عیسوی الحال
ابراہیمی الخلال محمدی الخصال آنکہ بکمالش نظر کرد خود را از خود بیخبر کرد و آنکہ خود را بوی سپرد گوی دولت از میان برد و رخداد انی
و خدا بینی جوہر نایاب و در فیض رسانی بدا فاضہ مراتب عرفانی چون آفتاب مجد رحمہ بل مصداق خبر الصحیح الشیخ فی قومہ کالنبی فی
امتہ الیاقوتۃ الحمراء والدرۃ البیضاء نور علی نور یہدی اللہ لنورہ من یشاء طلع شمس العرفان من ضیاء جبینہ بجلالہ و بلغ انوار
الایقان من جمالہ بکمالہ الذی روی بزلال وصالہ ظماء الوالہین وانکشف بعنایتہ لطائف خفایا بطون الذاکرین فاق علی الاقران
بالعلم والکمال واعترف اقرانہ علی شرفہ وکرامتہ بلسان الحال ذی المحامد والمکارم قدوۃ اولیاء الاعاظم ولنعم ما انشد الشاعر
الماہر العرشی فی مدحہ بلسان العجمی

دوش مستانہ چو زی بادہ فروشان رفتم [1]	رفتم از خویش و ندانم بچہ عنوان رفتم

[1] ہر آئینہ پرہیزگاران در بوستانہا و چشمہا باشند در مجلس راستی باشند نزدیک بادشاہ توانا

چون سراز عقل بیک جرعهٔ مینه بربستم خو
طایر رنگ شدم از رخ خود پر بزدم
باده آسا پی تاراج خرد گام زدم
رنگ مل گشتم و در چشم فسون ساز شدم
بر دل پیر مغان بو که گرانی نه کنم
جلوه در قید تجلی نه پسندم زنهار
نی چو شیرین پی خسرو سوی ایران راندم
نی چو سوسن پی تلبیس بره خیمه زدم
نی چو رامین نعم و پس گریزان گشتم
نی پی تلخ و گله سنج جهان پیمودم
نی به تفتیش موالید بگشتم در دشت
نی چو سنجر سوی سنجار کشیدم لشکر
نی در صومعه چون زاهد فرتوت زدم
نی فقیهانه بگرد سر منبر گشتم
خرقه و سبحه و سجاده کجا من زکجا
آتش رشک برضوان زدنم بود هوس
دولت دین بهم اندوختهٔ اهل ورع
زخم دل داغ جگر بود سراپای تنم
رخت هستی همه آلایش جان می افزود
اشک خون بودم و در دیدهٔ من جایم بود
بر لبم بود حدیث سر گیسوی کسی
در نظر داشتم انوار رخ نیکوی دوست
تاب گردیدم و در سینهٔ عشاق شدم
جستجوی بدو بیرون زخودم راه نبود
آشکارا نتوان شد بسراپردهٔ حسن
حسن درکار شد و روی خود آرا بنمود
خواب نوشین بر خم دیدهٔ آغوش گشود

چون دل از دست بیک پرسش پنهان رفتم
بوش خود گشتم و از خویش پرافشان رفتم
غازه آسا برخ آزادی خوبان رفتم
بوی گل گشتم و در محفل حبا تان رفتم
در خرابات چو نکهت به گلستان رفتم
مردمم بر در دزدیده نگاهان رفتم
نی چو خسرو پی شکر به صفاهان رفتم
نی چو رستم پی خون ریزی اکوان رفتم
نی چو مجنون پی لیلی به بیابان رفتم
نه پی دُرّ و گهر در ته عمان رفتم
نی پی هندسه و فلسفهٔ یونان رفتم
نی چو سلجوق به تسخیر سجستان رفتم
نی سوی مدرسه چون طفل دبستان رفتم
نی گدایانه بر قیصر و خاقان رفتم
من و ایزد که ره بی سر و پایان رفتم
خاک ره گشتم و در کوچهٔ جانان رفتم
مژده بادم که بمرد می ریحان رفتم
شمع و گل گشتم و بر خاک شهیدان رفتم
سوختم رخت و چو خور با تن عریان رفتم
قطره آسا بسر اندر ره طوفان رفتم
پای کوبان بسر سنبل پیچان رفتم
روی سازان بدر روضهٔ رضوان رفتم
خواب گردیدم و در چشم حسینان رفتم
چون نسیم سحر از خویش گریزان رفتم
صد ره از خویش نهان گشتم و پنهان رفتم
جلوهٔ رخ چو بلا شد به شبستان رفتم
نظری گشتم و در دیده خرامان رفتم

آن نظر آئینۂ راز نہانی آمد
رستم از رفتن و از رفتہ پشیمان رفتم

زانکہ رفتار مرا سلسلہ بود بپائے
بلکہ از پای ہمین پاے بدامان رفتم

راہ ورفتار رہ و رہ انجام ہمہ سنگ رہیست
تا بہ سر منزل مقصود حدی خوان رفتم

راہ ورفتار چو ہشتم بر پر آن داوند
تا بسر حد علازان پر پران رفتم

ہرچہ پیش آمد ازان نیز گذشتن دارم
زانکہ من پلے بہ سپۂ راہ نمایان رفتم

رہ نما آن کہ ولی ابن ولی ابن ولی ست
او ولیا را بدرش ناصیہ سایان رفتم

آن دل وجان قلندر علی انور کہ برش
ذرہ سان آمدم و مہر درخشان رفتم

ازخیال رخ او در چمنستان غلطم
وز حدیث لب او در شکرستان رفتم

غازہ از خاک درش بر رخ من مالیدند
خندہ زن ہمچو بہاران بہ گلستان رفتم

چشم او برد ز خویشم لب لعلش جان داد
از نیستان بسر چشمۂ حیوان رفتم

ای شہ شاہ نشان غوث مل غیث جہان
از حضور تو براحت کدۂ جان رفتم

جلوۂ عارض انور چو بہ کارم کردند
تہنیت خواہ بر موسی عمران رفتم

در بر شمس انا الشمس زند آئینۂ ما
انا النور زدم و آئینہ سامان رفتم

چشم ودل داشتم آن محو جمالش کردم
ہمہ بین آمدم و نیز ہمہ دان رفتم

نور مقصود ز ذات است شناسا سنجد
من درین مدح رہ قاعدہ دانان رفتم

النور از ذات مجسم بود تا چہ بود
العلا زن بدر نکتہ شناسان رفتم

فرقم از نقش کف پای سگت داشت سگے
برسر خرمن مہ صاعقہ باران رفتم

گرچہ گستخی کہ مسیح شدہ ام ہمچو ملک
گرچہ دانی کہ رہ مدح چو حسّان رفتم

من کجا وان سروسامان مدیحت ز کجا
ہمچو عشاق بدرگاہ تو نالان رفتم

مدح چون تو بلب ہمچو منے نیست ادب
جادۂ سوختہ جانان وزداامان رفتم

القا آرزوم شد نے صافی جستم
پارسائی ہوسم بُد رہ رندان رفتم

رفتن و آمدن و ماندن من یک جنس است
منزل ماندن و رفتن ہمہ یکسان رفتم

راہ مدح تو چہ رفتم ہمہ از تست کہ من
رفتم از خویش و ندانم بچہ عنوان رفتم

المرشد الجلیل والقائل بالصدق حسبی اللہ ونعم الوکیل شیخ اجل فرد اکمل بالسلاسل القلندریۃ واسطۃ وسائط الکاملیت وترابیت مسعود مظہر النقی محمد حید التقی سیدنا وسندنا مفتی الامور والعلوم ملجا المعارف والسلاسل مستندنا شیخی واستاذی مظہر اسم الرب الاکبر مولای محمد حافظ شاہ علی انور العلوی الکاظمی نسباً والقلندری مشرباً والقادری طریقۃً الکاکوری مولداً ومدفناً اللہم ارض عنہ وارضاہ واجعل فی فرادیس القرب مسکنہ وماواہ واطب مضجعہ ومثواہ ونور بانوار کمالہ وعرفانہ قلوب المسترشدین والمستر شدین وادم

ضیاء مهدحه مشرقة على نفوس الطالبين والسالكين بتاریخ یازدهم ماه ربیع الآخر سنه یکهزار و دو صد و شصت و نه هجری بعالم ظاهر
رونق افروز شده عالمی انور علی نور فرمودند و ابواب فرح و مسرت بر قلوب عالمیان کشودند از زبان ثقات معتبرین بوضوح پیوسته که مرشدنا
حضرت غوث ملت شاه تراب علی قلندر قدس سره وقت ولادت شریفه بجواب مبارکباد حضار از فرحت بسیار ارشاد می نمودند که الحمد لله درخانه من آفتاب آمد
و بروز هفتمین از ولادت موافق سنت سنیه موسوم باسم شریف علی انور کردند باز در سن پنج سالگی تسمیه خوانی بنفس نفیس فرمودند و در سن شش سالگی بعد بیعت
در سلسله عالیه قادریه رضویه و عطای کلاه شریفه ملبوسه که کیفیت تفصیلی آن در آخر تکمله شریفه مرقوم است تعلیم صلوة التسبیح و بعضی اوراد کرده حفظ کلام
مجید آغاز کنانیدند و در عرس شریف همون سال حضرت غوث ملت در مجلس شریفه وقت قل حضرت عارف بالله رضی الله تعالی عنه دار رضاه حضرت
ایشان را کنار گرفته امر بخواندن سوره اخلاص فرمودند بعدها و نوازشهای سرفرازی بخشیدند حضرت ایشان اکثر بسبیل تذکره میفرمودند که بعد
عرس شریف همون سال بتاریخ پنجم ماه جمادی الاولی سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و پنج هجری حضرت غوث ملت بگلگشت باغ رضوان خرامیدند در مجلس سیوم آنحضرت
حضرت جد امجدم مولانا شاه تقی علی قلندر قدس سره العزیز امر بقرأت سوره لم یکن الذین که همان روزها حفظ میکردم تا مقدار حفظ فرمودند که بحضار مجلس
شریفه مثل مولوی شاه حسین احمد محدث ملیح آبادی و مولوی عبد الغفار خان بصوری و غیرهم اظهار فرمودند که چونکه مرضی مبارک جناب حضرت صاحب قبله
برای حفظ قرآن ایشان بود لهذا بهتر معلوم شد که آغاز فاتحه قل بقرأت ایشان کرده شود تا علاوه ترویح روح پر فتوح حضرت صاحب به برکتش کلام مجید
ایشان را حفظ گردد صاحبان موصوف کلمات تحسین و آفرین بر زبان آوردند انتهی بعده اگرچه اشتغال تام بحفظ کلام مجید ماند لیکن ضمنا کتب صغار فارسیه بخدمت
مولوی شرف الدین صاحب خواندند از ان بعد کتب صرف و نحو تا مصباح بخدمت والد ماجد خود حضرت مولانا شاه علی اکبر قلندر قدس سره
الاطهر گذرانیدند و در سن چهارده سالگی اختتام حفظ کلام مجید بخدمت استاد الحفاظ حافظ محمد علی نابینا ساکن بڑاگانون نزیل کاکوری کرده قرأت
کلام مجید در تراویح تمام و کمال فرمودند حفاظ متعدد مثل مولوی حافظ عطا علی و مولوی حافظ ذاکر علی و مولوی حافظ عزیز حسن و مولوی حافظ مقبول حسن
وغیرهم که شریک تراویح بودند بر خوبی حفظ و حسن صوت و عمدگی لهجه و مخارج حروف کلمات تحسین گفتند بعد مصباح بحضوری درس حضرت مقتدای
جهان مولانا شاه تقی علی قلندر نور الله مضجعه الاطهر فایز شده جمله علوم یعنی فقه و حدیث و اصول فقه و اصول حدیث و تفسیر و منطق و معانی و بیان و
فرائض و تصوف وغیره بر آنحضرت گذرانیدند و بوجه حسن ادب و توجه تام و حسن استعداد خویش چنان بخدمت اقدس آنحضرت رسوخ و قبولیت تمام حاصل فرمودند که
تفصیلش درین جزو مختصر وسعت ندارد بندهٔ ازان خود در خاتمه تکمله شریفه نگاشته اند چند واقعات که شنیده ام می نگارم حاجی حافظ قاسم علی صاحب مغفور
که از اولاد دختری حضرت عارف بالله شاه محمد کاظم قلندر قدس سره بودند و بقرابت جد بزرگوار حضرت ایشان بودند نسبت حضرت ایشان خیال
نیک نمیداشتند در اکثر مجالس سخنهای لایعنی گفتند روزی بخواب دیدند که حضرت مقتدای جهان تشریف میدارند و حضرت ایشان هم
حاضر اند حضرت مقتدای جهان بحاجی صاحب فرمودند که اگر شما در فضیلت و کمال ایشان شک میدارید ببینید و بسیار خورد گشته در ذهن حضرت ایشان
داخل شدند و از دهن آواز دادند که آیا هنوز هم شما را اعتقاد با ایشان نشد حاجی صاحب از هیبت بیدار گشتند و از خیالات باطل سابقه توبه
کردند و مطابق همین خواب شیخ الطاف حسین مغفور بود که خود بفقیر حقیر بیان کردند حکیم سید شرف حسین خیرآبادی که از مریدین صادق الاخلاص و عشاق
با اختصاص حضرت مقتدای جهان بودند روزی حاضر شدند و نوشته از واقعه مندرجه ذیل برکاغذ پیش کردند فقیر حقیر حاضر بود حضرت ایشان آن
نوشته را به منشی شکور احمد صاحب امیٹھوی عنایت فرمودند ارشاد نمودند که این همه حسن ظن حکیم صاحب است ورنه من آنم که میدانم و این شعر که اکثر اوقات
برزبان شریف میگذشت بخواندند ۔ وہ ننگ خلق ہوں کہ یہ کہتی ہو میری خاک ؛ اسکو بنا کے کیوں مری مٹی خراب کی ۔ حکیم صاحب بجواب این شعر خواندند

آفاقها گردیده ام مهر بتان ورزیده ام ✤ بسیار خوبان دیده ام لیکن تو چیزی دیگری ✤ آن واقعهٔ عجیبه و مشاهدهٔ غریبه این است که حکیم صاحب را چند شبهات
متعلقه تصوف و سلوک بودند و برای حل آنها بخدمت مشایخ زمانه مثل حضرت مولانا شاه فضل رحمن مرادآبادی و حضرت شاه نظام الدین حسین چشتی
بریلوی و حاجی شاه وارث علی ساکن دیوه و دیگر بزرگان حاضر شده استفسار کردند هر چند اگرچه حل نمود مگر تشفی ایشان نشد روزی حکیم صاحب را اضطراب
قلق بسیار دست داد با خود گفتند که افسوس حضرت پیر و مرشد برحق تشریف نمیدارند ورنه از حضور شان این خدشات و شبهات را رفع کردمی هیهات کجا
معلوم و آن ذات قدسی را کجا یابم باز در دل گذشت که بر آستانه فیض کاشانه حضرت شاه مجا قلندر لاهرپوری قدس سره حاضر باید شد چه عجب
که از روح مبارک شان این شبهات حل شوند چنانچه حاضر شده دو یک روز قیام کردند دران روزها خوابی دیدند که شعر بحاضری آستانه عالیه کاظمیه کاکوری
بود صباح برخاسته با خود گفتند که خواب خیالست اعتباری ندارد بعد دو یک روز خیرآباد واپس آمده بمشاغل طبیه مصروف شدند لیکن خیال حاضری
کاکوری در دل خلش میکرد بعده روزی خوابی دیگر دیدند که صحرائیست وسیع و دران درباریست رفیع و هجوم خلایق بسیار از حاضرین وجه اجتماع
مردم و اسم گرامی صاحب دربار پرسیدند معلوم شد که این دربار حضرت فاتح باب ولایت شارع طریق ارشاد و هدایت یعسوب المسلمین امیر المومنین
مولای کائنات ابی تراب علی مرتضی کرم الله وجهه است و منتظم و مهتمم دربار حضرت مقتدای جهان مولانا شاه تقی علی قلندر اند و باریابی
کسی تا حضرت مولای کائنات بلا وسیله حضرت ایشان ممکن نیست حکیم صاحب گویند که با استماع این خبر فرحت اثر مسرور شده بر رسائی طالع خود
نازیدم و بدل گفتم که الحال چه غم و ازین سعادت بهره اندوزیم چه بشکل حضرت پیر و مرشد برحق خود تشریف فرما اند درین خیال بودم که حضرت پیر و مرشد برحق
وقتم رسیدند و دستم گرفته استفسار فرمودند که زیارت حضرت مولای کائنات خواهید کرد عرض کردم که ازین چه بهتر و همراه آنحضرت شدم حضرت
از من چند قدم پیشتر رفتند بعد وقفهٔ قلیله من هم باریاب گشتم دیدم که در صدر حضرت مولای کائنات روحی فداه رونق افروز اند و بجانب یمین
حضرت مرشد برحق تشریف میدارند و بطرف یسار حضرت حافظ شاه علی انور قلندر نشسته اند و دیگر بزرگان طریقت نیز موجود فی الفور حضرت پیر و مرشد
برحق دست حافظ صاحب را گرفته روبروی حضرت مولای کائنات رضی الله عنه پیش کرده عرض نمودند که این پسر لخت جگرم امیدوار نظر توجه خاص و رحمت
عالی است حضرت مولای کائنات دست مبارک بر پشت حافظ صاحب نهاده نوازشها فرموده ارشاد کردند که این طفل پسر من است و هم ازین
بعد حضرت پیر و مرشد برحق بمن ارشاد فرمودند که شبهائیکه شما را عارض گشته اند چرا از ایشان حل نمی کنید بمجرد سماع این مژدهٔ جانفزا از فرط فرحت
و مسرت بیدار گشتم شعر مذکوره بالا ورد زبانم بود و ذوق و شوق بی اندازه نصیب جانم بعده در تخلیهٔ شبهات خود را از آنحضرت حل کرده تسکین یافتند
انتهی منشی شاه محمد وهاج الدین قلندر رحمة الله علیه که از مریدان خاص حضرت مقتدای جهان و نظر یافته و خلیفه خاص حضرت ایشان بودند بفقیر
حقیر بیان میکردند که سبب ارادت من بحضور حضرت ایشان این شد که والد ما بعد انتقال جناب والدم ما همه را همراه گرفته حاضر حضور تجلیات ظهور حضرت
مقتدای جهان قدس سره گشتند و عرض داشتند که یا حضرت دنیای من ختم گردید الحال این طفلان را بسپردگی حضور رسیده هم حضور خبرگیری ایشان
کنند و در حلقه غلامی خود گیرند چنانچه حضرت مرا و برادر خورد مرا یعنی خان بهادر منشی تاج الدین را در حلقهٔ ارادت خویش گرفتند و برادر بزرگ حافظ
سراج الدین صاحب را مرید برادر بزرگ خود قطب الافراد حضرت مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره کنانیدند بعد بیعت حضرت پیر و مرشد برحق
قدس سره شغل پاس انفاس تعلیم فرموده نقشهٔ قلب من معاینه کنانیدند و برای ملاحظهٔ آن تاکید کردند ازان وقت باوقات مختلفه بر آستانه عالیه
حاضر میشدم و سعادتها می اندوختم در آن زمان جناب خال اکرم مولوی محمد اکرام الله خان صاحب در هردوئی بر عهدهٔ ڈپٹی کلکٹری مامور بودند و در
دلم کسی نگران تعلیم نبود حسب طلب جناب شان هردوئی رفته به تعلیم مشغول شدیم بعد مرور عرصهٔ قلیله حضرت پیر و مرشد برحق بگلگشت ریاض جنت

خرامیدند باستماع این خبر پر حسرت درد و الم بسیار نصیب جانم گردید مرض قبض طاری گشت چند لقمه طعام شب هم نخوردم و در تپ شدید و درد سر مبتلا شدم
مبهوت وار در صحن مکان نشسته بودم که خلاف معمول از سر شام غنودگی آمد بخواب رفتم غالباً نصف شب گذشته بود خوابی دیدم که شخصی میگوید که جنازهٔ حضرت
سرور کائنات رسول الله صلی الله علیه وسلم آمده است هر کرا شوق زیارت باشد زیارت کند و آن جنازه بر چبوتره طرف دیگر است یعنی جانب آن کمره
که در آن حضرت خال اکرم میماندند بعجلت شتافتم که خطره آمد که باوضو نیستم وضو کرده روم واپس آمدم و تجدید وضو کردم باز خطره آمد که مبادا بوجه تاخیر زیارت از دست
رود فوراً شتافتم و آنجا رسیده دیدم که بر یک کوچ آنحضرت صلی الله علیه وسلم استراحت می نمایند و روی مبارک از گلیم سیاه پوشیده من سازی انگریزی
را که در اینجا نهاده بود برداشته نواختن آغاز کردم بمجرد نواختنش آواز جرسهای بسیار بگوشم رسید و آن مکان بنور زرد نورانی گشت و آوازی شدید مثل آواز سر گشتن
توپ آمد و زمین یک گوشه اش بشگافت و از آن بزرگی بر آمده همونجا مؤدب نشستند درین اثنا آنحضرت صلی الله علیه وسلم نیز از کوچ فرود آمدند من از هیبت
یا رسول الله گویان بسر قدمهای عرش پیمای افتادم و گریستم آنحضرت صلی الله علیه وسلم دست مبارک بر پشت من نهاده فرمودند که ای پسر تو مرده شدی
تا اینجا رسیده بودم که شخصی مرا بیدار کرد برخاستم و بستر را از اشکها تر یافتم و بر زبانم یا رسول الله جاری بود حیران شدم که اینچه دیدم و چرا بیدار گشتم و در
خواب ساز انگریزی چرا نواختم و این هنگامه چه بود و زمین چرا شق گردید و این آواز توپ از کجا آمد و آن بزرگ کدام بود ندانستم حصه خواب را فراموش
کرده بودیم تا عرصهٔ شش ماه درین خواب غور کردم وقتاً فوقتاً بعض بعض امور بفهم آمدند بعده اراده مصمم شد که حالا تعلیم انگریزی ترک کنم چنانچه ترک کرده بوطن
آمدم و بر آستانهٔ عالیه حاضر باشی شروع کردم چونکه بارها از زبان فیض ترجمان حضرت پیر و مرشد برحق اوصاف و محامد حضرت حافظ صاحب شنیده بودم لهذا
برین خیال ادب و احترام ایشان میکردم حضرت ایشان در عمر صرف دو سه سال از من بزرگ بودند موافق همان خیال بخدمت ایشان حاضر میشدم و طلب حق
مینمودم حضرت ایشان تا عرصهٔ دراز چیزی مرا تلقین نکردند ازین وجه نهایت رنجیده خاطر ماندم و بر حالت خود بسیار حسرت میکردم روزی حسب معمول بعد ظهر
حاضر بودم و حسب دستور قدیمه این آستانه عالیه که از صبح تا دو پهر درس علوم دینیه از فقه و حدیث وغیره و بعد نماز ظهر مخصوص درس علم تصوف میشود حضرت حافظ صاحب
درس عوارف المعارف بر حضرت والد ماجد خود مولانا شاه علی اکبر قلندر قدس سره میخواندند ناگاه بر آسمان زردی معلوم شد که بدیدنش خود بخود خواب مذکوره بالا
در نظر روی دیده بودم یادم آمد اگرچه آن زردی چنان روشن نبود مگر مناسبت بسیار شدید داشت پس دفعتاً جزو آن خواب که بزرگی از زمین بر آمده مؤدب نشسته
که فراموش کرده بودم نیز یادم آمد و یقین کامل شد که مراد از آن بزرگ مؤدب همین حافظ صاحب اند که درین وقت عوارف میخوانند از آن وقت عزم بالجزم
کردم که صحبت ایشان را نگذارم و ازین خواب مرا هدایت این امر است که هر انچه مرا حاصل خواهد شد از وسیله ایشان خواهد شد بعد چند روز در واقعه
دیدم که حضرت پیر و مرشد برحق دستم گرفته بدست برادر بزرگ خود حضرت قطب الافراد شاه حیدر علی قلندر قدس سره دادند و حضرت قطب الافراد دستم
بدست حضرت حافظ صاحب دادند و ایشان مرا فیضیاب ساختند انتهی مولوی شاه عظیم الدین کاکوروی که از نبایر حضرت مولانا حاجی امین الدین
محدث کاکوروی و خلفای حضرت جد امجد مرشد نا مولانا شاه علی اکبر قلندر قدس سره الاطهر اند بفقیر حقیر بیان کردند که در ابتدای عمر خویش مرید کسی نبودم
عبد الله شاه کمل پوش که از ابدال وقت بودند و اکثر درین قصبه می آمدند روزی بوقت حاضری که همراه والد ماجد خود رفته بودم دو زانو نشانیده توجهم دادند که
از آن کیفیتی بر من طاری گردید چون بمکان واپس شدم در اثنای راه با والد ماجد عرض کردم که اگر اجازت دهند مرید ایشان شوم که سلسله حضرت حاجی صاحب
هم نقشبندیه است و سلسله ایشان نیز والد ماجد فرمودند که حالیا هیچ نمیگویم که خاندان ما همه از ارادتمندان و مریدان حضرات تکیه شریفه کاظمیه است و این
امر غور طلب است همان شب از زیارت حضرت مقتدای جهان مشرف شدند دیدند که آنحضرت اشاره بمن کرده میفرمایند که این پسر خود را بمن دهید چون
والد ماجدم بیدار شدند آنرا بیان نموده گفتند که اکنون بیعت از حضرات تکیه مناسب معلوم میشود بعد چندی بخواب دیدم که بخانه جد مادری ما محمد قاضی گدهی موجودم

و حضرت مقتدای جهان تشریف آورده دست من گرفتند چنانکه در بیعت میگیرند چون بیدار گشتم از همان وقت قلب من بجانب حضرت حافظ صاحب گرائید و بی اختیار خواهش بیعت از ایشان پیدا شد چونکه از حضرت مقتدای جهان بسیار تعریف حضرت حافظ صاحب شنیده بودم لهذا بر دست مبارک ایشان بیعت کردم از صغر سن بسبب اتصاف بخصائل حمیده و شمایل پسندیده مقبولیت خاص در حضور حضرت پیر و مرشد برحق و جد من مجد من داشتند اکثر اوقات میفرمودند که شفقت و مکرمت مرشدی بر من بیش از بیش بود هرگاه بحضور حاضر می گشتم هفت سلام از من می کنانیدند و بجواب هر سلام دعای مخصوص یاد میفرمودند وقتیکه شرف بیعت حاصل نمودم بعطای اجازت و خلافت سلاسل و کلاه شریفه ملبوسه عز و افتخار فراوان بخشیدند و جرأت و دلیری بحضور خود چنان داده بودند که یکبار قوالان در مجلس عرس شریف این شعر غزل آنحضرت می سرائیدند. خوبان کسے نہیں فدا ہوتی ہیں سبھی + معشوق پیر پر جو فدا ہو تو جانیے + من بکنار آنحضرت نشسته بودم از من فرمودند که اینچه میگوید عرض کردم که راست و درست میگوید فرمودند بچه طور غور نکردم که چنانکه من فدای حضورم و حضور معشوق پیر من اند باستماع این معروضه بسیار مسرور گشته بکنار خود دم تنگ کشیده فرمودند که شاباش مرید را با پیر چنین باید بود. نیز منجمله عنایات حضرات مرشدین بیان میفرمودند که یکبار بعد وفات حضرت پیر و مرشد برحق در زمانه طالبعلمی بعد نماز مغرب که وقت مطالعه کتب درسیه بودم آرزوی زیارت پیدا شد و چندان ترقی و شغف دران شد که از مطالعه سبق باز ماندم مجبوراً خاموش نشستم که شاید این خیال فرو نشود مگر بجای آن خیال مهجوری فراق جمال آنحضرت هم افزون گشت یکایک خطره آمد که بر مزار فایض الانوار حاضر باید شد شاید آنجا تسلی شود چنانچه حاضر شدم چون دروازه روضه شریفه کشادم دیدم که آنحضرت پایین مزار خود مسهری تکیه زده نشسته چیزے میخوانند چونکه در آن زمانه کتب معقولات میخواندم خیال آمد که وهم است باز غور کردم دیدم که حضرت ایشان جنبش کنان سوره واقعه میخوانند تا اینکه رکوع اول سوره شریفه شنیدم آن وقت با خود گفتم که وهم نیست بلکه مشاهده است پس بیتابانه برای قدمبوسی شتافتم قریب رسیده بدستور مزار شریف را اندرون مسهری یافتم فاتحه خوانده بر یاوری بخت و کرم مرشدی نازان واپس آمدم و دریافتم که این همه بیقراری برای حصول شرف زیارت بود بیت

تا کشید از و طلب طلب و کسی نشد + این همه جستجوی من هست ز جستجوی او +

باز شبی بخواب دیدم که بر درگاه فلک اشتباه حضرت عارف بالله شاه محمد کاظم قلندر قدس سره برای فاتحه خوانی حاضر شده ام چون اراده فاتحه خوانی کردم دستی از مزار شریف حضرت عارف بالله بر آمد ساق پایم مستحکم گرفت هر چند رهانیدم مگر رها نشد یکایک بیدار گشتم و این خواب بحضور حضرت مقتدای جهان قدس سره عرض کردم فرمودند که الحمد لله روح مبارک حضرت صاحب بجانب شما متوجه است گاه گاه حاضر مزار شریف بوده باشید که مثمر یک ثمره است تعمیل ارشاد اکثر حاضر میشدم و فیضهای اندوختم بعد از آن یکبار بخواب دیدم که در باغ واقع پشت خانقاه عالیه کاظمیه که بسیار شاداب پر بهار است موجود ام و حضرت پیر و مرشد برحق بر چارپایی خود تشریف فرما اند و حضرت مقتدای جهان نیز خود بنفس نفیس به آبپاشی باغ مصروف حضرت صاحب بمن فرمودند که ببینید درختان سرو این باغ برابر قد شما گشته یا نه حسب ارشاد دیدم برابر گوش خود یافتم عرض کردم که سه چهار انگشت کم اند بعده حضرت صاحب بسمت جنوب باغ اشاره کرده بمن فرمودند که این طرف بروید حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی تشریف می آرند استقبال کرده بیارید قدمی چند رفته بودم که دیدم بزرگی تشریف می آرند بزرگ صورت میانه قد اسمر اللون (گندم گون) قوی الجثه عصا بدست و کتابی در بغل سلام کردم جوابش داده همراه من تشریف آورده نزد حضرت صاحب بر چارپائی نشستند و سخنان آغاز کردند و کتاب را بفقیر عنایت کردند دیدم که کتاب فیوض الحرمین مصنفه حضرت موصوف است که در آن مشاهدات و واقعات خود که در حرمین شریفین زادهما الله تشریفاً و تعظیماً معاینه کرده تحریر نموده اند بیدار گشته این خواب را بحضور حضرت مقتدای جهان گذارش کردم ارشاد شد که این کتاب را اکثر در مطالعه بدارید که خیلی مفید است. و تعلیم اذکار و اشغال و افکار و مراقبات خاندانی در همان زمانه تحصیل علم از خدمت

بہمہ رحمت جد امجد خویش حضرت قطب الافراد مولانا شاہ حیدر علی قلندر قدس سرہ یافتند و بادای زکوۃ اسمار و انجمیہ نیز حسب معمول خاندانی مامور شوند
اکثر ذکر میفرمودند کہ ہرگاہ زکوۃ اسم یا رحیم و یا باسط ادا در حضرت مقتدای جہان قدس سرہم در خلوت و صوم و صال فرمودند چنانچہ تا بست و یک روز در خلوت ماندم
روز اول اشتہای طعام بسیار پیدا شد و روز دوم کیفیت خستگی و اعضا شکنی زاید معلوم شد و خواہش طعام کم تر در ہر دہ ہر روز وحشت خاطر و عدم اطمینان
از بس لاحق ماند و چونکہ صوم بلا انفصال و نہ خوردن آب و طعام وغیرہ تا یازدہ روز خواہ بست و یک روز خواہ چہل روز خواہ ہشتاد روز از شرایط چلہ شمردہ
میشود بدین وجہ نفس را غایت قلق و اضطراب نصیب می بود لیکن از روز سویم کیفیت سکون و آرام نصیب گردید و چنان سبکی در جسم پدید آمد کہ بیشتر پریدن
و طیران معلوم میشد و با موکلین اسمای شریفہ کہ ارواح مجردہ می باشند اکثر اوقات مکالمت میماند و فرحت و سرور بسیار مدرک شد و بنہایت لطف و
ذوق و فرحت و شوق آن چلہ ہا بانجام رسیدند۔ التفات خاطر عالی جانب درس و تدریس طلبہ چنان بود کہ از سن ہفدہ یا ہیجدہ سالگی بر ذمہ ہمت
والا ہمت گرفتند و تا یوم عروض مرض الوصال سلسلہ اش قایم داشتند در ابتدا نوبت بدرس پنجاہ و شصت سبق می آمد مگر بعدہ چون تعداد طلبہ
کم گشت اسباق ہم صرف ہشت یا نہ ماندند اکثر طلبہ اطراف و جوار علاوہ باشندگان قصبہ کاکوری نیز از کاسہ لیسان خوان پر فیض و نوالش بودند
اکثر از انہا موجوداند و بحلیہ علم و فضل آراستہ و چونکہ منجملہ دعاہای حضرت استاد عالی مرتبت یکی حضرت ایشان انہم بودہ کہ شاگردان شما بی بہرہ نخواہند
ماند لہذا اثر آن ارشاد فیض بنیاد ظاہر آمد در افہام مطالب سبق طرزے خاص بود تا وقتیکہ مطالب موجودہ ذہن وقاد خویش بخوبی ذہن نشین طالب علم
نمیکردند خاموش نمیشدند و میفرمودند کہ چکنم تا وقتیکہ خود ذہن نشین خود از زبان طالب علمی نشنوم دلم قرار نمیگیرد و ہرگاہ کہ اثر فہم مطالب از بشرہ اش ظاہر میگردید بہ تحقیق
و تفتیش آن مسرور گشتہ تحسینش میکردند و میفرمودند کہ این شخص ذی استعداد و فہیم است و آنچہ طریقہ اکثر مدرسین است کہ قبل تدریس کتاب را خود ہم مطالعہ میکنند
حضرت ایشان را نبود و با وصف اینہمہ سلسلہ تصنیف و تالیف نیز جاری بود بسا اوقات چنان میشد کہ ہنگام درس مضمونی از کتابی بخاطر عالی گذشت
ہمون وقت آنرا ملاحظہ نمودہ از کسی نقل کنانیدہ شامل تصنیف مینمودند و خود بدستور متوجہ بتدریس میماندند و امکان نبود کہ از تلامذہ در خواندن عبارت
غلطی شدے و آنرا متنبہ نساختندے اکثر اوقات انہم میشد کہ از درس طلبہ فارغ شدہ متوجہ تصنیف و تالیف شدند و دران حال کسی را خدشہ یا اعتراض
متعلق سبق خود ظاہر شد و عرض نمود فوراً جواب شافی میدادند و از چنین اختلاط منزجر نمیشدند در نثاری و انشاء عبارت مقفی و مسجع ید طولی داشتند
و آنرا از خدمت ناثر باکمال منشی نیکو خصال جناب منشی احمد حسین صاحب ساکن دیوہ نزیل کاکوری حاصل کردہ بودند اکثر مکاتیب و رسالہ تحریر الانوار
فی تفسیر القلندر و تکملہ ہذا و تفسیر سورہ یوسف کہ ناتمام ماند بران شاہد عادل اند و این نثاری محدود بفارسی نبود بلکہ اردو ہم بسیار صاف و عمدہ و رنگین
تحریر میفرمودند در رسالہ ایست موسومہ بہ گلدستہ نثر پروین معروف بہ ارمغان مشتمل بر نثرہای اردو و فارسی نوشتہ تلامذہ حضرت ایشان و اصلاح دادہ
خود اصل قصہ یکے است مگر بعبارات مختلف تحقیق و تدقیق علمی بسیار پسند میکردند و از طلبہ میفرمودند کہ بعض اوقات در بیان مطالب آواز ما بلند میگردد
ازان خیال ناگواری ما نباید کرد کہ این عادت من ہمچو عادت حضرت استاد والاتبار خود است ممکن است کہ اگر از یکبار افہام مطلب ذہن نشین نگردد بس مکرر سہ کرر
از من تحقیق نمائید و مرا عاجز نہ دانید۔ تصانیف زمان ابتدای بفارسی اند و باقی باردو و مکاتیب آن زمان نزد اکثر حضرات موجوداند عبارت رنگین و
نفیس دارند و محتوی بر دقایق و غرائب ہنگام تقریر معلوم میشد کہ گویا بحرے مواج از مضامین است کہ بطلوع نوع بنوع ازان سر میزنند و از چنان ضبط و اتقان و
احاطہ اطراف و جوانب میبود کہ مخاطب بجز سکوت و صموت و قبول و تسلیم چارہ نمیدید یاد دارم کہ یکبار وقت درس کہ از صبح تا دو پہر معمول بود طالب علمی
انگریزی خوان کہ میلان طبعش بجانب الحاد و دہریت بود حاضر خدمت فیضدرجت گشت و بلا انتظار ختم سبق گفتگوے فضول آغاز کرد و بحضرت ایشان
گفت کہ از روی قاعدہ عقلی و اصول فلسفہ ہذا ظاہر گشت کہ خدا چیزی نیست و نعوذ باللہ اگر بودے ما را ضرور محسوس شدے حضرت ایشان

فرمودند که قول شما صحیح نیست و از پایهٔ اعتبار ساقط در محسوسات اکثر اشیا چنین موجود اند که بظاهر نمی آیند و آثار آنها موجود اند آنها الکلام مثلاً این شجر سادی
که مقابل شما است میتوانید گفت که چرا قایم است و از آغاز نشو تا اینندم بر یک حال مانده و نشو و نما یافته سوی عرض کرد که نشو و نمایش بوجه قوت نامیه است که
در وی موجود است حضرت ایشان فرمودند که بیشک این امر مسلم است اگر جای آن قوت معین بنمائید که در بیخ است یا شاخ وی عرض کرد که انحصارش بجایی معین
نیست بلکه در تمامه شجر ساری است و اندکے توقف نموده گفت خوب ارشاد فرمودند و این جواب حضرت کافی است و تا دیر نشسته رخصت گردید و در امور شرعیه
جوابات مسائل احتیاط تمام میفرمودند حتی که در مسائل جزئیه هم بلا رجوع بکتاب جواب نمیدادند همین طریق الاحتیاط بیشتر اکثر سائلین جواب تحریری
خواستند بجوابش عبارت کتاب بلا دستخط از دست دیگرے نویسانیده میفرستادند میفرمودند که چونکه این قدر فعل حضرت مقتدای جهان قدس سره دیده
پس بر همان عامل هستم و اگر کسی بر دستخط اصرار میکرد میفرمودند که معمول خاندان ما نیست از این امر معذورم دارند و رجوع بعلمای زمانه کنند که چنین امور شایان حال
آنهاست و گاهی این هم میفرمودند که ارشاد حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی رحمة الله علیه است که ای پسر قاضی مشو و مفتی مشو و در محکمه قضا حاضر مباش که
حضرت مقتدای جهان قدس سره اکثر گفته از این امور خود را محترز میدارم و بتخلیه گنم معمول بود که از صبح تا دوپهر سلسله درس و تدریس می ماند بعد از آن
وقتیکه از تحریر مکاتیبات خالی می بود در مطالعه کتب صرف میشد بعده درس کتابی از تصوف باز سلسله تصنیف و تالیف تا نماز عصر می ماند اول رساله
که باردو تالیف کردند حصه اول میلاد شریف موسومه به نفح الطیب فی ذکر مولد الحبیب است که در آن اثبات قیام و استحسان میلاد شریف علاوه فضائل محبت
با حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم و اکثار درود شریف و کیفیت پیدایش و معاملات معراج شریف بطرز خوب در روش خوش اسلوب بیان فرموده و از عجیبه
و مشاهده غریبه که بزبان تحریرش واقع شده اینست میفرمودند یکبار مرا اشتیاق حصول زیارت حضرت سرور انبیا صلی الله علیه وسلم پیدا شد با این خیال که
والا قدمبوسی کنم و جسم شریف را مس کرده خود را متبرک سازم شبی دیدم که میدانیست وسیع و در و مکانیست رفیع و پاکیزه منظر و هر چهار طرف دروازها دارد
و سائبان گرداگرد نیز و صرف دروازه اخیر سمت شمالی کشاده است و همو بجانب بیرون سائبان حضرت مقتدای جهان قدس سره تشریف فرما
اند بمن فرمودند که اگر زیارت حضور سرور عالم صلی الله علیه وسلم میخواهی درین مکان برو بحسب خواهش بر مینبر برهنمونی حضرت مقتدای جهان قدس سره
اندرون داخل شدم دیدم که بزرگی گلیم سیاه پوشیده در استراحت انداز معاینه این حال کیفیت هیبت و رعب بر دلم طاری شد و در همان حال فقرات ذیل
بر زبانم جاری شدند که یا حضرت خاتم النبیین رحمة للعالمین شفیع المذنبین انیس الغریبین راحة العاشقین مراد المشتاقین سید الثقلین نبی الحرمین
امام القبلتین وسیلتنا فی الدارین زیب عالم فخر آدم محبوب الله مقبول بارگاه و چنان ذوق دست داد که خود را بآنجناب رسانیدم و قدمبوس شده ساق
مبارک گرفته بحالت ذوق و شوق وافر بجای عرض حال تکرار همان کلمات کردم درین اثنا حضور سرور عالم صلی الله علیه وسلم روی مبارک کشوده برخاستند و دست
مبارک بر پشت من نهاده از غایت سرفرازی و کرم به بشارات فاخره و امتیاز وافر بخشیدند و در آن حال چنان ذوق و شوق از دیاد پذیرفت که بار بار
قدمبوس شده آن کلمات ادا میساختم در همان حال بیدار گشتم و آن کلمات را ورد زبان یافتم انتهی بعده جلد رسائل باردو تصنیف فرمودند مثل همه رسائل
دیگر میلاد شریف و کتاب شهادت نامه و الدر المنظم فی مناقب غوث الاعظم و رساله هدیة المقبول فی تحقیق مصداق بضعة الرسول کیفیت تجلیه آن
جناب تا کجا نگارم تصانیفی بیها خود شاهد عادل اند با علمای زمانه مثل مولوی شاه سکندر علیخان خالصپوری تلمیذ رشید حضرت والد ماجد ایشان
و مولوی علی حیدر خان خالصپوری و مولوی عبد الغفور خالصپوری و مولوی عبد العلی مدراسی لکهنوی و مولوی ابو الحسنات عبد الحی لکهنوی فرنگی محلی
و مولوی محمد اکرم لکهنوی فرنگی محلی و مولوی شاه عبد الوهاب لکهنوی فرنگی محلی و مولوی عبد الغفار لکهنوی فرنگی محلی و مولوی محمد ابراهیم فرنگی محلی و مولوی عبد الصمد پنجابی نزیل کانپور
و مولوی عبد الغفور پنجابی نزیل کانپور و مولوی کمال الدین شیعی لکهنوی و مولوی سراج الدین حسن المعروف بمولوی غدا حسین شیعی لکهنوی و مولوی ظهیر الدین بلگرامی

دیگر هم نیز والا و مراسم اخلاص و اتحاد بودند که هرگاه ازین حضرات برای ملاقات بکاکوری می آمدند و گاهی خود حضرت ایشان نیز بلکهنو تشریف می بردند
و بعض حضرات مراسم غائبانه بودند مثل مولوی حکیم سید امیر حسن سکندرپوری و مولانا عبدالقادر بدایونی و مولوی احمد رضا خان بریلوی و مولوی عبد الصمد سهسوانی نزیل
بهپوند و مولوی عبدالحق دهلوی صاحب تفسیر حقانی که این حضرات را نوبت بملاقات صوری کم رسیده مگر همواره بارسال رسائل مصنفه خود بطور هدیه حظ وافر
و بهجت متکاثر می اندوختند و آئین اتحاد و وداد استوار درین میداند و در تحریرات و مکاتبات بالفاظ تعظیمی یاد میکردند غرض جلالت فضل و کرامت و علامات
علو مرتبت و سمو منزلت حضرت علمای ربانی و عرفای مقربین بارگاه یزدانی که بمسمع رسیده ندیده و در کتب ملفوظات و سیر از نظر گذشته همه در ذات ملکی
صفات بروجه اتم جمع بودند علم خالص با عمل صالح و ورع و تقوی و رعایت اجتهاد در معامله احوال الطریق اولی و تجنب از شبهات و افتقار بحق و تعظیم کبیر و
ترحم بر صغیر و صله رحم و تحمل جفای اخوان و مواساة با اوشان و زهد در امور دنیا و رغبت بسوی مولی و تفقد بر احوال مسکینان و ولاة فرمان بر امور خیر و اغماض
و خوض بر طالبین و حل مشکلات فقرا و صلحین و کتمان حال خود از همه و وسعت اخلاق و بذل اشفاق و اختیار طریق ملامت و استحکام امور طریقت با شریعت
به قصوی نهایت و کسر نفس و باز داشتن آن از امور غیر مشروع و علو همت و صفای نیت و در رعایت اخلاص بوجه خاص از اوصاف عالیه بود چه رعایت
نکات مسموع است که مولوی بدر الحسن موهانی که عالم و صوفی و از مریدان حضرت مولوی شاه عبدالوالی لکهنوی فرنگی محلی بودند اکثر در باره حضرت ایشان با مخلصین
با اخلاص ایشان می گفتند که عقل ایشان مماثل عقول پنجاه هشتاد ساله است هر که خدمت ایشان گزیند باید که همواره بجان و دل و زبان ساعی ملتمس
آرام و آسائش برخود راه ندهد هر مطلب خواهد داشت کامیاب خواهد شد آهن که بپارس آشنا شد فی الحال بصورت طلا شد و نیز بوجه
رعایت احترام و تعظیم خود را از مسترشدین و مستفیضین می پنداشتند - از زمان شباب که شباب ولایت تو آنگفت افاضه معارف حقه و افاده حقایق
نفیسه و هدایت سالکین پرورش حضرات عرفای کاملین و کشایش عقده های معرضین عن الدنیا و متوجهین الی الله با مطابقت شریعت مبین از
خواص ذات قدسی صفات بود چنانچه متعلق جلالت شان و کرامت فیضان و نمود مقام قطب الاقطابی حضرت ایشان مختلف واقعات اند
یکی اینکه منشی محمد عالم علی صاحب شوختی سندیلی که از مریدین حضرت قطب الافراد مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره و مسترشدین خاص حضرت
ایشان هستند بیان میکردند که بزمان ملازمت در حیدرآباد دکن از حضرت شاه قدرت الله صوفی چشتی طالب شدم چونکه اوشان بر حالم نوازشهای
بسیار میفرمودند مرا نیز بخدمت اوشان خلوص و نیاز پیدا شد اکثر نزد شان میرفتم و بادی حاضری ماندم روزی وقت صبح چون حاضر شدم بعد سلام
چند گفتند که من مرشد زاده شما حافظ شاه علی انور صاحب را اگرچه بظاهر ندیده ام مگر چنانکه بخواب دیده ام بیان میکنم بعده حلیه مبارک بیان کرده پرسیدند
که چنین است یا فرقی دارد گفتم که سر مو فرق نیست و تحیر نه پرسان واقعه شدم گفتند که شبی بعالم رؤیا از زیارت حضرت خواجه سید محمد گیسو دراز بنده نواز
رحمة الله علیه مشرف گشتم دیدم که میدانیست فراخ و وسیع و در و خیمه سیاه نصب شده این همه بر با عظمت و توقیر حضرت خواجه صاحب تشریف میدارند
و انبوه خلائق بسیار ناگاه شخصی بعرض رسانید که صاحب سجاده خانقاه کاکوری می آیند حضرت خواجه صاحب فوراً برای استقبال برخاسته تا در خیمه
تشریف آوردند و من هم بجلوی حضرت خواجه بودم دیدم که بزرگی بر اسپ سوار آمدند و از اسپ فرود آمده با حضرت خواجه مصافحه نمودند حضرت
خواجه فرمودند که قدرت الله شاه شما ایشان را شناسید اینند ایشان صاحب سجاده بزرگان کاکوری اند و بمرتبه قطب الاقطابی فائز و حامل جمیع
نعمات آبا و اجداد و مرشدان عالی منزلت خویش و علاوه بزرگان خود از بزرگان دیگر نیز نعمات و فیوض یافته نظیر شان درین زمانه کمیاب است
صاحب حالات و مقامات عالیه اند با ایشان مصافحه کنید حسب ارشاد حضرت خواجه مصافحه کردیم بعده اوشان همراه حضرت خواجه بر یک
تخت برابر حضرت خواجه صاحب نشستند چون بیدار گشتم لذت و فرحت بسیار نصیب حال خود یافتم واقعی مرشد زاده شما جناب حافظ صاحب

بنهایت بزرگ عالی مرتبه هستند الله تعالی چنین بزرگ عظیم المرتبت را تا دیر بسلامت با کرامت داراد واقعهٔ دیگر اینست که حضرت شاه علی احمد صاحب المخاطب بشاه
حبیب نور قلندر خیرآبادی قدس سره که سرگروه فرقهٔ آزادیه و خلیفه حضرت مقتدای جهان قدس سره بودند بعد وصال حضرت مقتدای جهان یکبار حاضر
آستانهٔ عالیه کاکوری شدند حضرت ایشان دران زمان نوجوان بودند و بیشتر وقت خود بدرس و تدریس طلبه صرف می نمودند جناب شاه صاحب را از راه شفقت
و محبت که بحضرت ایشان میداشتند بخیال گذشت که شاید ایشان را بجانب امور فقر میلانی نیست که وقت ایشان بیشتر بدرس و تدریس میگذرد و وقتی
خاص برای اوراد و اشغال معلوم نمیشود درین خیال یک شب و روز بسر شد روز دیگر وقت صبح هرگاه که حضرت ایشان در حجرهٔ کمره تشریف آورده بتدریس طلبه
مصروف گشتند شاه صاحب آمده بدروازه کمره ایستاده متحیرانه گفتند که الله اکبر تا حال در غفلت بوده این نعمت را نشناختم الحق که همین ذات تعین حضرت
شاه عبدالعزیز مکی قلندر و حضرت سید خضر رومی قلندر و حضرت سید نجم الدین غوث الدهر قلندر قدست اسرارهم است و جمله اسامی بزرگان سلسلهٔ قلندریه
تا حضرت مقتدای جهان قدس سره بر زبان آورده گفتند که همه تعینات حضرات قلندریه درین یک ذات موجود مشاهده می بینیم و بر او شان حالت جوش
و خروش و مستی طاری شد بحالت ذوق و شوق بسیار بار بار میگفتند که این یک ذات جامع جملهٔ تعینات است من غافل بودم نمیدانستم حضرت ایشان بمعاینه
حالت مذکوره سبق موقوف نموده ارشاد کردند که جناب چه میفرمایند من در خود هیچ لیاقت نمی یابم بجز اینکه معلم طفلان هستم و بیشتر وقت خود دران صرف میکنم
برای من دعا کنند تا از چنین امورهائی یابم مگر شاه صاحب بوجه وفور ذوق و شوق سخنی دیگر بر زبان نیاوردند بعد فرو شدن آنحال ارشاد کردند که الحمد لله ذات
شما را از خیال خود صد چند یافتم و چگونه نباشد که حامل نعمات آبای عالی مقدار خود هستید انتهی و واقعهٔ دیگر که مشعر بقوت تصرف و توجه و خبرگیری منتسبان است اینست
که مخلصی منشی حاجی ناظم حسین صاحب کاکوروی مرید مخلص حضرت قطب الله زاد شاه حیدر علی قلندر قدس سره العزیز بیان میکنند که زمانیکه در ریاست حیدرآباد دکن
ملازم بودم ضلع گلبرگه شریف مستقر من قرار یافته روزی وقت شام قریب عصر بر اسپ سوار بجائی میرفتم در اثنای راه بیرون آبادی از اسپ افتاده
بیهوش گشتم قریب شارع عام درختان بودند و متصل آن قبری بود سائیس مرا برداشته بر چبوتره قبر غلطانید درین اثنا نواب اکرام الله خان صاحب المخاطب
به نواب یار جنگ بهادر معه همراهیان بر گردونک سواره از آن راه گذشتند و مرا درینحال دیده بیهوش یافتند متوقف شده بر سواری خود همراه گرفتند
اینقدر یاد دارم که آنوقت همراه جناب موصوف شمسو میان مهتمم کوتوالی نیز بودند بعد آن باز بیهوش گشتم غرض از انجا در قیامگاهم که متصل کچهری بود
آورده اند بشفاخانه رسانیدند دو ڈاکٹر که یکی از انها فوجی بود و دیگر شهری طلب داشته معاینه کنانیدند او شان بعد معاینه جواب صاف دادند که اینوقت علاج
ممکن نیست تا صبح اگر ایشان زنده مانند البته تدبیری کرده خواهد شد هر دو دست و پای من به چارپای بسته واپس رفتند وقت یازده نواخت شب بهوش
آمدم و از اهلیه خود پرسیدم که بمن چه حالم و چرا مرا بسته اند وی بیان کرد که شما از اسپ افتاده بیهوش گشته بودید ڈاکٹر صاحبان آمده معاینه کرده باین
ترکیب بندش کردند تیمم کرده نماز فائته بهمین حالت باشارت ادا کردم و بر حالت خود نظر کرده مایوس شدم چندانکه رقت طاری گشت در انحال
رخ بجانب تکیه شریف کرده بارواح حضرات مرشدین فاتحه خوانده متوجه شدم لحظه نگذشته بود که بخواب رفتم و حضرت پیر و مرشد خود و نیز حضرت
مولانا شاه تقی علی قلندر قدس سرهما را بر بالین خود نشسته یافتم اولاً بحضرت پیر و مرشد برحق آداب نیازمندی بجا آوردم
آن حضرت از جانب من اعراض نموده جوابی ندادند بعده بحضرت مولانا صاحب متوجه گشته آداب
نیازمندی عرض کردم آن حضرت نیز اعراض نموده جوابی ندادند زائد مایوس گشته زار زار گریستم چندانکه بیدار گشتم باز از نو
تیمم کرده بجانب حضرت حافظ صاحب متوجه شدم عرصه نگذشته بود که باز غنودم دیدم شامیانه ماشی بر پاست و چهار جانب
قنات زده حافظ صاحب گوشهٔ قنات دریده از نصف جسم در آمده بسوی من دیدند من نیز نظر خود مقابل کردم اما بر قلب خود

اثرے یافتم و آوازے شنیدم کہ کسے میگوید کہ اینجا گیسو درازی محبوب است زور فقیرے کار نیکند بمجرد این آواز بیدار گشتم اولا متحیر شدم بعدہ معلوم کردم کہ غالباً
از حضرت پیر و مرشد برحق اشارہ این امر است کہ در علمای بزرگ کہ ہستید بطرف شان متوجہ شوید باز تیمم کردہ بطرف حضرت بندہ نواز قدس سرہ
متوجہ شدم و بخواب دیدم کہ مزار شریف آنحضرت کشادہ گشت و از ان اولاً جلوس شاہانہ سوار و پیادہ و نقیب وغیرہ برآمد شدہ بجاہای خود صف زدہ
قایم شدند پس از ان جماعتے معتقدین برآمد باز تختے بر دوش کہاران برآمد شد تخت را دیدم مگر صاحب تخت معلوم نشدند حالانکہ بچنین مقامی ایستادہ
بودم کہ از ہمانطرف جملہ سامان جلوس گذشتہ بود وقتیکہ جماعت معتقدین قریب رسید از ان میان شخصے از من پرسید کہ حضرت بندہ نواز را چرا تکلیف
دادہ اید بجوابش این شعر خواندم ؎ دور کن درد و تعب از زخمہا ٭ ای وجودت باعث صد رحمہا ٭ در جوابش شنیدم کہ کسی میگوید کہ پس فردا تندرست
خواہید شد بعدہ آن سواری از نظرم غایب شد معاً بیدار شدم و کمال ندامت بر خود یافتم کہ افسوس چہ چیز طلب کردم کاش حسن خاتمت طلبیدمے باز تیمم کردہ
متوجہ شدم مگر ہیچ معلوم نشد چون در خود نظر کردم بجاے درد نیافتم گویا بالکل تندرست شدم با اہلیہ خود گفتم کہ در اکشاید وی انکار کرد آخر من خود بندہای کسلیہ
و کل واقعہ خواب را بیان نمودم کہ وقت چہار نواخت شب بود خود تحریر کردہ از حوائج ضروری فراغت کردہ نماز صبح خواندم در زخمہا کیفیت اذیت ضرور بود مگر درد
نبود تا پنج منٹ بر پلنگ نشستہ ماندم کہ مولوی عبدالکریم فتحپوری کہ از احباب خاص من بودند و از تجویز و تشخیص ڈاکٹر صاحبان بخوبی واقف بسیار متوحشانہ
آواز دادند بجواب گفتم کہ الحمد للہ تندرستم اطمینان دارند خود رفتہ دروازہ مکان کشادم و دست گرفتہ بخانہ آوردم او شان حال جواب دادن ڈاکٹر صاحبان
بیان کردہ گفتند کہ من سخت متوحش گشتہ خود را بزودی رسانیدہ ام چونکہ مولوی صاحب عالم و متقی و محب خاص من بودند لہذا خواب بیان نمودہ تعبیرش خواستم
گفتند کہ غالباً ہر دو حضرات بوجہ ادب دست اندازی مناسب ندیدند و حضرت حافظ صاحب بسبب شباب سن و نیز شباب ولایت زور نمودند چنانکہ
از شگافتن قنات و در آمدن در وے ہمین معلوم میشود و از آواز ہمین امر اشارہ بود کہ بجانب حضرت خواجہ بندہ نواز گیسو دراز رجوع باید کرد کہ صاحب ولایت
این دیار اند چنانچہ رجوع کردہ کامیاب گشتید بعد ساعتی نواب یار جنگ مرحوم تشریف آوردند حسب معمول استقبال کردہ اندرون مکان بیاوردم چونکہ
مولوی صاحب منع کردہ بودند کہ بکسی اظہار این واقعہ نباید کرد مبادا کہ بوجہ بداعتقادی ویرا زیان رسد بجز حال مختصر ہیچ نگفتم درین اثنا ڈاکٹر صاحبان ہم آمدند
و مرا دیدہ متحیرانہ گفتند کہ فی الحال اثر معلوم نمیشود مگر در پیرانہ سالی ضرور معلوم خواہد شد بعدہ نسخہ نوشتند مولوی صاحب گفتند کہ نسخہ بگیرید باز اختیار است
چنانچہ نسخہ بگرفتم و موافق معاینہ خواب بروز سیوم ہمہ جراحتہا مندمل گشتند ہمان روز بر مزار حضرت خواجہ بندہ نواز حاضر گشتہ فاتحہ خواندم و شکریہ مرحمت بیغایت
ادا ساختم واقعہ دیگر مولوی اکبر علی عباسی کاکوروی ناقل اند کہ او شان بزمانہ طالبعلمی خود در زمانہ برای تحصیل علم بحضور حضرت ایشان حاضر میشدند روزی
بخاطر برادر بزرگ شان مولوی فدا علی صاحب مغفور گذشت کہ ایشان را مرید باید کنانید مگر متفکر بودند کہ مرید کدامی بزرگ باید کنانید چہ کہ بر آستانہ شریفہ
علاوہ حضرت حافظ صاحب دیگر بزرگان ہم موجود اند باوجود غور رائے قرار نیافت آخر روزے دیوان حضرت لسان الغیب خواجہ حافظ
شیرازی چون برای تفاول کشودند این شعر منظر آمد ؎ ظہور نور تجلی است روی انور شاہ ٭ چو قرب و طلبی در صفای نیت کوش ٭ مولوی صاحب
ازین ارشاد صریح و فال صحیح چنگ ارادت بدامن دولت حضرت ایشان زدند و بشرف بیعت در سلسلہ عالیہ قادریہ مشرف گشتند در افاضہ فیوض
ظاہری و باطنی بتصرف و توجہ روحانی ہمت عالی میداشتند نقل است کہ بزمان تسوید تکملہ شرح نفیسی روزی بعد فراغت از تدریس مطالب عشقیہ تحریر
میفرمودند کہ دفعتاً بر طلبہ اثر کیفیت عشقیہ پیدا گشت بعضی را گریہ و رقت در گرفت و بعضی را خندہ و قہقہہ و بعضی را سکوت و حیران ہنگامہ شد کہ ہمہ را
ہوش از سر رفت ہر یک مثل ماہی بی آب می طپید و نعرہ ہا میزد چون بیقراری از حد گذشت بر مزار حضرت غوث ملت شاہ تراب علی قلندر قدس سرہ
فرستادہ شدند آنجا قدری سکون و اطمینان یافتند عم مکرم منشی محمد منہاج الدین رحمۃ اللہ علیہ اکثر بیان مینمودند کہ در ابتدای حاضری روزانہ از حضرت ایشان

طلب حق میکردم و آنچه بدل میگذشت عرض می نمودم روزے حضرت ایشان بجانب من متوجه شده پرسیدند که چه میخواهید عرض کردم که آنچه عرض
کرده ام همان میخواهم فرمودند که الله اسم ذات است و بهر جا حاضر و ناظر دانید از آنوقت حالتم این شد که چیزی را غیر حق نمیدیدم و در هر مقام و هر صورت
و هر حالت بجز حق چیزے بنظر نمے آمد درین حالت روزها گذشت باز دوباره حال خود عرض کردم از آنوقت در انحال اعتدال رو بداد و لذت و سرور
بسیار حاصل شد هر آنچه یافتم بدولت آنحضرت یافتم انتهی با اینهمه علو حال و فراغ بال طریق اخفا و کتمان بسیار پسند خاطر عاطر بود گاهی به کسی چنین ارشاد
نفرمودند که از آن چیزی متعلق بکمال فقر و درویشی ظاهر شدے بیشتر از اهل دنیا بجز امور دنیا امرے دیگر نمی فرمودند و بر منطوق حدیث صحیح کلموا الناس علی قدر
عقولهم عمل میداشتند به اکثر مردمان طبقات مختلف بر مسائل شتی بارها نوبت تحریر و تقریر آمده در هر دو یکسان کمال داشتند و بچنان طریقه واضح جواب میدادند
که مخاطب را بجز سکوت و خاموشی چاره نظر نمی آمد. در اشاعت طریقه حقه سعی بسیار می نمودند اکثر مساجد ویران از توجه ایشان آباد گشتند و بسیارے گرفتاران
هوا و هوس از مکائد نفسانی و شیطانی خلاصی یافته بر شاهراه فضائل و کمالات انسانی قدم زدند اکثر اهل قریات و دیهات که از صوم و صلوٰة و دیگر فرائض ایمانی
بلد تعف محض بودند و بجز امور شرکیه هیچ نمیدانستند بدولت هدایت حضرت ایشان از ظلمت جهالت رهائی یافته بنور نور اسلام گردیدند و علاوه
ازین اکثر اهل هنود نیز از مسترشدان خدمت همه فیض و مرحمت گردیده از خیالات و رسوم شرکیه تائب گشته بدرجه موقنین و موحدین فائز گشتند. اجابت
رای و جودت طبع چنان بود که در امور دنیوی هر آنچه میفرمودند همان میشد در معاملات از صاحب معامله اکثر سخن بتعریض و کنایه ارشاد میکردند و میفرمودند که حتی المقدور
خود را از جبر و تعدی برکران دارید ممکن است که درین امر از فریق ثانی با شما امر نیک نشده باشد مگر ضرور نیست که اگر وی از شما به بدی پیش آید شما هم بدان طور با وی
معاملت کنید این چنین امر از انسانیت بعید است ؎ بدی را بدی سهل باشد جزا ❊ اگر مردی احسن الی من اسا ❊ با طائفه خواص برنگ خواص
و با عوام در رنگ عوام می ماندند در امرے از امور فوقیت خود نمی بستند و نه برائے تعظیم و تکریم خود از کسی متمنی میشدند اگر از کسے امرے خلاف طبیعت و مزاج
صادر میشد معاف میفرمودند بلکه ارشاد میکردند که دل ما ازین امور منزجر نمیشود بلکه اندازه استعدادش کرده سکوت می ورزم و بنفس خود میگویم که از جاے خود تجاوز
مکن و سعی کن که بمقام مردان رسی در ادای حقوق العباد عموماً و صله رحم با اهل قرابت خصوصاً شغف خاص بود اگرچه اکثر ابنای زمانه اثیر المحمول بشان
عادت و دنیا داری میکردند و در مجامع خود باطوار ناشایسته نقل میکردند و بعضی این اخبار بسمع مبارک هم میرسانیدند مگر بوجه رحم و کرم جبلی و علو همت و سماحت
نظری بخیال نمیفرمودند و میگفتند که ما را ازین امور سروکار نیست هر که هر چه خواهد گوید ما ازین امور باز نخواهیم ماند چرا که میدانم که امر خیر بهمه حال خیر است
و حسن سلوک در هر حال نیک است و این شعری خواندند ؎ دل بدست آور که حج اکبر است ❊ از هزاران کعبه یکدل بهتر است ❊ در دلالت به امور
خیر و اجتناب از دواعی و خواهشات نفسانی اهتمام خاص بود و بطوری اظهار آن منظور نمیداشتند و میفرمودند که تا توانند ظاهر نکنند که دران آمیزش شوائب
نفسانی میگردد و خلوص نمی ماند و انسان را قطع نظر کردن از مدح و ذم خود ضروریست و منزه بودن دلیل بعد از اخلاص است و این برای همه
کسان مضر و برای مشائخ بالخصوص اضر و در ملاقات مشائخ حضرت ایشان را روش خاص بود یعنی وقت ملاقات خود را چنان شخص معمولی می نمود که
اوشان را العلم فقر و درویشی حضرت ایشان خیال نمی رفت یاد دارم که روزی بزرگے عالم و صوفی برای ملاقات حضرت ایشان حاضر شدند با دل ملاقات
اکثر سخنان صوفیانه بیان کرده مختلف اشعار مثنوی شریف و دیوان حافظ وغیره خواندند و ضمناً پند و نصائح نیز کردند حضرت ایشان همه را شنیده استدعا
دعاے استقامت نمودند بعده روز دوم مولوی صاحب کیفیت اسفار متعلقه خود و فوائد حاضری بر مشاهد شریفه حضرات اولیاء کرام و استفاده
از آنها بیان نمودند باز سخنان شان شنیده ساکت ماندند پس از ان در ملاقات سومین باز تذکره همین قسم شروع کردند چونکه آن وقت درس و تدریس
حضرت ایشان بود هر قدر وقت که برائے سبق ها معین بود در استماع آن نصائح صرف گردید بعده با و شان ارشاد کردند که از ملاقات و

نصائح سامی بسیار محظوظ شدم اما یک گله نهایت قدر گذارش میکنیم که ازین قدر علم بخاطر سامی هم اثرے هست و خود هم برین نصائح عامل هستند یا نه
چرا که ناصح را ضرور نیست که هرچه بدیگران گوید خود هم بران عامل باشد و گرنه نصیحتش بدیگرے چه فائده خواهد داد منقولست که زنے بخدمت حضرت مجتهد الائمة
امام ابی حنیفه آمده شکایت پسر خود کرد که شیرینی بسیار میخورد جناب وے را ازین افراط ممانعت فرمایند من بسیار منع کردم لیکن کارگر نشد حضرت امام فرمودند
که من خود شیرینی بسیار میخورم تا وقتیکه خود نگذارم وے را چسان منع کنم پس هرگاه که مقوله چنین شخص عظیم المرتبت اینست پس ما همه در چه شماریم که چیزی گوییم
که بران خود عامل نباشیم و دیگران را مجبور کنیم ازین گذارش مقصودم این هرگز نیست که علمای واعظین از چنین امور خود را باز دارند بلکه مقصود اینکه
هرچه گویند خالصاً لوجه الله با نیت صاف و مقتضای وقت و حال مستمع گویند تا در قلب وی اثر نیک بخشد چونکه جناب از زمرهٔ علما شمرده میشوند و منجمله
فرائض منصبی شان وعظ و نصائح نیز هست لهذا عرض کردم اگر کاربند شوند مفید خواهد بود ورنه مصداق آیهٔ کریمه لم تقولون ما لا تفعلون خواهند گردید مولوی صاحب
ساکت و دم بخود همه تقریر شنیده گفتند که واقعی ارشاد عالی نهایت صحیح و درست است در حق من دعا فرمایند که الله تعالی مرا الفهٔ عمل و خلوص بخشاند
و از نفسانیت خلاصی داده بر مقام عبودیت و اخلاص استقامت بخشد - در ریاضات و مجاهدات و تقیید نفس بلجام تقوی و تورع و احتیاط [illegible]
و راهے پر تعب می پیمودند باعتقاد محرر سطور کمتر کسی از متاخرین بچنین احتساب بوده باشد واقعه متعلقه این امر که فقیر حقیر خود معائنه کرده اینست که بزمان
طالب علمی وقتیکه کتاب اخلاق محسنی مصنفه ملا حسین واعظ کاشفی بحضور حضرت ایشان میخواندم روزے بعد از سبق دیدم که حضرت ایشان قدری متفکر
منتشر اند بعد اندکے توقف محمد علی ملازم را طلبیده ارشاد کردند که اگر فلوسے نزد شما باشد گرفته نخود بریان از بازار بیارید وی گفت که نزد من موجود نیست
فرمودند که از کسی قرض گرفته بیارید حسب ارشاد تلاش کرد مگر میسر نشد آمده عرض کرد فرمودند که خیر مجبوریست بعد ساعتے زنے دیهاتی بر درگاه حضرت
غوث ملت شاه تراب علی قلندر قدس سره حاضر گشته قدری شیرینی و چهار فلوس نیاز گذرانیده و از آنحضرت تعویذات گرفته راه خود گرفت
حضرت ایشان به طالبعلمے فرمودند که شیرینی مذکوره وغیره از درگاه شریفه بیار بے بیاورد حضرت ایشان از انها و فلوس نزد خود نگاه داشتند
ساعتی نگذشته بود که زنے از قوم هنود گریان از طرف بازار آمد و نزد مزدورے از مزدوران تکیه شریفه کیفیت خود بیان کرد مزدور وی را تسلی میداد دیگر
وے از گریه باز نمی آمد حضرت ایشان از ان مزدور استفسار حال نمودند وے گفت که این زن دختر برادر نسبتی من است از خانه خود هشت
فلوس برائے خرید غله آورده بود از انها دو فلوس گم گشتند اکنون وے پریشان است که پدرش زد و کوب خواهد کرد هرچند تسلی میدهم اما مطمئن نمیشود
حضرت ایشان متبسم شده فرمودند که این هر دو فلوس وی را بده و بگو که غله بخرد باز بعد دو سه ساعت سائلے آمده سوال یک فلوس کرد حضرت ایشان فرمودند
که موجود نیست طالبعلمے عرض کرد که فلوسے دارم اگر ارشاد شود بدهم فرمودند بده لیکن تعجب است که وقت ضرورت نداری وے عرض کرد که آنوقت فراموش
کرده بودم خیر آن فلوس بسائل بخشیده مصروف تحریر گشتند بعد از ان زنے خادمه از خانه عم مکرم منشی محمود تاج الدین صاحب آمد و یک قاب پر از نخود بریان
میوه آمیخته پیشکش ساخت و گفت که والده منشی صاحب فرستاده اند حضرت ایشان بهادر ملازم را طلبیده حواله کرده فرمودند که بحفاظت دار
مستحق میرسد درین اثنا بار بار متبسم شده زیر لب سخنے فرمودند ساعتے نگذشت که آدم فرستاده معظمی منشی شکور احمد صاحب از ریاست ملاپور ضلع
سیتاپور رسیده عریضه منشی صاحب معه عرایض دیگر مخلصین و معتقدین که غالباً هشت یا نه خواهند بود پیش ساخت هر یک ملاحظه فرموده بتحریر
جوابات مشغول شدند و بهادر ملازم را حکم دادند که آن نخود بریان در [illegible] کرده بیارد وے بیاورد جوابات خطوط معه آوند به آدم مذکور سپرده
ارشاد کردند که این را از جانب ما بمنشی صاحب داده سلام برسان و از خیر و عافیت اینجا مطلع سازد وے رخصت گشت بعد آن حضرت شیخ بزرگ والد
ایشان قدس سره از بستی واپس تشریف آوردند بحضور شان تذکره آمد ملازم منشی صاحب معه خطوط و جوابات آنها و ذکر دیگر حالات نموده از طعام

فراغت کرده حسب معمول از تکیه شریفه بخانه تشریف آوردند در کمرهٔ بیرونی بارادهٔ استراحت نشسته بودند که بهادر نام تکیه شریفه معه یک قالب سربند رسیده گفت
که این را مولوی حافظ عبدالغنی صاحب فرستاده اند و عرض کرده که من این ناشتای نخود را از ترکیب خاص با اهتمام و انتظام بسیار برائے جناب طیار
کرده ام اگر قدرے ازینها تناول فرمایند بسیار باعث ذره نوازی و عنایت بغایت باشد حضرت ایشان از نهایت عنایت و کرم قدرے خود نوش
فرمودند و قدرے قدرے بحقیر و دیگر حاضرین عنایت کرده بحقیر ارشاد فرمودند که الله تعالی انسان را در عجیب و غریب حالات ابتلا داده است بعضی چنان
میباشند که بظاهر عسیر الخلاص میباشند امروز ارشاد فیض بنیاد حضرت جد امجد قطب الافراد مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره العزیز صادق آمد اکثر میفرمودند
که سالک را در سلوک راه حق اگرچه بقول محققین حضرات صوفیه مانع سخت دو چیز اند نفس و شیطان اما نزد فقیر سوای آن چیز سومین طبیعت نیز هست که
بسبب وے خلجان بسیار پیش می آید لیکن هر کسی را بفهم نمی آید خلاصه اینکه نفس ما را امروز از صبح خواهش نخود بریان شد اولاً دفع کردم چنانچه بطور بهانه جوئی
یک فلوس هم از محمد علی طلبیدم مگر نیافتم آنوقت با نفس گفتم که الحال فلوسے بدست نمی آید مجبوری است بعده آن زن دیهاتی آمد و دو عدد فلوس آورد
آنوقت نفس بجنبید و گفت که الحال خدای تعالی از غیب برائے ما فرستاده است ازین نخود خریده شوند گفتم که نخواهم خرید معلوم نیست که این زن کیست
و چه حال دارد و این فلوس به اجازت شوهر خود آورده است و برائے ما حلال است یا نه گفت که بهر طور که باشد حلال است که نزد ما بطور هدیه آمده چون ارشاد
لک صدقة ولنا هدية حدیث بریره معتقه حضرت عائشه رض کافیست گفتم که خیر استنادا بحدیث در جواز استعمال ممکن است لیکن خلاف احتیاط و
تقوی است و علاوه ازین هر دو فلوس از آن حضرت قبله گاهیست و او شان تشریف نمیدارند پس من این هر دو فلوس هم و امین را بلا اجازت
مالک حق تصرف نمی باشد وے باز گفت که آنحضرت هیچ نخواهند گفت چراکه اولاً این مقدار رقم کثیر نیست ثانیاً بالفرض اگر اعتبار هم دارد پس ادای
وے سهل است و ممکن که از کسی گرفته داده خواهد شد یا صرف کیفیت عرض کرده خواهد شد و امید همین است که آنحضرت هیچ نخواهند فرمود باز گفتم که
خیر هر چه باشد فی الحال امانت داشتن است نه تصرف دران بعده نفس گریان بنظر آمد و بر اهر دو فلوس بدادم باز نفس گفت که این تصرف ناجائز چرا جائز
داشتید گفتم که بیشک صحیح گفتی لیکن میان هر دو صورت فرق است که آن لله بود و این للنفس آنرا نه پسندیدیم و اگر ناجائز هم تسلیم کنم پس بقول تو که
ادای وے سهل الحصول است از کسی گرفته داده خواهد شد بالجمله و برین امر تا دیر مباحثه کرد مگر دلائل وی را تسلیم نکردم و هر دلیل را حتی الامکان رد کردم که
ازان در وے انکسارے و اضطرابے پدید آمد بعد ساعتے نخود بریان میوه آمیخته آمدند آنوقت نفس با وجود شوریدگی و پیچیدگی هیچ نگفت لیکن طبیعت بسیار
مجبور کرده گفت که الحال این مال طیب و حلال و لائق خوردن است و هدیه فرستنده آن نیز از نساء صالحه و زاهده است این امر فوراً باید خورد گفتم که این مال
تو نیست بلکه برائے دیگرے آمده است درین اثنا آدم مرسله منشی شکور احمد صاحب آمد و او شان را فرستاده دادم آنوقت عجیب حالت و کیفیت روداد
که چیزی بفهم نمی آمد بار بار می اندیشیدم که این چه کیفیت و چرا است و سبب عروض این کیفیت کدام است که درین حال سائلے آمد و در سوال مبالغه
کرد از وے چون عذر کردم طالب علمے فلوس آورده داد دران وقت بجائے انکسار و اضطراب غیظ و غضب شدید پدید آمد که این کس با وجود موجودگی آنوقت چرا نداد
غالباً بالقصد چنان کرده دیر این طور رفع کردم که خیر این امر هر چند ان قابل لحاظ نیست و بر اینکه آمده بهتر شد که لله صرف شده نه للنفس بعد ازان وقت
تناول طعام پاره نان نخود یافتم آنوقت هم خواهش سابقه عود کرد مگر آنوقت هم نخوردم غرض که هر گاه بیقراری و اضطرار و غم و غصه بالکلیه در خود ندیدم
این ناشتا که الحال قدرے ازان خورده ام نصیب گشت چونکه درین وقت بوجه سیری ازان استکراه بود بر نفس جبر نموده خوردم و الحمد لله که مغلوب یکے
ازینها نگشتم کاتب حروف گوید که درین واقعه علاوه مجادله با نفس و طبیعت طیبه القلب مع الله هم ظاهر میشود که اصل مفاد لفظ قلندر است
و با اینهمه این امور را قدرے اعتبارے نداشتند و نه بران اعتماد میکردند و میفرمودند که این چنین امور از مقتضیات انسانی هستند قلندری

مقام دیگر است۔ وعلاوہ این دیگر واقعات بسیار اند اکثر دیدہ ام کہ ہر چیز مرغوب را میگذاشتند و تا وقتیکہ ازان رغبت طبعی رفع نمیشد نمیخوردند اینقدر
کیفیت جمال باطنی بود کہ نوشتم اکنون قدری حال جمال و حلیہ ظاہری ہم باید شنید پس حلیہ شریفہ اینست کہ بود حضرت خداوند نعمت متوسط القامت
قوی الجثہ ملیح اللون فراخ پیشانی کشادہ دست سرمگین چشم بلند بینی لبہائے مبارک لطیف و کم گوشت کہ از آنہا بیشتر بجز سخنان حقایق و معارف
چیزے سر نزدہ و آواز پاکیزہ و بلند کہ سامعین را حظ و سروری بخشید کف دست پر گوشت و نرم انگشتان صاف و راست گوشہا متوسط نہ طویل کہ
دلالت بر فور غیظ و غضب کنند و نہ قصیر کہ دلالت بر کمی عقل و علم نمایند لحیہ شریفہ متوسط موافق شرع شریف غیر انبوہ و گنجان قوی الدماغ ذکی الطبع
نفیس المزاج ہر دو پای مبارک متوسط و سریع السیر غرض کہ جملہ سراپای آن محبوب ذو الجلال در غایت اعتدال بود ہر آنچہ خوبی و عمدگیہا کہ از علم قیافہ
میتوانند شد ہمہ در ذات قدسی سمات جمع بود وقت تقریر مضامین علمیہ معلوم میشد کہ دریای مضامین جوش میزند رقت قلب و گدازگی طبع چنان بود
کہ اکثر وقت مواعظ از گریہ آواز گلوگیر شدے و اشکہا جوش زدے۔ حلم و رافت و شفقت و مکرمت بحدے بود کہ تا حال از خواطر فراموش نگشت
معاینہ تمثال شریف و مشاہدہ جمال لطیف دار شفای دل دردمندان و مرہم خستہ دلان بود بارہا دیدہ شد کہ مردمان بحالت پریشانی سخت
حاضر خدمت فیضدرجت گشتند و از زیارت جمال شریف ہمہ پریشانی فراموش کردہ طمانیت و طیبت القلب مفت بدست آوردند خوش گفت
آنکہ گفت ؎ تردد سیکڑوں دل میں تفکر یہ کہ کیا چارہ ✽ خیال روی انور بس جواب باصواب دسکا ✽ اکثر مردم ظاہر بینان و بد اندیشان بجائے
خود ہا گمان میداشتند کہ نزد حضرت ایشان عمل تسخیر نہایت مجرب است کہ از چنین مرجعیت عوام و خواص است حالانکہ این خیال باطل بود بلکہ خاصہ
مقام قطب الارشادی بود کہ جوق جوق مردمان اطراف جوار و دیار حاضر می گشتند و بمقاصد خود کامیاب می شدند گرچہ توان گفت ع فکر ہر کس
بقدر ہمت اوست ✽ حفظ اوقات و وظایف و اوراد معمولہ خاندانی چنان بود کہ گاہے ترک نشد اکثر وظایف حفظ بودند بیشتر کتب وظایف
وقت قرأت بدست نمی گرفتند درین امر نیز طورے از کتمان بود کہ کسے بر مقدار وظیفہ ہم مطلع نگردید یاد دارم کہ حضرت ایشان وقت تلقین مراقبہ
اسم ذات بمن فرمودہ بودند کہ علاوہ ازین ورد اسم ذات ہم ہر قدر کہ توانی بکن عرض کردم کہ بچہ مقدار فرمودند کہ معمول روزانہ من دوازدہ ہزار
مرتبہ است لیکن شما حسب فرصت خود کنید تا در امور درس و تدریس و غیرہ حرج نشود از وقتیکہ خدمت سجادگی خانقاہ شریفہ کاظمیہ بحضرت ایشان
متعلق شد سلسلہ ارشاد و ہدایت بدرجہ اتم ترقی پذیرفت اشخاص معتبرین و مخلصین صادقین شاہد اند کہ ہر آنچہ ترقیات ظاہری و باطنی از
ذات مبارک ایشان بظہور رسید در ہیچ عہد و عصر ظاہر نشد اشاعت شرع متین و احیای طرق حضرات کاملین و حل مشکلات سالکین و تعلیم طالبین
را بار دیگر تازہ بر روئے کار آمد افاضہ علوم و معارف و افادہ فہوم اسرار و حقایق بدرجہ اعلی رسید و اللہ تعالی چنان قبولیت عظیم در قلوب خلایق
نہاد کہ طوائف انام از اطراف دیار و امصار حاضر شدہ شادکام و فائز المرام می گشتند الحق کہ ذات مجمع الصفات منبع فیوض و برکات صوری و معنوی
و حاوی اجناس فضل و کمال مرشدی و آبائی بود درین خاندان عظمت و جلالت نشان احدے مثل ایشان برنخاستہ یاد دارم کہ بعد سجادہ نشینی حضرت
ایشان در اول عرس شریف بتاریخ بست و دوم ماہ ربیع الآخر سنہ یکہزار و سیصد و پانزدہ وقت صبح مجلس سماع گرم بود بسیارے از مریدین مخلصین
اطراف و جوار و نیز قصبہ ہذا موجود بودند حکیم سید مشرف حسین خیرآبادی نیز شریک محفل فیض منزل بودند بعضی حاضرین را وقت خوش بود
حکیم صاحب را حال و دفعتاً برخاستہ از قوال فرمائش غزل حضرت خواجہ حسن دہلوی کردند کہ مطلعش اینست ؎ ترا زیبد شہنشاہی در اقلیم دل آرای
باین خوبی و زیبائی باین شوخی و رعنائی ✽ ہمین کہ شروع کرد منشی محمد تاج الدین صاحب را حالتی پیدا شد کہ اوشان این شعر مثنوی شریف
این نفس جان دامنم بر تافتہ است ✽ بوی پیراہان یوسف یافتہ است۔ گویان برخاستند و بحالت وجد و شوق تکرار این شعر میکردند

تا اینکه همه اہل محفل را چنان کیفیت دست داد کہ بیخود گشتند کم وبیش قریب یکساعت اینحالت ماند بعدہ محفل ختم شد حکیم صاحب از برادران
طریقت دیگر حضار مشاہدہ خود بیان کردند کہ من بحالت سماع حضرت پیر و مرشد برحق معتقد لکے جہان قدس سرہ العزیز بچشم ظاہر دیدم کہ تشریف آوردند و
بمن فرمودند کہ چونکہ این عرس بعد سجادہ نشینی میان آنور عرس اولین است چرا نہ از قوال غزل مذکورہ بالا سرود کنانیدہ شود چنانچہ بتعمیل ارشاد
آنحضرت پرداختم والحمد للہ کہ ؎ آن شمس بگذشت از جہان این شمس آمد نا گمان ٭ آن عین این این عین آن ہذا جنون العاشقین ٭ انتہی اکثر
نفر لے صاحب خدمت نیز از حضرت ایشان فیضہا اندوختہ چنانچہ یکبار حضرت ایشان بہ لکھنو تشریف بردند روزے بر مزار حضرت
مخدوم شاہ مینا قدس سرہ برای فاتحہ خوانی رفتہ مراجعت می نمودند و عم مکرم منشی محمد تاج الدین صاحب نیز ہمرکاب بودند سواری قدرے چند رفتہ
بود کہ شخصے سفید پوش تیز تیز مانع آمد و بعد سلام عرض کرد کہ من از مدتے اشتیاق ملاقات میداشتم الحمد للہ کہ میسر آمد چند امور قابل استفسار اند و یک
آہستہ آہستہ گفتگو کردہ برفت حاضرین دیگر و نیز منشی صاحب را ازین واقعہ حیرت بود کہ این کہ بود و چرا آمد و چہ سخنہا پرسید چنانچہ منشی صاحب عرض کردند
حضرت ایشان جواب ندادند و روانہ شدند در اثنائے راہ دیگر سخنان فرمودند مگر در بارہ آن واقعہ ہیچ نفرمودند بمکان رسیدہ باز منشی صاحب پرسیدند
حضرت ایشان تبسم نمودہ فرمودند کہ شما را تفحص چرا است آن شخص صاحب خدمت این شہر است و برادر سلوک شبہات چند عارض بودند کہ از ان
بمقتضائے طلب خود بسیار پریشان بود ہر انچہ میدانستم تعلیمش کردم الحمد للہ کہ شبہاتش حل گشتند عزم ہمراہی کردہ بود دیگر غیر ضروری دانستہ
رخصت کردیم۔ یکبار فقیر حقیر علی الصباح برای درس خود بر بالاخانہ حاضر شدید کہ حضرت ایشان کتابے ملاحظہ می نمایند سلام عرض کردہ
بنشستم بعد فراغ از ملاحظہ فرمودند کہ دی شب بضرورت استنجا وقت سہ نواخت بیدار گشتم دیدم کہ شخصے زیر بام میخرامد غور کردم معلوم شد کہ این
ہمان صاحب خدمت است کہ در دیہات قریب نہر براہ موہان متعین است چون نظرش از من دو چار شد بعد سلام استفسار حالتش کردم در
جوابش بغایت ذوق این شعر خواند ؎ نازنینا ز عشق تو باللہ ٭ عالمے توبہ کردہ ماندہ ہنوز ٭ و از من نیز حال پرسید گفتم ؎ مستم از بادۂ
شبانہ ہنوز ٭ ساقی ماندہ رفت خانہ ہنوز ٭ گفت سبحان اللہ رتبہ شما از من اعلی ست و بعد ساعتی برفت عرض کردم کہ قبل ازین نیز گاہی این
شخص حاضر خدمت فیض صحبت شدہ است فرمودند کہ متعدد بار آمدہ۔ عم مکرم منشی محمد تاج الدین صاحب کہ از معتقدین خاص و مسترشدین با صدق
و اخلاص بودند چند بار بیان کردند کہ من روزے بحضور حضرت ایشان عرض کردم کہ در اکثر کتب تصوف حالات فقرای ابدال دیدہ ام و از
زبان مبارک ہم شنیدہ مگر گاہے زیارت نکردم ارشاد شد کہ چہ ضرورت انچہ من میگویم ہمون اوشان نیز خواہند گفت عرض کردم کہ ارشاد
والا حق و درست است مگر محض برای طمانیت قلبی میخواہم کہ ارشاد عالی را از زبان دیگرے ہم شنوم فرمودند کہ خیر دیدہ خواہد شد دران زمانہ سبج
ہڑدی بودم روزے قصد کچہری میداشتم کہ ملازمے آمدہ گفت کہ یک شاہ صاحب آمدہ اند و ملاقات میخواہند گفتم کہ بیایند بعد لحظہ دیدم کہ شخصے
دراز قد لاغر اندام کبیر السن بحالت مسافرانہ و وضع پنجابیانہ آمدہ قریب تر بنشستند پرسیدم کہ ایشان از کجا می آیند و چرا آمدہ اند گفتند کہ جائے ما معین
نیست ہر جا حکم میشود میرویم نزد شما فرستادہ مرشدان شما آمدہ ام بعدہ سخنان دیگر کردند وقت رخصت دو روپیہ نذر کردم انکار نمودہ فرمودند کہ
باین حاجت ندارم لباسی از قسم کوٹ بدہید یک موجود بود پیش کردم گفتند این نخواہم گرفت بلکہ انچہ در صندوق شما ست آنرا قابل خود میدانم
گفتم کہ نزد من ہمین است دیگر ندارم گفتند ہست و میدانم ہر چند یاد کردم مگر یادم نیامد گفتم کہ یادم نمی آید کہ بجز این کوٹ دیگر ہم دارم گفتند کہ از ملازم خود
دریافت کنید اگر شود بدہید ملازم خود را طلبیدہ پرسیدم آن ہم لاعلمی خود بیان ساخت اوشان بہ ملازم گفتند کہ برو تلاش کردہ بیار موجود ہست
غرض کہ ملازم برای تلاش رفت و بعد قدری توقف یک کوٹ شالی کہ در صندوق زیر جملہ پارچہا نہادہ بود بیاورد شاہ صاحب گفتند کہ ہمین است

وبرای همین بار بار میگفتم آنرا نذر کردم بسیار مسرور شده برخاستند و گفتند که الحال میروم و باز هرگاه تبدیلی شما به لکهنو خواهد شد آنجا خواهم آمد فی الحال
مرا کارهای بسیار در پیش اند در دو سه ماه کم و بیش حکم تبدیلی من از ضلع هردوئی به لکهنو آمد بعد رسیدن لکهنو و گذشتن هفته عشره شاه صاحب به لکهنو
آمده چند بشارات متعلقه بفلاح ظاهری دادند غرضکه هر جا میرفتم همانجا می آمدند تا اینکه تبدیلی من به لکهیم پور کهیری شد آنجا نیز بیامدند مگر بعد
مدراز وجه دیری پرسیدم گفتند که فی الحال کارهای بسیار بسپرده شده اند لهذا مهلت نمیشود وقت رخصت گفتم که الحال کی نوبت ملاقات خواهد آمد
گفتند که باید دید که چه واقع شود درین پنج سال از من شما یکی نخواهد ماند خلجان بسیار ازین سخن بدلم آمد بعد دو سه روز در تعطیلی بوطن آمدم و بحضور حضرت
ایشان بیان کردم متبسم نموده فرمودند که او شان نخواهند ماند که مدت عمر ختم گشته همون سال حضرت ایشان نیز رونق افزای خلد برین گشتند
و باز با دشان هم ملاقات نشد اگرچه از دیگر فقرای زمانه ملاقات گردید انتهی. طرفه جمال حال آن شمس تابان کمال این بود که انهمه بزرگ خاندانی نعمتی جدا جدا
یافتند و انچه تعریف خلافت الٰهی که محققین حضرات صوفیه در کتب خود تحریر نموده اند همه را مصداق صریح ذات والا صفات حضرت ایشان آمد
اولاً اجازت و خلافت معه تاج کرامت از حضرت پیر و مرشد برحق غوث ملت شاه تراب علی قلندر قدس سره الاطهر یافتند و ثانیاً از حضرت
جد امجد والانتراد قطب الافراد مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره و ثالثاً از حضرت استاد زمان جد امجد مقتدای جهان مولانا شاه تقی علی
قلندر قدس سره و رابعاً از حضرت والد ماجد اکرم عرفای زمان مولانا شاه علی اکبر قلندر قدس سره خامساً از حضرت سمو المنزلت و المنقبت شاه
علی اکبر قلندر باسلی الٰه آبادی قدس سره علاوه اجازت و خلافت و عطای نعمت هر انچه رافت و مرحمت و عطا و مکرمت و شفقت و عنایت
و تعلیم امور فقر و طریقت بلکه بروز ذات خود در ذات حضرت ایشان از حضرت مقتدای جهان بظهور پیوست محتاج بیان نیست بلکه از غایت ظهور
محتاج اظهار ندارد و بیش ازین رافت و مرحمت چه خواهد بود که برای نگارش تکمله شریفه و تکمیل صحیفه لطیفه حضرت ایشان را منتخب فرمودند مکرمی
منشی محمد عالم علی سندیلی متخلص بشوخی ناقل اند که روزی من همراه خال معظم خود مولوی رضا حسین صاحب مغفور بحضور تجلیات ظهور حضرت
مقتدای جهان قدس سره حاضر بودم و این صحیفه شریفه روضة الازهر فی مآثر القلندر زیر تالیف بود خال موصوف نسبت کتاب مستطاب پرسیدند
تا کجا رسید و کی ختم خواهد شد فرمودند که همه مضامین تحریر گشته صرف بیان عشق و ماهیت آن تا حال بتحریر نیامده چنان معلوم میشود که وقت
معین من قریب رسیده خال موصوف مغمومانه عرض کردند که حضرت بهر طور که شود تحریر فرمایند ارشاد شد که از پیر عشق چه توان شد و چه توان کرد
الحال تکمیل این کار بسپردگی نوجوانی میدهم و اشاره بسوی حضرت ایشان نموده فرمودند ایشان را باید که بر مزار من آمده بنویسند چنانچه عمومی
منشی حسن رضا صاحب بیان میکنند که بعد وصال حضرت مقتدای جهان حضرت ایشان روزانه وقت صبح جزو کاغذ و قلم دوات گرفته بر مزار
فایض الانوار حاضر می شدند و کتابی همراه نمی بردند تقریباً یکساعت اندرون مزار شریف مانده واپس می آمدند و هنگام واپسی آن جزو تمام
نوشته می آوردند و حواله کتاب نیز در آن جا بجا میبود بدینطور این تکمله تحریر شد چنانکه خود حضرت ایشان نیز در دیباچه تکمله شریفه اظهار این
معنی بدین عبارت تحریر فرموده اند که ستر گ بجناب شیخ بکلدر رفت حال آنکه فقیر حقیر میگوید که این واقعه مماثل حال قدوة قلندران عظام حضرت شاه
فتح قلندر جونپوری است که در کتاب مستطاب اصول المقصود چنین مذکور است که حضرت قلندر صاحب موصوف را حضرت قطب العالم شاه عبد القدوس
قلندر جونپوری قدس سره تعلیم و تربیت میکردند هرگاه زمانه وفات ایشان در رسید حضرت قلندر صاحب عرض کردند که یا حضرت مرا بعد ازین
کدام شخص تربیت و تعلیم خواهد کرد فرمودند که بعد وفات من در فلان مکان نزد شما آمده تربیت خواهم نمود خاطر جمع دارید چنانچه بعد از وفات
روح آنحضرت مجسم شده بجای معهود می آمد و تربیت میکرد و این حال تا چهل روز ماند من بعد فرمودند که اکنون برو و نعمت خاندان خود

از شاه مجا لاهر پوری بگیرپس حضرت قلندر صاحب حسب هدایت حضرت قطب العالم بخدمت حضرت شاه مجا قلندر قدس سره رفته از
صور آگهیند رموز غیبیه تربیت پذیرفته باجازت و خلافت سلاسل سبعه سرفراز گشتند انتهی و بجز این واقعات بسیار اند
هفت دریا گر شود کلی مدید ٭ نیست مر پایان شدن را هیچ امید ٭ باغ و بیشه گر بود یکسر قلم ٭ زین سخن هرگز نگردد هیچ کم ٭ آن همه
حبر و قلم فانی شود ٭ وین حدیث بی عدد باقی بود ٭ (والاله اعلم وبیده مقالید) الحال مناسب معلوم میشود که چیزی از کلمات طیبات و مقالات فیض آیات که
بطور تحریر یا تقریر بهر افاده طالبین و افاضه مسترشدین از زبان مبارک یا خامه فیض ختامه برون تراویده و بذهن فقیر حقیر جا گرفته نیز بمست
نگارش باید تا برای مستفیضین و منتسبین بارگاه عالیجاه تحفه زیبا و تبرک بی بها گردد میفرمودند که بزرگزادگان را تقوی بر خود در هر حال
لازم باید داشت و از ورزش اشغال و اذکار خاندانی غافل نباید ماند و در امور شرعیه چنان شغف باید که آنها بمنزله طبیعت و عادت گردند و از ضیاع
آنها رنجی و کلفتی نشود و هم برین اختیار فریفته و مغرور نگشته بفهمند که این همه از لوازم مقام عبودیت است که برای آن مخلوق شده ایم امید است
که حال شان بصلاح و فلاح انجامد میفرمودند امداد از حق باشد یا از اهل حق آن عین توکل و توحید است و اگر از غیر حق باشد و غیریت
هم در نظر باشد آن منافی توکل و توحید است بلکه همین راه دنیا و غفلت و جهالت باید فهمید و این مقام منتهیان است که در ان تدبیر
و امداد مطلقا خلاف توحید و توکل است بلکه خود خیال توحید و توکل حجاب است ارشاد حضرت ابراهیم علیه السلام از همین مقام است انی وجهت
وجهی للذی فطر السموات والارض الخ و علاوه برین این امر هم فهمیدنی است و یاد داشتنی که انسان هر چیز که شروع میکند تا وقتیکه همه تن
عین وی نمیشود اوهام و خیالات وی خاص می باشند و قلب را زیاده پریشان میکنند و بوجه معمولی بودن آنها اهمیت شان را عقل تسلیم
میکند و بهمین فریب غلطان و پیچان میماند و در بعضی اوقات می فهماند که این خیالات مفیده اند حالانکه چون در واقع هیچ نیستند پس مفید چه خواهند بود
عمده درین کار آنست که بخیال توحید آنچه هر چه خلاف آن بخاطر گذرد همه را نفی سازد و آنرا چنین فهمد که بر زمین اشجار می باشند و اشیاء خیر و غلیظ هم
می افتند و زمین همه را می گیرد و مردم بقدر استعداد و ضروریات فوائد میرسانند اما بذاته از همه پاک است و در نظر همه خاک میفرمودند
طالب را باید که وساوس و خطرات را حتی الوسع از خود دور کرده ماند و بداند که اینهمه برای دفع کردن می آیند و اگر در دفع آنها دشواری افتد از ان
یکسوئی بگیرد و بفهمد که اینها از اصل هیچ نیند مگر بهمان طور که ناخن و بول و براز در جسم می باشند این چیزها برای دلبستگی نیند و نه خیال نفع
و ضرر اینها کند بلکه بگذارد بطوریکه دریای هر سمت می وزند و جسم را احساس آنها میگردد مگر معلوم نمیشود که چرا مس شد میفرمودند طالب را
صبر و تحمل باید نه پریشانی و انتشار طبع که این کارش نیست کارش نیاز و عبودیت است و کار مطلوب ناز که مقتضای الوهیت است
عبد را نیاز باید نیاز است و معبود را بی نیازی و باین خیال جمله وساوس و خطرات را دور سازد و بداند که اینهمه نیرنگیها از معشوق ظاهر گشته عاشق را
ازین چه واسطه معشوق داند و افعال وی که او خود فاعل است هر چه میخواهد میکند فرض منصبی با ادب و تضرع و زاریست میفرمودند اصل کار
درین راه عبودیت است و قالبا و قولا و فعلا تابع و مطیع حق شود و از درستی و نادرستی چیزی سروکار ندارد و اخلاق مذمومه مثل غیظ و غضب
و حقد و حسد وغیره را بر خود راه ندهد و در دفع آن سعی بلیغ کند و از خدا تعالی هم بدعا خواهان دفع آن ماند که هادی حقیقی اوست در کار خود کار
دارد قاعده کلیه است که شیطان نزد همان کس می آید که جوان و قوی الباه میباشد و کسیکه چنین نمی باشد نزد وی نمیرود پس اگر درین حالت نسبت
توحید هم وی درست خواهد بود وصول زند خواهد شد و اگر خامی است وصول بدیر خواهد شد چرا که مقرر است که رسم علم تعین بعد تربیت
علم باطن الله تعالی مرتفع میسازد که السعی منی والاتمام من الله میفرمودند طالب را باید که خود را تابع توحید کند نه که توحید را تابع خود کار من

در قلب توحش می زاید و نه بجز حق بطلب دیگرے دارد و درین خیال استغراق پیدا کند اشعار ذوقیه اگر یاد آیند بخواند که این هم سبب پیدا گشتن
سوز و گداز در دل بی نیاز است چند انکه نیاز بیشتر عنایت حق بیشتر میسر میشود مر طالب را باید که در کار خود ماند زاید بسوے ذوق و شوق
نگراید اگر بیاید فبها و اگر نیاید مضائقه ندانند که این خیال هم باری عظیم است کاهلی را تا توانند رخصت کند که ویرا درین دخل نیست جستی و چالاکی البته است
و ضروری و ذوق و شوق را کمی و بیشی لازمی ست حسب استعداد میسر میشود مر طالب را ضروریست که تا تواند در کار خود شاغل ماند و درین کشاکش فضول
نه افتد که فلان امر واقع شد و فلان نشد چرا که هر چه هست یا خواهد بود آنهمه فی الحقیقت موجود است نه چیزے بجائے میرود و نه از جائی می آید همین علم خودی است
که دران گرفتاری میسر آید ع بر نقش خود است فتنه نقاش کلا ع خود میکند خرام و خود از دست میرود حضرت مرشد شیخ و شاب شدی
مولانا شاه تراب علی قلندر قدس سره میفرمایند ؎ تراب اسطرح غفلت مین ہے عالم مرنے جینے کا ؛ طرح ہے جیسی عالم کی تغیری اور بحالی مین
بخاطر باید داشت که مارا مصروفیت در کار خویش ضروریست نه لحاظ این و آن و اگر گاہے لحاظش آید آنرا شغل خود باید نهاد است که درین صورت البته
نجات ازان ممکن است ورنه سراسر مخمصه در مخمصه است بعد انصرام امور متعلقه ضروریه بقیه وقت در یاد حق بسر کند که این البته بسر است ورنه هر چه هست
بر سر خواهد بود و این شعر هندی معه مضمین ارشادات اکثری خواندند ؎ تلسی من کی چوتی کر کبهون نه لیتی چین ؛ آٹه پهر کا بهیکنا نه کچه
لین نه دین یعنی خواهشات طبیعت چنان اند که از انها کلبے سکون نمیشود بجز حصول پریشانی قلبی روز و شب هیچ فائده حاصل نمیشود
میسر میشود مر طالب را ابتدا اکثر خطرات موحش و پریشان نظر می آیند و ویرا پریشان میکنند سبب چنین میشود که آنچه کیفیات و پریشانی که بر عالم نازل
میشوند انعکاس آن بر مصلحا و اولیا هم می افتد از ینوجه او شان را در حالات خود فتور در که میگردد برائے رفع وسوسه انسب است که خیال توحید را مشق
کرده بینند که وحدت حقیقی بکار خود است هر چه خواهد کند مارا درو محویت و فنا حاصل باید کرد نه خیال خود را درین و آن کردن چرا که خود چه چیزیم
و خواهشم چه اصل این است که خود میکند خرام و خود از دست میرود چندانکه این مشغولی وسعت خواهد یافت امور که فی الحال بوهم و فهم نمی آیند
مفهوم و معلوم خواهند گردید سعی المعتبر باید که ع اندرین راه کار دارد کار ؛ و همه انتشار و پریشانی هم دفع خواهد گردید میسر شود مر طالب را
باید که در امور گذشته و آینده خیال خود متوجه نکند بلکه موجود را داند و فهمد که ؎ گذشته خواب و آینده خیال است ؛ همین را بس غنیمت دان که
حال است ؛ و اگر در ذوق و شوق کمی مدرک شود بداند که این تغیر و تبدل از لوازم نشاء ناسوتی انسانی است احتراز ازان گویا خود را در خیال
فعل عبث انداختن است در انسان خاصیت نهاده اند که در هر طرف که متوجه میشود در رنگ آن میگیرد ازینجا گفته اند که عاقل آنست که ایشان
لایعنی را بخود راه ندهد همیشه در فکر خود الملی باند نه در هر چیزے که خواهد افتاد بنده آن خواهد گردید در عالم زنده همانست که طالب گیر و مگیر نباشد و نه
بسوی کار و بار عالم نظر کند بلکه همیشه در خود متفکر باند و نظر بصیرت بر قلب خود دارد نه بر اهل عالم که این نظر سر نمی بکار نخواهد آمد میسر میشود که بود و نابود
عالم همین حرکت و سکون قلب است هر گاه که قلب متحرک میگردد عالم پیدا میشود و هر گاه ساکن میگردد ناپدید میشود چنانکه هر گاه چشم کشاده گردد عالم بمقدار
این طول و عرض دیده میشود و هر گاه چشم بند کرده شود آنهمه غائب میگردد طرفه آنکه در هر چیز صور متعدده نظر می آیند و همون حجاب خود میشوند
قطعاً ذات را بنظر نمی آرند که دران عالم و این صور همه قائم اند چنانکه تسبیح که انسان دانهای دید و رشته که همه دانها باو منتظم اند نمی بیند این
طرفه بی عقلی است حد المقصود دار میسر میشود مر طالب را باید که هر چه از مرشد خود بشنود حتی الامکان بران عامل ماند در تعمیلش تکاسل یا تهاون
نکند و نه درین خیال افتد که استعداد ما ناقص ست مارا هیچ حاصل نخواهد شد که ازین خیال نفس و شیطان را باوی انس میگردد و بخود می کشند
بلکه بداند که نه نقصان استعداد است و نه نقصان را هیچ دخل در داده قابلیت حق است بلکه شرط قابلیت هم داد حق است و تا تواند دل را ازین خیالات

فضول خالی داشته از کار خود و کار دهر دگر تغیر و تبدل در حالات واقع میشوند و انسان بر یک حال یکسان نمی ماند اگر چنین بودی پس میان انسان
و فرشته فرقے نماندے این همه بادهاے مختلف اند با اینها سر و کار داشتن چه ضرور میفرمودند غفلت توحید را نیز همین توحید خیال باید کرد
که ازین باز غفلت نمی آید اصل اینست که دوست چنانکه عزیز میباشد غم وے نیز عزیزی باشد که ؎ هر چه آید در دلم غیر تو نیست ؛ یا توئی یا خوے تو
یا بوے تو میفرمودند خیال توحید اجمالاً در دل استحکام دهد که خیال توحید هم در توحید گم گردد که تفرید اهل وحدت در اصل همین ست ؎
ده دگم شو که توحید این بود ؛ گم شدن گم کن که تفرید این بود مراد از گم گشتگی اینجا استفاده از علم الیقین گم شدن خود است معلقاً علم
و بعد آن باز آن علم را عین معلوم کردن یعنی این دوئی خیالی مرتفع شود پس این آمد در واقع اگر بطور حفظ مراتب است بسیار عمده و اگر چنین نیست بلکه
در مراتب خلط است پس هیچ نیست و از وے جز کشاکش و پریشانی نصیبے نه مثالش اینکه خداوند عالم در انسان نظرے نهاده است که با وصف دوری
با همه رهمان یک گوشه خاص است پس اگر انسان با وجود یگانگی با همه باشد بسیار اعلی است و چنین میشود ورنه این مثال در انسان چرا قائم شد
بهر کیف از فضل و کرم خداوندی همین توقع باید داشت که آنجا دریغ نیست ونه امید دریغ اگر رسوم علم تعین مرتفع شوند سبحان الله که عالم البقی ماند
حضرت مولانا روم هم همین طرف اشاره کرده اند که ؎ مرگ تبدیلی که در نورے شوی ؛ مرگ نے مرگے که در گورے شوی میفرمودند برای
در ولیتی چیزے تر نزد من از ارتکاب حرام نیست و این فعل با سعد و ریش بالخصوص بمنزله مرض جذام است باید که ازین چنان ترسید که
از موت خودی ترسید میفرمودند طالب را باید که همیشه خیال خود موافق این شعر دارد ؎ مقصود من از کعبه و بتخانه تو باشی ؛ مقصود توئی کعبه و بتخانه بهانه
هر نیک و بد که در عالم میشود مقصود از و انتباه غافلین است پس هر که متنبه شد سبحان الله و هر که نشد گمراه گشت باقی نشئه کسی عمده است که از حرکات و سکنات
وے کسی نداند که وی مست گشته میفرمودند که عشق چیزے لطیف و امرے شریف است و نقصاناتیکه در حالت توحید معلوم میشوند همه بدولت عشق
دفع میگردند چه خوش گفته است نظیری ؎ چند از موذن بشنوم توحید شرک آمیز را ؛ کو عشق تا گیسو نهد شرع خلاف انگیز را ؛ مرزا غالب هم خوب گفته
ے درد منت کش دوا نہوا ؛ میں نہ اچھا ہوا برا نہوا ؛ و عشق امرے وجدانی است که در بیان نمی آید و تعریفش هم بسیار مشکل که ع عشق
بیرسلطی تیز انکا اجزاے حواس ؛ پس هرگاه که حواس بجا نمانند تعریفش که بیان نماید میفرمودند لحوق پریشانی و انتظار براے طالب موهم است
که نتیجه یقینی و نمایش حصول مقصود می باشد باید که بدگمانی از خود در راه نه دهد اگر چه در شریعت مواخذه بر خطره بد نمی باشد تا وقتیکه واقع نشود و از ثمرت
فی الخارج مرتب نگردد مگر ازین بدگمانی انسب اینست که گمان نیک دارد تا تواند عوارض جسمانی را که عبارت از تعلقات و مقتضیات جسمانی اند با تعلقات
روحانی خلط نکند و بکار خود مشغول ماند و این ذق و بق دنیوی را هیچ نینداشته سعی کند تا موافق این مصرعه حال خود دارد ع
اوس بت سے لو رہی دم آخر تلک لگی میفرمودند طالب را باید که دل بیار و دست بکار دارد و معانی این مقوله چنین فهد که گرفتاری نهان
در تعلقات بمقتضاے تعین و بیت بعضے آنرا اسباب دقت و نمود خود میدانند پس هر که چنین میدانند وے در عقبه است و بعضے خود را مجبور میدانند
و میگویند که ما را آلودگی با اینها لابدی است چکنیم معذوریم این کس معذور است و بعضے خیال میکنند که ملزم در ایم هر قدر کارے که در روز خواهیم کرد وقت
شام مزدش خواهیم یافت و بعد خورد و نوش خواهیم خفت و آسائش خواهیم یافت این کس خودی پرور است مگر فهیده کسے خیال میکند که
این تعلقات بر جا باید داشت مگر در آن انهماک نباید ورزید انهماک هانجا بهتر است که در آن بهت و موافق آن عمل نیز آید و آن مرد فهیم و عمده
هست عارف آنست که بداند که این تعلقات شور شعله حسن ازلی اند ملا یادشان همو نقد تعلق زیباست که چنانکه عاشق را بناز و کرشمه
معشوق غمزی باشد که از انها وی حظها ضرور میباشد و لطف می یابد مگر بایهمه عاشق چیزیکه میباشد طالبش همان در این تعلقات و حرکات

حرکات معشوق میدانند خود معشوق کردی موجود و فنا اینها است و خود ذات شریف دیگر ست مثل حقیقی همین فهم را باید دانست و اصل فهم
همین است و خیالات و خطرات دیگو همه تحت اینست آنها را تا این فهم رسائی نیست و اگر باشد پس آنهم با ایشان آمیخته
اصل میگردند یعنی خیالات و خطرات هم بالملالت آمیخته شریک فهم میگردند در اینها همان فرق ست که در خیالات دلی و اتفاقی میباشد میفرمودند
طالب را باید که در التزام صلوة مستعد ماند اگر وقتی قلب از وحشت کند بزور خود را متوجه بیساخته ادا کند اگر فتورے واقع شود و قضایش کرده
طبیعت را بان خوگر سازد و کاهلی را تسلیم نکند و اگر کاهلی آید پس همین قدر که پندارش بدل بیار رود از کاهلش بخوبی ادا اسلند و علاوه آن در دیگر امور دینی
هم تندهی کند که این منافی توحید نیست و اشیاء مذکوره مقتضیات تعین اند بر اوقات خود خواهند بود خلقت انسانی بیکار نیافریده شده ست
میفرمودند خلو در انجمن عبارتست از نیکه ظاهر خود را در امور دنیا معروف دارد و باطنا قلب را از انهماک بآن باز دارد و تا تواند در کیفیت جمعی خود
ترقی جوید که همین مآل کار است میفرمودند طالب را چند انکه ولائی خالص با مرشد خود خواهد بود همانقدر زود تر اثرش ظاهر خواهند شد که
این نسبت بالخاصه سریع التاثیر است میفرمودند طالب را ابتدا اکثر این خطره می آید که من ناکاره محض و از من هیچ نخواهد شد معلوم نیست
که انجام من چه خواهد بود و این خیال چندان ممتد میشود که بعضے از وظایف طلب هم عاجز میشود بلکه اکثر ترک میکنند پس باید که وی این را بدین رفع
کند که من بهر طور که بودم یا باشم همه از حق ست الا در وجه دخل قاعده نیست که هر که خراب حال میباشد همان قابل تربیت و تعلیم میشود و آنکه
تربیت یافته و صالح میشود و یرا حاجت تعلیم و تربیت نمی باشد ما اگر چه خراب هستیم اما خود را بدامن مقبلے بسته ایم که کارش نیست که هر را قبول میکند
در وی بهر طوریکه میخواهد تصرف میکند و مریدی عبارت از همین ست که خود را بدست مرشد سپارد و ظاهرا و باطنا با ادب ماند هر چه در فرماید بسمع قبول
بشنود و به تعمیل احکام متوجه ماند و لیس نه مرشد از مرید مشوره گیر شود و نه مرید متعلق خود مرشد را رای دهد که چنین و چنان باید کرد و اگر چنین کرد دلیل
پندار هستی ویست ع که این دلیل هستی و هستی خطا است یا یعنی ازینها اگر رفت گو رو باک نیست تو همان بسان که چون تو پاک نیست
کارهائے متعلقه ظاهری هم کند مگر رابطهٔ قلبی را نگاه دارد که بجز حق جانب دیگری نرود خطرات فاسده اگر آیند آنها را باین خیال دفع سازد
که این همه فارق از مقصود اند موصل نیست بس چندانکه این علم خواهد ماند همانقدر خطرات مرتفع خواهند شد و تواند خیال آیه کریمه وهو معکم
اینما کنتم دارد که بسیار نافع است میفرمودند طالب را از طلب گاهے سکون اختیار نباید کرد و هر وقت متجسس و متلاشی باید ماند اگر چه
تا دستے معینه هیچ یافت نشد مگر ذکر مطلوب جاری داشتن چه کم که در همین ذکر رد نسبت توحید عشقی و حالت نیز حاصل خواهد شد و نیز
اگر خیال کم استعدادی آید در اینچنین دفع کند که این نقص استعداد بلا توجه مرشد دفع شدنی نیست بر عنایتش موقوف است هر چه بوجه مناسب
مصلحت خواهد دید خواهد نمود غرض که درین امر طباعی خود را دخل ندهد بلکه فهمد که من خود را بدست کسے داده ام وی هر چه خواهد کند ع پیر ما هر چه
کند عین عنایت باشد ،، اے اهل دا فسوس بر خود کردن نیز لازمه عبودیت و ذاتی افتقار بشریت است منافی طلب نیست بالجمله معتمد
بر عنایت و کرم خداوندی مانده در راه از و نیاز سرگرم ماند که ے میبرس از کفر و ایمان عراقی ،، که هم کفر و هم ایمانش تو باشی ،، میفرمودند
طالب را اگر عزمے باحوال شے عشق آید آنرا پرتو خواهش مطلوب داند و وی را از میان بردارد که ے گے در کسوت لیلے فرو شد ،، گہے بر صورت
مجنون بر آمد ،، و اگر در ذوق و شوق نقصے یابد خیال نکند از کار خود کار دارد و بداند که این عشوه نامه معشوق اند که گاهے چنین و گاهے چنان میباشند
میفرمودند طالب را اگر بحالت سلوک بجالات و تفرقها واقع شوند خیال نکند بلکه طبیعت از انها بر دارد و بفهمد که این همه مقتضیات غیر چیا
اند و تعینات و حالاتشم اگر بغور دیده شود پس حالت طالب صادق همین می باشد رفع شدنش چندان دشوار نیست بشرطیکه دا هم

افزون نباشد اگر طالب بر مشیت است دیر ہمان بہتر است بلکہ قایم ماند کہ سے کونین را چو نعلین انداختیم و بغیر ؛ دیوانگان نہ ہیم ؛
نند بر منہ پا ہیم سے در طریقت ہر چہ پیش آمد گذشتن داشتیم ؛ کعبہ دیدم نقش پا سے ہمراہان نامیدیم میفرمودند طالب را اگر وقتی صورتہا
بنظر آیند لا حول چند بار خوانده برزخ مرشد قائم کند کہ ببرکتش ہمہ دفع خواہند گردید معاملہ صورتہا سے بد پریشان و آشفتہ خاطر نشود بلکہ خیال کند
کہ سے بہر رنگیکہ خواہی جامہ می پوش ؛ من انداز قدت می شناسم نظر بر قد و قامت معشوق توان داشت نہ بر حرکاتش اگر چہ آنہم دلفریب
میشوند میفرمودند طالب را باید کہ گاہی از یاد غافل نماند کہ اصل الاصول ہمین است اگر دران خطرات آیند از انہا نیز سر و کار ندارد در ونسے بخواب
دیدم کہ بحضور حضرت خداوند نعمت مرشدی و مولائی شیخ اکبر مولانا شاہ حیدر علی قلندر قدس سرہ حاضرم عرض کردم کہ از خطرات و خیالات
بسیار آسیمہ سری و پریشانی میشود آنحضرت متبسم شدہ فرمودند کہ دل خانہ خدا است نہ خانہ شما دران نیک و بد ہمہ می آیند بیایند شما را با وشان
چہ کار کار شما اینست کہ ویرا از خس و خاشاک پاک دارید چنانکہ حکم است باز اگر بیایند دران شما را چہ اختیار باید کہ شما جاروب ذکر بدست گرفتہ
دفع کردہ باشید و بس ذوق این ارشاد بی اختیار مارا از خواب بیدار کرد و تا چندر روز ذوق آن قایم ماند میفرمودند طالب را باید کہ ہر انچہ از مرشد
خود شنود بران کاربند شود و طالب نتیجہ آن نماند کہ نتیجہ دہندہ حق است نہ آن عمل و دران عمل مصروفیت ہم کند کہ این سبب است منجملہ اسباب
و در عالم اسباب برائے ہر فعل خواہ آن فعل قلیل باشد سببے بودن ضروریست کہ آفرینش سبب بیکار نشدہ برہمین طور یاد راہم سبب یاد معشوق
مر عاشق را داند حضرت مرشد مرشدنا شاہ محمد کاظم قلندر قدس سرہ میفرمایندسے کر کے دیا او بٹہ بولا کاظم ؛ جان کے ہوت اناڑی ہو ؛
ہم اگمن سدہ تیرے گینہے ؛ تین سدہ گینہے بیچارٹی ہو ؛ یعنی این خیال کن کہ ما خبر تو نمی گیریم یا ترا یاد نمی کنیم بلکہ اولاً ما ترا یاد کردیم
زان بعد ترا توفیق یاد کردن ما حاصل شد کہ قول حق تعالے است فاذکرونی اذکرکم و این فراموشی یاد اگر بغور دیدہ شود یاد کنانندہ است
چرا کہ ازین ہرگاہ پریشان خاطر میشوی انگاہ شکوہ و شکایت از ما میکنی پس اینہمہ گویا نوعے یاد دہانندہ تست نہ کہ فراموش کنندہ یاد و این مضمون
وجدانی است کہ باندک تامل مدرک میگرد د میفرمودند طالب را باید کہ در ہر حال بجز از حق از چیزی خوف و خطر نیارد سے ناخدا در کشتی
ما اگر نباشد گو مباش ؛ ما خدا داریم ما را ناخدا در کار نیست ؛ و در ہر کار کہ دلچسپی شود افکار و تدابیر واجبی ہے ضرور باید کرد کہ فرض منصبی خود ہمین
قدر است باقی فاعل حقیقی حق تعالی است ہر چہ خواہد کرد ہمان خواہد شد میفرمودند طالب را طلب شرط است چندانکہ در طلب صدق خواہد
بود ہمانقدر اثرش زود ظاہر خواہد شد باید کہ تکرار کردہ باشد جملہ عنایات الہی و مرشدی بر وقت خود ظہور خواہند کرد کہ اللہ تعالی محنت کسی ضایع نمیکند
ان اللہ لا یضیع اجر المحسنین در کارخانہ الہی بہانہ طلب کافی است کہ ع رحمت حق بہانہ میجوید میفرمودند طالب را اگر بحالت سلوک بدمزگی
طبع واز حالت اولی تنزل مفہوم شود آنرا بسبب تکلیفات خارجی داند نہ از وجہ دیگر و دریں حال ہم از یاد غفلت نکند و از نیک و بد سر و کار ندارد
کہ کار طالب خود را در یاد مطلوب متوجہ داشتن است و انکار یافت و رضاجوی وے از ینجا گفتہ اند کہ السعی منی والاتمام من اللہ کار عبودیت
سوال است و شکر کہ دہندہ کریم و رحیم است حضرت قطب الارشاد عارف باللہ شاہ محمد کاظم قلندر قدس سرہ می فرمایندسے درسن کا مو نہہ
کوہان جو مانگون ؛ وہی جبن اور ہین ہمسے نیارے ؛ یہی عرض رکھت کاظم ؛ پڑی رہن دوا اپنی دوارے ؛ ہمین افتادگی چیز نیست
کہ روزی از دروازہ تا اندرونخانہ خواہد رسانید دراین گناہ و گستاخی نیست بلکہ اینہمہ از فور محبت است عقل را درو مدخل نیست سے
برو ای عقل نامحرم کہ امشب با خیال او ؛ چنان خوش خلوتے دارم کہ من ہم نیستم محرم میفرمودند خیالات و توہمات فاسدہ اکثر بسبب ضعف
قلب می آیند برای دفع آن پاس انفاس مفید است اگر التزام شرط است کہ ہر گاہ عمل بالتزام میشود نتیجہ آنہم متوقع میگردد و اگر با اینہمہ حصا

نتیجه بلا عمل دهد این عنایت بی سبب محض است که سبب نیکی و بدی چنانکه انسان هست به همان طور ابتلا در نتائج هم بلا بیت میفرمودند برای
دفع خطرات فاسده این خیال بسیار خوب ست ببینید بشنید که اینها فانی اند چنانکه باد مخالف هرگاه که می وزد از وی کیفیتی فوری بوقت مس پیدا
میشود و باز محو میگردد همان طور همین یادها بالقلب مس میشوند و بعد مس خود بخود دفع میگردند همه خطرات دفع خواهند گردید انشاء الله تعالی اما عمل شرط
است نه اینکه یکبار خیال کرده بگذارد میفرمودند تقیید صلوة پنجگانه که بمؤمن و مسلم فرض است نیز برای حفاظت از خطرات بدان تری تمام دارد
میفرمودند طالب را باید که اشتغال به پاس انفاس بر خود لازم دارد و نماز هم بپابندی ادا نماید که حکمت و فوائد بسیار دران مضمر است
میفرمودند که تعلقات دنیوی از جوششهای ظهور ازلی اند که همچو حباب صفتان را باینطرف و آنطرف میگردانند اگر برینحال صبر و شکر
کرده شود بهتر است که ع دوست دارم گرهی را که بکارم زده اند + کین همانست که پیوسته دره روی تو بود میفرمودند هر چیز
تا وقتیکه بکمال نمیرسد بسبب آن انتشار لاحق میماند و چون بتمامی میرسد انتشار هم دفع میگردد و همین حال جمله آرزو و امیدها است و در همین نادانی انسان
گرفتار است و همین را خلاصه دنیاداری و غمخواری و وفاشعاری میدانند حالانکه این هیچ نیست و در اینهمه مبتلا بودن تمام کائنات انسانی فهمیده
شده است این فهم هر اسر نافهمی ست و این کار روائیها بالکلیه بیکار و همین دام من است که درین مصرعه مراد گرفته شده است ع من بدام من
اسیرم وای من + خدا محفوظ دارد میفرمودند توجه عبارت از آمدن جوش و خیالست بدل که خود بخود می آید و بیش معلوم نمیشود و آن منزل
مفهوم است که تمامتر موثر میماند و هرگز بفهم نمی آید که چیست دل را صرف از وی تعلقی میباشد آنجا تعقل چه شود رسائی عقل جزوی همین قدر است
که در فهمش سرگردان و حیران ماند و لذت یابد مگر حقیقت لذت نفهمد چرا که فهم در امور محدوده کار میکند و اینجا نه حد ست نه غایت که فهمد و که کند
و گوید و اگر بالفرض گوید پس چه گوید و تا کجا گوید این مسئله صرف وجدانی ست و عرفانی ازینجا گفته اند من عرف الله کل لسانه جوش قلیل اینحال
دارد اگر تام باشد پس اختیار از کجا آرد میفرمودند کاهلی بد چیز است تا تواند دیر انجو در راه ندهد بلکه همیشه خود را بکاری مشغول دارد در آن فائده ها است
یکی اینکه تمام جوارح و قلب در همان کار مصروف میمانند و خطره بد و نیک نمی آید و بعد فراغت به کار اضمحلال میشود از آن فائده اینست که هرگاه
کار درستی جوارح و مصالح ذاتی خود کرده آسائش یافت در انحال یکسی از نفس و شیطان کاری میماند زیاده تر خطرات در تنهائی و بیکاری پیدا میشوند
میفرمودند که راضی برضا ماندن خوب ست و همین خیال رضاست و رضایش جمله امور را کافیست اصل اینست که ع دریا بوجود خویش موجی دارد
خس پندارد که این کشاکش با اوست + میفرمودند که یکبار در خواب شخصی از من این سوالات کرد اول اینکه بلا چیست دوم عافیت چیست
سوم عارف کرا میگویند چهارم اخلاص چیست گفتم که بلا در اصل غفلت است از طرف مبتلی و عافیت عبارت است از سکون دل با حق و عارف
کسی ست که دل وی را چیزی تیره نسازد و هر چیز از وی روشن گردد و اخلاص عبارتست از اینکه کاری را کرده خود نه بیند و نفهمد باز بوی گفتم که
بزرگی خوب گفته که پدر طمع شک کردن است در امر مقدور و مردمان بر سه قسم اند یکی امرا دوم علما سوم فقرا هرگاه که امرا تباه میشوند معاش و [illegible]
رعایا تباه میگردد و هرگاه علما تباه میشوند طاعت و روش شریعت تباه میگردد و هرگاه که فقرا تباه میشوند عادات خلائق خراب میگردند تباهی امرا
از ظلم میشود و تباهی علما از طمع و تباهی فقرا از ریا میفرمودند آزادی آنست که مقید حلقه نگردد که انقباض و انبساط هر دو حالت فانی و
آنی میشوند تقیید به ایشان چه ضرور میفرمودند که میان کثرت و وحدت همان نسبت است که در وقوع چند امور دلخوش دریک جا میشود که
امور متعدده می باشند مگر مسرت یکی میشود پس وحدت بر حال خود است و کثرت بر حال خود از کثرت وحدت باین طور شد و از وحدت کثرت
باین طور پس آن مسرت توحید است که از هر دو بیرون نست و وحدت را وحدت و کثرت را کثرت دانستن تفرقه مراتب است پس معلوم شد که

اندازه و وهم و خیال خویش صحیح و تا قیام تعین ناسوتی همین فهم که وحدت در کثرت و کثرت در وحدت دانستن و تفرقه مراتب نگاه داشتن ضروریست
و بهمین وجه سلوک سهل است ورنه راه سخت که بجانب الحاد و زندقه میکشد جامی میفرماید ؎ هر مرتبه از وجود حکمی دارد ٭ گر فرق مراتب نکنی زندیقی
میفرمودند طالب باید که محاسب نفس خود باشد در هر چیز دیدنی باشد یا نوشیدنی یا خوردنی یا پوشیدنی اگر قدرے تعلق بدان یابند فی الفور
بیگری بعهده خود را از دیدن یا ذوق بسیار برکران دارد کل ما شغلك عن الحق فهو صنمك میفرمودند که قلتی که باعث آن قناعت و
تقوی باشد از قلتے و فقر که برای خیسان خاص است ممتاز است اول مصداق الفقر فخری است دوم مصداق کاد الفقر ان یکون کفراً
حضرت مولانای رومی میفرمایند ؎ قلتے کان از قناعت و ز تقاست ٭ آن ز فقر و علت دهنان جداست میفرمودند که موت کامل
و اصل مرگ صوری و جسمی نیست بلکه مرگ باطنی است که نفس اماره از تیغ مجاهده کشته شهید معتبر دران جهاد گشته جهاد اکبر کشتن نفس است پس آنکه تن او بشمشیر
آهنی کشته شد نفس اماره او زنده است او را شهید اکبر نتوان گفت که مرگ جسم و ارکان غیر مرگ نفس و جان است میفرمودند که فقرهٔ بزبان هندست
آوے انبه که بجاے بیبر آ انبه عبارت از عرفان و وصول راه حق است که چیزے در این جهان لذیذتر از معرفت نیست بیبر در هندی چوبے را گویند
که از ان انبه می فشانند مراد ازین جسم است که اگر این جسم را بقوت ریاضت و مجاهده فنا نگردانند از صورت پرستی خلاص نیابد و نه بمقام معرفت
رسد حضرت مولانائے رومی میفرمایند ؎ صورت سرکش گدازان کن برنج ٭ تا ببینی زیر آن وحدت چو گنج ٭ گر ز صورت بگذری ای دوستان
جنت است و گلستان در گلستان ٭ صورت خود را شکستی سوختی ٭ صورت کل را شکست آموختی ٭ بعد از ان هر صورتے را بشکنی
هم چو حیدر باب خیبر برکنی میفرمودند که طالب را در افزونی طلب و ارادت بسیار باید کوشید و حتی المقدور دقیقهٔ از دقائق شریعت فرو گذاشت
نباید ساخت و در معنی آیه کریمه نحن اقرب الیه من حبل الورید میفرمودند که من قریب ترام بسوی انسان که همان هویت من معه اعتبار
تعین است از رگ گردن او که مایه امتزاج تعین با آن هویت حقه گردانیده شده است زیرا که این رگ تعین آخر متعین کننده آن هویت مغنست
پس این رگ از ابد تر و مسبوق تر از آن هویت آمده و این ظاهر تر است و پاک از گرد دو انکار رفته میفرمودند که در معاملت خلافت عجلت نباید
بلکه هر کرا مجاز کردن منظور باشد و یرا کتب تصوف اولاً سبقاً سبقاً تعلیم باید کرد و تلقین اذکار و اشغال سلسله نیز باید نمود بعده هر چه خواهند کنند
چرا که این امور چند انکه قبل عطای خلافت درست و استوار میشوند آنچنان بعد وی نمیشوند بلکه بعد عطای خلافت بوجه رشد و ارشاد لازمه منصب
عدیم الفرصتی میشود و شخص مجاز مجبور و معذور میماند چرا که فرصتے از مشاغل خانی نمی یابد میفرمودند که تا تواند در معاملت خود را صادق دارد
خواه با حق باشد یا با خلق که این را در سلوک دخل تمام است چرا که از اختلاف معاملت بدل خلجان و وسواس بسیار پیدا میشود میفرمودند
صفائی ظاهر چندانکه تواند دارد که این مشعر صفای باطن است حضرت مرشدنا شاه باسط علی قلندر قدس سره بحضرت جد جدنا شاه محمد کاظم قلندر
قدس سره وقت لعطاے اجازت و خلافت فرموده بودند که در صفای ظاهری نیز باید کوشید که این دلیل صفای باطنی میباشد فقیر حقیر میگوید که
خود حضرت ایشان درین امر اهتمام تمام میداشتند و حتی المقدور چیزے چرک آلود و گندیده را بجاے دیدن پسند نیکردند بلکه اکثر اوقات بدین زجر و
توبیخ می نمودند میفرمودند از خواص نفس است که انسان را در یک حال و خیال نمیگذارد بلکه از خیالے بخیالے میکشد بجز دو مقام که در ان
البته قائم میشود یکے در نظاره صاحب جمال خواه زن باشد یا مرد دوم دیگر در جائیکه اطعمه لذیذ مهیا باشد آنوقت نفس ازین هر دو بجز نمیرود پس
سالک را باید که بجز یاد حق نفس را بجائے دیگر راه ندهد و چندان کند که همین ملکهٔ نفس گردد تا از ناهارگی و لواگی بدر آمده به مطمئنگی در آید میفرمودند

۱۵ هر انچه باز دارد ترا از حق او صنم تست ۱۲

کرسی باید کرد تا حقے از حقوق العباد فوت نشود و تا تواند مراد اگر و ھے عجلت کند و انتظار بحتی نکند الوقت سیف قاطع بالجملہ ذات مجمع الصفات
مستغنی از تعریف و توصیف بود شرح اوصاف کمالش امرے دشوار خیلے شگرف و نادرہ کار است ہر انچہ نوشتہ شد بمقدار رسائی فہم و ادراک
خود است نہ موافق مدارج و مراتب آن کثیر المناقب ہر کہ دیدہ است خوب میداند الغرض چونکہ ظہور آن ذات جامع الکمالات ابتدا بصورت جلال
گشتہ نہ موافق آن سہ ورد واقع شدند کیفیت دور اول و اوسط باندازہ علم و دید خود نوشتم چون زمان دور اخیر رسید اکثر اوقات این شعر بر زبان
فیض ترجمان میگذشت ع تکیے صرف رضا جوئی دعا باشم ؛ فرصتم باد کہ بی ہیچ دربا شم ؛ و میفرمودند کہ الحال بوجہ ہجوم آیند و روند
مہلت بہ غذا خوردن ہم نمی یابم معلوم نیست کہ مردمان مرا چہ می فہمند و چرا نزد ما می آیند و بعض اوقات از حاضرین بالاختصاص بلہجہ خوش طبعی لطافت
میز بیان میفرمودند کہ گنگا بھی جاتی ہے جسکو لینا ہو لیلے بعدہ میفرمودند لاحول ولا قوۃ الا باللہ چہ گفتن میخواستم و چہ گفتم شما ازین مقولہ مرا دیگر نفہمید
من موجود ام و خواہم ماند با اینہمہ ہرج و کسل طبیعت اکثر اوقات لاحق میماند و آزار حرج اوقات و غیر انحطاط معمول کردہ میفرمودند کہ این چنین اموال
جا ذبات حق اند کہ حسب استعداد میسر شوند و چونکہ ندان ما اکثر افتادہ اند بدینوجہ در غذا مضغ کم میشود و از وجہ ہاضم کامل نمیگردد و این چنین حالات
کسل و غیرہ اکثر بوجہ فتور معدہ پیدا میشوند اگر کسے دربارہ علاج میگفت بجوابش میفرمودند کہ این امور بسبب سن انحطاط چندان علاج پذیر نیستند
انتہا شد فی الحضور و نیست کہ باینقدر کسل طبیعت علاج ہم کردہ شود در ماہ رمضان المبارک سنہ یکہزار و سہ صد و بست و سہ ہجری بتاریخ دوازدہم
ماہ وقت شب دفعۃً درد قولنج عارض گردید و بغایت اشتداد پذیرفت حکیم عبد الحفیظ صاحب کاکوروی علاج نمودند مگر تدبیرے پیش نرفت با آخر
قریب صبح در کیفیت شدت گونہ خفت پدید آمد چنانکہ بخواب رفتند بعد بیداری اگرچہ ضعف بسیار معلوم میشد لیکن کیفیت درد بسیار کم گردید و آہستہ
آہستہ رفع گردید لیکن اکثر وقت مزاج پرسی میفرمودند کہ تا حال طبیعت خوب چاق نیست و طعام نیز بخوبی ہضم نمیگردد و بسبب ہمین معلوم میشود کہ دندانہا
شکستہ اند طعام چنانکہ باید مضغ نمی یابد حکیم صاحب نسخہ جوارش تجویز کردند از ہم نفع معتد بہ حاصل نگشت تا آنکہ از بست و ہفتم ماہ شوال الکرم
سنہ مذکور سلسلہ علالت مستقل گردید اولاً تپ با لرزہ آمد و بد مزگی ذائقہ و عدم رغبت طعام و غیرہ ہم لاحق شد سہ چہار روز استعمال دوا مستمر
شد مگر نفع نداد مجبوراً حکیم صاحب مسہلات تجویز کردند از ان اخراج مواد صفراوی شد و تپ ہم مفارقت کرد خیال آمد کہ الحال صحت است
بجز ضعف امرے دیگر باقی نہ نگرویز گونی بخت و شومی قسمت را چہ علاج کہ بعد یک ہفتہ از مسہلات باز تپ شدید آمد و چنان کرب شد گہ
گویا مصداق النکس اشد من المرض صادق شد این بار صرف تپ بود علاجش سہ چہار روز کردہ شد مگر بسبب عدم ظہور نفع رجوع
بحکیم عبد الباسط خان صاحب خالصپوری تلمیذ حضرت ایشان کہ پیشتر یکبار معالج ہم ماندہ بودند نمودہ شد و ایشان نیز بعد انقضاء سہ چہار
روز و عدم حصول نفع تجویز کردند کہ اخراج مواد فاسدہ از مسہلات سابق بخوبی نگردیدہ از ینوجہ تپ مفارقت نمیکند درین اثنا ماہ ذیحجہ آغاز
گردید و حکیم عبد الرحیم خان صاحب کہ از مریدین راسخین و خادمین مخلصین بودند از ضلع بستی خبر علالت شنیدہ حاضر گشتند و بعد معاینہ
نبض و قارورہ ایشان نیز در اکثر امور از رائے حکیم صاحب مسبوق الذکر اتفاق نمودہ تجویز کردند کہ مسہلات شربت دادہ شوند حضرت
ایشان فرمودند کہ خیر ہر چہ مناسب شود بکنید اختیار است لیکن تا عید اضحی اگر توقف کنید بہتر باشد کہ درین مدت نضج مادہ ہم بخوبی خواہد
گردید و از عید ہم فراغت خواہد شد یوم عید اضحی واقعہ عجیب پیش آمد کہ وقت صبح حسب معمول روزانہ حکیم صاحبان برائی معاینہ نبض حاضر
شدند حضرت ایشان چارپائی تشریف فرما بودند و از حقایق و معارف چیزے میفرمودند ہمراہ الحال حکیم صاحب خواستند کہ نبض معاینہ کنند
حضرت ایشان اولاً دست راست دادند بعدہ دست چپ ایشان بہ معاینہ نبض دست چپ متحیر ودم بخود گشتند بعد اندک توقف

حضرت ایشان تبسم شده فرمودند که خیر اکنون باز به بینید چونکه نبض جانب قلب من ضعیف است بدینوجه اکثر اوقات حرکتش مدرک نمیگردد حکیم صاحب
عرض کردند که من این وقت سخت پریشان گشتم که اینچه حالست و چرا حرکت نبض محسوس نمیشود باز او نبض دیدند متحرک یافتند گو نه مطمئن شده
متعجبانه گفتند که من تا حال نبض کسی را چنین اختیاری نیافتم این از اجزاء امارات ولایت و کرامت آنحضرت چه انکارم روز دوم مسهل
شد و دران اخراج ماده صفراوی گردید و طبیعت هم قدرے چاق گردید چنانکه خود فرمودند که ضعف اگرچه به نسبت روزهاے گذشته زاید گشته
مگر طبیعت چاق ست بتاریخ سیزدهم باز مسهل شد آنروز هم طبیعت شگفته ماند قدرے اختلاج شد مگر بعد اجابت دفع گردید حکیم صاحب گفتند که این
کیفیت بوجه هیجان ماده صفراوی محسوس شد در مسهل آینده تدارکش نیز کرده خواهد شد مگر بسبب زیادتی ضعف در مسهل وقفه یکروز داده شد
بتاریخ شانزدهم مسهل سومی شد آنروز هم مزاج بشاش ماند مگر بوجه زیادتی اجابت ضعف زائد گردید حکیم صاحب گفتند که بود دید حال ضرورت
مسهل چارم نیز معلوم میشود لیکن بنظر ضعف تامل است انسب همینست که یک مسهل دیگر نیز گرفته شود متبسم شده فرمودند که خیر چه تا الله [illegible] بتاریخ
هیجدهم مسهل چارمی داده شد آنروز با وجودیکه اجابت کم شدند مگر شکایت ضعف زیاده فرمودند و دیگران را نیز از نشست و برخاست ضعیف
زاید محسوس میگردید درین اثنا وقت نماز ظهر آمد بحقیر فرمودند که بروید و از نماز فراغت کنید بعد ادای نماز واپس آمده دیدم که حضرت ایشان
برای قضای حاجت رفته اند برگشته بمکان دیگر آمده بتدریس پرداختم هنوز نوبت ختم یک سبق نیامده بود که دین محمد خادم خاص آمده گفت
که حضرت ایشان شما را یاد میفرمایند پرسیدم که خیر است گفت که کیفیت مزاج بدستور است اما بعد واپسی از بیت الخلا گریه بسیار لاحق
شده و ضعف نیز زائد گردیده چنانکه تا چارپائی مشکل رسیدند با استماع اینحال مضطرب شده بیتابانه حاضر گشته مزاج پرسی نمودم گریه ضبط کرده
فرمودند که الحمد لله خیریت است شما را باین وجه طلبیدم که هرچه گویم آنرا بشنوید اول اینکه اوصیکم بملازمة التقوی فی السر والنجوی[1] دوم اینکه
آنچه مارا اجازت و خلافت سلاسل عالیه قادریه و قلندریه و چشتیه و سهروردیه و فردوسیه و طیفوریه و مداریه و نقشبندیه با نواعها و انهما معه
اذکار و اشغال و اوراد از حضرات مرشدین رحمهم الله تعالی رسیده اجازت و خلافت آنهمه بشما میدهیم و پنج نعمت که مارا به بسیار محنت و مشقت حاصل
گشته بشما مفت میدهیم و ملبس و الباس خرقه و بیعت گرفتن در هریک ازین سلاسل مذکوره نیز اجازت میدهیم نسبت قلندریه راحتی الامکان
مخفی باید داشت و سرپرست هر دو برادران خود که هنوز صغیر السن اند باید ماند و تعلیم علوم شریعت و طریقت معه اذکار و اشغال و اوراد معمولهٔ
خاندانی با ایشان بخوبی نموده و عقد کرده خرقه خلافت نیز باید پوشانید و آن هر دو را نیز اجازت و خلافت میدهیم و باهم بشفقت و محبت
و اتفاق بسر باید کرد سوم اینکه چنانکه بحیث جنس در فواتح شریفه مقرر کرده ام همان باید داشت ورنه در کمی و زیادتی دقتها خواهند شد و
علاوه ازین در امور دیگر نیز هر آنچه طریقه نهاده ام بهمان طور باید داشت و فاتحه شریفه حضرت جد امجد قطب الافراد شیخ اکبر مولانا شاه حیدر علی
قلندر قدس سرها که قبل ازین بسیار مخفی و غیر مشهور بود از ذات خود شهرت و ترقی داده ام و آنرا نیز موافق من باید کرد بلکه چندان که در
افزونی و شهرت وی جهد خواهید کرد باعث مسرت و خوشنودی من خواهد گردید و اگر فاتحه دیگر علاوه این فواتح موجوده واقع شود در بارهٔ
وی اختیار است اگر کنید هم بهتر و نکنید هم بهتر من بهر صورت از شما خوش هستم و خواهم ماند طمع فاتحه از خلق نداریم نیاز عشق من برایس من فاتحه
من باقیست فقط با استماع چنین کلمات کیفیتیکه بر دلم طاری شد چه نویسم که عالم در نظر تیره و تار و اشکال بدبختی از هر طرف بدیدار نظر می آمدند
میگفتم که خدایا اینچه میشنوم و ایشان چه میفرمایند و چه شدنی است بخت ناسازگارم چرا به چنین ناسازگاری کمر بسته حکیم صاحبان

[1] وصیت میکنم شما را بلازم داشتن تقوی در ظاهر و پوشیده

نیز حاضر بودند بسماع این ارشادات الفاظ تشفی و طمانیت عرض کرده به تناول انهاے انار که اکثر براے تفریح قلب میل بهذا التماس نمودند
ارشاد شد که خیر بر چه شود ما را هر چه گفتنی بود گفتیم و چند دانهای انار تناول فرمودند از ان قدرے سکون و تفریح شد مگر در ضعف کمی نگردید طره
اینکه روز سومی از مسهل چارمین باز تپ شدید آمد و تا یک روز و نصف شب سخت تکلیف و کرب ماندند چنانکه حاضرین و تیمارداران را از معاینه آن
وحشت و اضطراب سخت گردید باستماع طول علالت و ضعف طبیعت معتقدین با اخلاص و مسترشدین با اختصاص مثل منشی محمد وهاج الدین صاحب
و منشی تاج الدین صاحب از سلطانپور و لکهیم پور و شیخ سعید الدین صاحب از شاه آباد و دیگر حضرات برای عیادت حاضر شدند باین حضرات
نیز بعد بیان حال مزاج فرمودند که چونکه وصیت امر مشروع است و هم معمول خاص حضرت مرشد مرشدنا شاه محمد کاظم قلندر قدس سره العزیز که هر کرا
اجازت و خلافت طریقهٔ خود عطا میفرمودند صرف بر اجازت زبانی اکتفا می نمودند و اجازت نامه یعنی مثال نوشته میدادند بلکه در مجالس متعدده
اظهار میکردند که من فلان را اجازت و خلافت طریقه خود داده ام و این معمول آنحضرت را مرشدی حضرت شاه تراب علی قلندر قدس سره در کتاب
اسناد المشیخت نیز نوشته اند من هم بعمل آوردم بنا بر این ما هم از معتقدین و مخصوصین خود که برای عیادت ما می آیند اظهار این امر میسازم که
پسران خود را اجازت و خلافت داده مجاز و ماذون به ارشاد و هدایت و تربیت طالبان حق ساخته ام دیگر اینکه بطوریکه از ما تعلیم و تربیت یافته
بهمان طور هر دو برادران خود خود را نیز تعلیم و تربیت علوم ظاهری و باطنی نماید که آن هر دو نیز مجاز و ماذون من اند باقی موفق حقیقی حق ست عزوجل
چندانکه تمسک بطریقه خاندانی خواهند داشت خوش و کامیاب خواهند ماند و امید است که چنانکه حق تعالی ما را بجز خود محتاج دیگری نگرده اینها را
نیز محتاج کسی نخواهد کرد منشی صاحبان برین ارشادات اشک ریزان شدند و عرض کردند که آیا حضور ما همه را تنها خواهند گذاشت فرمودند که پریشان
نه شوید صحت خواهم یافت لیکن چونکه این امور بعدم موجودگی شما گفته بودم لهذا مناسب دانستم که اعاده آن بر شما هم کرده و هم بعده هر کسی که از
معتقدین و مریدین قصبه می آمد از ایشان هم میفرمودند درین اثنا نواب صاحب شاه آباد نیز معه حکیم احمد علی صاحب شاه آبادی و منشی
شکور احمد صاحب معه مولوی حکیم محمد یحیی صاحب کاندهلوی که در سرکار نواب فیاض علیخان رئیس بهاسو ضلع بلندشهر ملازم بودند برای عیادت
حاضر آمدند و شریک تیمارداری و علاج گردیدند مگر از گونی تقدیر و کم نصیبی ما چه توان کرد که باوجود تغیر و تبدل نسخه جات هیچگونه کمی در مرض نشد
بلکه هر روز تکلیف تو افزون میگشت روز سه وقت صبح اطبا حاضر خدمت بودند بعد معاینه نبض حکیم محمد یحیی صاحب استفسار حالات خوب و نسب
و تحصیل علم شان نمودند حکیم صاحب عرض کردند که ما کسالا از اولاد حضرت مفتی الهی بخش صاحب خاتم مثنوی شریف است از مدتے باستماع کمالات
علمی و عملی حضرت تمناے حاضری بخاطر داشتم مگر نوبت تا این حال مگرمی منشی شکور احمد صاحب خضر راهم گشته مرا تا این دربار دربار رسانیدند
حضرت ایشان مسرور گشته برخاستند و ارشاد فرمودند که این عنایت بغایت حسن ظن سامی است که چنین میفرمایند ورنه من خود هر چه هستم خوب
میدانم ما را نیز خصوصیتے از خاندان جناب حاصل است باین طور که در زمانیکه اختتام مثنوی شریف به تحریر می آمد ما بودم از حضرت مفتی صاحب
نیز مستفیض گشتم و نسبت اویسی با ایشان دارم و اجازت روایت نیز اگرچه اظهار چنین امور شایان حال من نبود لیکن چونکه جناب محض از عنایت
و محبت خود آمدند لهذا با قتضاء خصوصیت خاندانی سامعه خراش شدم امید که برای ما دعای خیر کنند درین اثنا ماه ذیحجه ختم گشته ماه محرم الحرام آغاز
گردید مگر در علالت بجز زیادتی تخفیف نشد و تاریخ دهم ماه مذکور یعنی عاشورا شکایت جدیده حرقة البول پیدا شد و از سوزش خفقان تکلیف شدید تشد
که معاذ الله هر تدبیر که برای دفعیه کرده می شد باعث تکلیف دو بالا میشد آخر بعد هزار پریشانی سکون شد عرض که هر روز کیفیت جدیده تکلیف
ترقی افزوده در تعطیل محرم جناب منشی وهاج الدین صاحب باز برای عیادت حاضر آمدند مگر آنجانه بوجه شدت ضعف اکثر سکوت طاری

میماندو بجز عند الاستفسار از خود نمی‌فرمودند وقت رخصت منشی صاحب از غایت تردد و انتشار عرض کردند که حضور این چه حال است تمام
سخت مضطرب و پریشان هستیم الحال حضور صحت اختیار فرمایند طاقت معاینه این تکالیف شاقه نخواهیم یافتیم فی الفور چشم حق بین کشاده ارشاد
کردند که متفکر مشوید زود تر صحت می یابم درین روزها عنایت و کرم حضرت جد امجد قطب الافراد شیخ اکبر مولانا شاه حیدر علی قلندر قدس سره
بر من بیش از بیش است و از ان در تجلی شهودی چنان مستغرقم که از خود خبر ندارم منشی صاحب باستماع این ارشاد چشم پر آب کرده رخصت گردید
ندرین روزها هر انچه تکالیف شاقه کرب و ضعف که واقع شد ند چه نوشته شوند هر تکلیف جانگسل و روح فرسا بود گویا مصداق این شعر صادق
آمده از دواکردن مرضهامی فزود ؛ روغن بادام خشکی می نمود ؛ بدرجه مجبوری عزم تبدیل علاج کرده شد و رای اکثر احباب بجانب
علاج حکیم عبد العزیز لکهنوی منعطف گردید اولا حضرت ایشان اجازت تبدیل علاج ندادند مگر بر اصرار بسیار و اضطرار و انتشار حضار ارشاد
نمودند که خیر اگر مرضی همه در نیست چه مضایقه چنانچه از شانزدهم ماه مذکور علاج حکیم صاحب ممدوح آغاز گردید تا دو روز از استعمال نسخه مجوزه شان
قدرے سکون گردید و حکیم صاحب نیز توجه خاص مبذول نمودند مگر بد قسمتی و حرمان نصیبی را چه علاج که نتیجه جمله تدابیر بر عکس شد تا بتاریخ بستم
ماه مذکور روز جمعه از صبح نظام نبض متغیر شد برادر عزیز مولوی تقی حیدر سلمه الله تعالی آنوقت حاضر خدمت بودند و دیگر خدام هم موجود بودند از
اوشان دریافت فرمودند که امروز کدام تاریخ است اوشان عرض کردند که بستم دیگری گفت نه امروز نوزدهم است برادر عزیز گفتند که نوزدهم
دیروز بود امروز بستم است از چنین استفسار انتشار و اضطراب زائد افزون گردید که چرا استفسار تاریخ نمودند در همین خیال غلطان و پیچان بودم
که دفعتاً شیخ الطاف حسین صاحب آمدند و مزاج پرسی نمودند ساعتی نگذشته بود که جناب جد محترم مولوی امجد علی صاحب قبله تشریف آوردند
و مزاج پرسی نموده فرمودند که من این وقت برای عیادت حسب الحکم حضرت اوستاد والا منزلت مقتدای جهان مولانا شاه تقی علی قلندر
قدس سره العزیز آمدم یعنی بعد نماز صبح بورد خاص مشغول بودم که قدری غفلتم بیامد دیدم که حضرت اوستاد والا منزلت نزد من تشریف
آورده ارشاد کردند که امروز روز جمعه است رفته عیادت میان انور (یا حافظ علی انور) بکنید اگرچه بعد اینوقت خود خواهیم رفت حضرت
ایشان باستماع این واقعه چشم پر آب شده فرمودند که بنده نوازی و نوازش آنجناب را تا کجا شکر سازم هر چه هست توجه و کرم آنحضرت
است حال من هر چه هست ظاهر است الحال بار تعلق از جانب والد خود بسیار است که نو عمر و نا تجربه کار اند از اذیت و تکلیف ایشان چندان
متاثر میشوم از اذیت خود ملول نشوم زیاده چگویم حواله بخدا میکنم بعده سخنان دیگر ازین قبیل فرمودند مگر آنها بوجه خشکی زبان کمتر بفهم آمدند مولوی صاحب
موصوف از ان بعد تشریف بردند درین اثنا مولوی محمد هاشم صاحب تلمیذ خاص حاضر شده مزاج پرسی نمودند و دیگر کسان نیز مگر بجز دو یک
سخن هیچ نفرمودند چونکه هانوز حکیم عبد العزیز صاحب وعدهٔ حاضری کرده بودند لهذا دو یکبار ارشاد فرمودند که کسی برای طلب حکیم صاحب
فرستاده شد یا نه حکیم عبد الرحیم خان صاحب عرض کردند که قاضی انتظام علیخانصاحب علی الصباح رفته اند غالباً بعد نماز جمعه حکیم صاحب
بیایند وقت یکنواخت ضرورت استنجا شد دران قدری بول غلیظ دفع شد و در کیفیت ضعف زیادتی گردید آنوقت چند بار فرمودند
که از نماز جمعه فراغت باید کرد تعمیل ارشاد کردم بعد نماز از فقیر حقیر فرمودند که این وقت در قلب افتادگی بسیار معلوم میشود اگر قدرے یخنی
خورده شود شاید سکون شود که امروز غذا هم بوجه عدم رغبت نخورده ام از حکیم عبد الرحیم خانصاحب پرسیده بیارند اگر موجود نشود درنه زود
طیار کنانید چنانچه حسب تجویز حکیم صاحب آب یخنی جوزهٔ مرغ آمیز پیش کرده شد و یک جرعه نوش کرده اعراض نمودند و فرمودند که خواهم
خورد و فوراً کیفیت تنفس پیدا گردید درین اثنا حکیم عبد العزیز صاحب از لکهنو آمده نبض ملاحظه کردند مگر نیافتند بالآخر تا مفصل دست دیده گفتند

دران حالت کرب و تکلیف چه کیفیت مزاج از یوم سه شنبه تا آنوقت خود حضرت ایشان بحکیم صاحب بیان فرمودند حکیم صاحب خیره مرواریدی عرق بید ساده و زعفران تجویز نمودند درین اثنا وقت عصر بیامد برای نماز بمسجد رفتم بعده والپس دیدم که تکلم بالکلیه موقوف ست و در جنبش و حرکت اعضا نیز غایت کمی لاحق بمعاینه این حال فقیر حقیر را برواز گونی بخت و حرمان نصیبی خود دل بدرد آمد چنانکه ضبط نیافته والپس شده قدمی چند رفته بود که دین محمد خادم خاص گفت که بیایید حضرت یادی کنند حاضر شده دیدم که آن شاهباز اوج لامکانی شهسوار عرصه خداوانی اکمل المحققین والموحدین افضل المحققین و اکاملین شمس العارفین نورالله علی الارضین اعلم الشریعت والطریقت والحقیقت والیقین خلیفة الله علی العالمین بمقتضاے محاکی المشهدی از رفاقت رفیق اعلی به پسندیده و خطایر قدس را بر مجالس انس برگزیده یعنی روح مبارک از تعین عاشقی به تعین معشوقی در آمده از جنب وجود فارغ گردید و خود را المقام ان المتقین فی مقام امین فی جنات و عیون یلبسون من سندس و استبرق متقابلین رسانید انا لله

وانا الیه راجعون۔ افسوس صد هزار افسوس که ظل رافت و رحمت خداوندی و چتر فضل و موهبت مرشدی که فی الحقیقت نمونه رحمت ایزدی بود بچنین سرعت از فرق ما برخاست و مرا بر خاک حسرت و حرمان و تنهائی و هیمان بنشاندا کابر از سوز فراق بریان و اصاغر بر کم نصیبی خود نالان بلکه عالم تیره و تار و عالمیان سینه فگار کسے در خود نماند دهر که ماند بخیر از خود گشته ع اے برما و بے نصیبی ما سه

آه اے پشت و پناهِ هر نبیل (بزرگی)	مرتجا و غوث ابناء السبیل
اے عنصر ارزاق ما بر خاطرت	ای چو رزق عالم احسان و برت
اے فقیران را عشیر و والدین (دوست)	در خراج و خرج و در ایفاے دین
اے چو بحر از بهر نزدیکان گهر	داده تحفه سوے دوران مطر
پشت ما گرم از تو بود اے آفتاب	رونق هر قصر و گنج هر خراب
اے در ابرویت ندیده کس گره	اے چو میکائیل زاد و رزق ده
اے دولت پیوسته با دریاے غیب	اے بقاف مکرمت عنقاے غیب
یاد ناوردی که از عالم چه رفت	سقف قصر همتت هرگز نه کفت (شکست)
اے من و صد همچو من در ماه و سال	مر ترا چون نسل تو گشته عیال
نقدِ ما و جنس ما و رختِ ما	نام ما و فخر ما و بختِ ما
این همه از حق بد و تو واسطه	در میان ما و حق تو رابطه
تو نه مُردی ناز و بختِ ما بمُرد	عیش ما و رزق ما ستوفی بمرد
وارثی نا بوده یک خوے ترا	اے فلک سجده کنان کوے ترا
خلق را از گرگ غم لطفت شبان	چون کلیم الله شبان مهربان

باکمه ازین واقعه قیامت خیز و سانحه حسرت انگیز هر یک بناله و شیون ره داشت و بر فوت چنین نعمت عظمی و دولت کبری بجز آه و بکا چاره نمی انکاشت الحق که چنین ذات عالی موصوف بصفات متعالی از نظرها گذشته فلک دوار اگر صدها دور کند چنین ذات عالی بوجود آمدنست

سال هر آینه متقیان در جایگاه امن باشند در بوستانها و چشمها پوشند از حریر نازک و حریر و بعضے بگذر گشته ۱۲

از محالات است۔ هفت سال تقریباً بحضوری حضرت پیر مرشد خود یعنی حضرت غوث ملت مرشد و مرشدنا شاه تراب علی قلندر قدس سرهٔ الاطهر و پانزده سال تقریباً بحضوری حضرتین مرشدین جلیلین حضرت مولانا شاه حیدر علی قلندر و حضرت مولانا شاه تقی علی قلندر نور الله مرقدیها الاطهر و بست و چهار سال تقریباً بحضوری حضرت والد ماجد خویش مولانا شاه علی اکبر قلندر نور مرقده گذارده و ده سال تقریباً خدمت سجادگی خانقاه عالم پناه کاظمیه بوجه احسن بجا آورده مقبولیت ازلی و محبوبیت لم یزلی خود را بکافهٔ انام مشاهده کنانیدند۔ بعد وصال که بعد نماز عصر گردیده در شب تجویز مزار مبارک شد از فقیر حقیر گاهی درین باب هیچ تقرر نمودند البته دو یکبار تذکرهٔ فرموده بودند که جسم بالائق خاک درگاه شریفه حضرت پیر مرشد برحق غوث ملت نیست بلکه شایان همیت که در پارسن بسته به خرابه واقعه جانب مشرق درگاه شریفه انداخته شود برین لحاظ هم بدین خیال که بهر آبادی و رونق خانقاه عالیه ازین ذات ملکی صفات بحالت حیات بظهور پیوست همانطور غالباً معموری و رونق این وادی غیر ذی زرع نیز از همین ذات ابراهیمی الصفات بعد وفات شود مرقد همانجا قرار یافت بزرگان موجودین از اعزه و معتقدین نیز از رای فقیر اتفاق نمودند صباح بست و یکم روز شنبه تجهیز و تکفین بعمل آمد پارچه کفن مغسوله آب زمزم بود که باهتمام خاص از مکه معظمه زاد ها الله شرفا و تعظیما بذریعه معتقدی خاص طلبیده بودند هجوم خلایق بسیار بود جمله صحن بیرونی خانقاه شریفه از انبوه مردم پر گشته بود در جماعت اولی نماز جنازه تعداد کثیر مردمانی چنان بودند که گاهی دیده نشده بودند و نه بعد نماز باز نظر آمدند خدا داند که از کجا بودند و کجا رفتند بعد نماز ظهر آن جسد لطیف و پیکر شریف بلکه گنجینهٔ نقود علوم و معارف و خزینهٔ ثمینهٔ فهوم و مکاشف بود بخاک سپرده شد بشومی قسمت اشک ریزان و نوحه کنان واپس شدند هیهات ؎

ای زهجرانت زمین و آسمان بگریسته | درمیان خود گشته عقل و جان بگریسته

چون بعالم نیست یک کس مر مکانت را عوض | در عزاے تو مکان و لامکان بگریسته

جبرئیل و قدسیان را بال و پر ازرق شده | انبیا و اولیا و ازادگان بگریسته

اندرین ماتم دریغا آب گشت آرم نماند | تامشاے وانجم کاہکشان بگریسته

درحقیقت صد جهان بهسے نبود یک کسے | دوش دیدم این جهان بر آنجهان بگریسته

چون زدیده دور گشتی رفت دیده در پیت | جان بی دیده بمانده خون چکان بگریسته

اشکها باید چه جاے اشکها در هجر تو | هر نفس خونابه گشته هر زمان بگریسته

درچنین حالت چه جاے جوی و ابر و بحرها | شاخ و برگ و ذره هاے انس و جان بگریسته

ماهیان در بحر و وحشی در بیابان زار زار | ماه و مهر و آسمان جمله جهان بگریسته

ای دریغا ای دریغا ای دریغا ای دریغ | بر چنان چشم نهان چشم عیان بگریسته

عم اکرم جناب منشی محمد صباح الدین صاحب که از خلفای خاص و عرفای صاحب نسبت و در از زمانه ڈپٹی کلکٹر سلطانپور بودند و این واقعه بفقیر حقیر بیان نمودند که بروز وصال آنحضرت بر دوره بودم در روز از کار متعلقه فارغ گشته برای تکمیل استراحت کردیم قدرے غافل گشتم دیدم که بر آستانه شریف حاضرم و حضرت ایشان در کمره نشستگاه مقابل دروازه وسطی بر جائیکه بحالت علالت تشریف میداشتند بحالت شروع استراحت میفرمایند و دین محمد ملازم خاص چیزے از قسم شربت می نوشانند ناگاه حضرت جسم عنصری را گذاشته بجسم مثالی برخاستند و از چارپائی بر تخت و از ان بر زمین قدم نهاده بر دروازه کنارهٔ غربی کمره رسیدند و انجا از حضرت والد ماجد خود شاه علی اکبر قلندر قدس سره ملاقات نمودند

معانقه کرده هر دو حضرات روان شدند غور کردم هر دو حضرات در سمت دالان تکیه شریف شدند دیدم بجان سمت شتافتم قدمی چند رفته بودم دیدم که
صحرائیست عظیم الشان و درآن مکانیست مثل دالان تکیه شریف چه اندران سردابه ایست که ازان حضرت ایشان بصورت نوجوانی حسین بے
ریش و بروت بلباس نفیس برنگ گلابی که از غایت تابش نور نظر بران قائم نمیشد برآمدند و بسمتی نهایت تیز گام روان شدند من هم از فرط
شوق عقب آنحضرت شتافتم روئے مبارک بجانب من کرده بنهایت عجلت فرمودند که برو برو برو نجات گردید مطلب این ارشاد نفهمیدم باز مکرر
فرمودند مگر باز نفهمیدم لیکن فی الفور بر قلب رنج و الم فراق طاری گشت چون بیدار گشتم بخاطرم آمد که حضرت این جهان فانی را گذاشته
بعالم باقی رحلت نمودند با دل بریان و چشم گریان بسلطانپور آمدم بر فرودگاه رسیده دو تار مخبر واقعه وصال از وطن یافتم حسرتے و اندوهیکه
نصیب قلب اندوهگین شد چگویم اگرچه واقعه ازین قبیل قبل ازین نیز دیده بودم لیکن افسوس صد افسوس که خود آنحضرت بمصداق ع
خود یار روادار حجاب ست به بیند؛ چنان حجاب انداختند که راه آگاهی ندادند و آن اینکه من بزمان علالت چند روز قبل از وصال برای عیادت
از سلطانپور روانه شدم در لکهنؤ بر مکان منشی شکور احمد صاحب رسیده سواری تلاش کردم چونکه تا وقت گذشته بود دستیاب نشد مجبوراً قیام کردم
بحالت بیداری هم از زیارت آنحضرت مشرف گشتم دیدم که حضرت ایشان رو بسویم کرده لفظ هو فرموده غائب گشتند آنوقت نفهمیدم که چه بود بعد
وصال بخاطرم آمد که این فعل مشعر بر قرب زمان وفات بود مخفی نماند که منشی شکور احمد صاحب که از مریدان باشرف و خدام خاص و شیدائیان خاص آنحضرت
اند بیان میکنند که من بزمانه علالت آنحضرت در ریاست پهاسو ضلع بلندشهر سرکار ممتاز الدوله نواب فیاض علیخانصاحب منیجر ریاست بوده ام از
تحریرات وطن حالات علالت معلوم میکردم یکروز تحریر مشعر اشتداد علالت رسید سراسیمه شده رخصت گرفتم و حکیم محمد یحیی صاحب طبیب ریاست
را همراه گرفته حاضر آستانه شدم از معاینه کیفیت مزاج و دریافت حالات از حکیم صاحب وغیره بسیار پریشان گشتم خیال فراق بر دلم طاری شد
مضطرب بحضور عالی نشسته بودم و حضرت با حاضرین دیگر مشغول مکالمت در اثنای آن دستم بدست مبارک تا دیر گرفته ماندند و بگذاشتند بضرورت برخاستم محسوس
کردم که بالکلیه دیگر گشته ام و نسبتی که با آنحضرت میداشتم و او را وسیله حیات میدانستم رمقی ازان باقی نیست تا آنوقت در قلب ذوق وصال
مانده خوف فراق بدل گفتم که این هم عنایت مرشدی است. ع پیر هرچه کند عین عنایت باشد؛ بهمین حال ده روز حاضر ماندم بعده قدری بهتر
شده معه حکیم صاحب پهاسو واپس شدم بعد سه چهار روز شبی بعد طعام قصد استراحت کردم دفعتاً معلوم شد که شکم نفخ کرده و نفس صعود؛ چنان
اشتداد شد که بحدی مضطرب گشتم بهمین حال بعلم آمد که حضرت میفرمایند که من ازین دار فانی انتقال میکنم بعده کیفیت تنفس و نفخ شکم دفع گردید صباح آن
تار برقی معه خط بحیی حکیم عبدالرحیم خانصاحب خبر این واقعه هایله موصول شد باستماع این خبر اندوه اثر رنج و الم لاحق و گریه ام طاری گشت لیکن بخیال اینکه
از حالت سابقه هم خیال بود و ازان احتمال قوی بهلاکت خود داشتم و خیال بعضی احباب نیز همین بود تا برخوردار ظهور احمد سلمه؛ احتیاطاً از لکهنؤ
به پهاسو روانه کردند لیکن عجیب اتفاق که قبل رسیدنش از پهاسو بغرض تعزیت رو سوی آستانه شریفه کرده بودم و تا اسٹیشن کاکوری تنها بهمانحالت
رسیدم اثری حاصل ازین واقعه بر خود نداشتم وقتیکه مقابل اسٹیشن پولیس بدکا گنج سواد کاکوری رسیدم از گریه بیتابانه بیقرار گشتم بهمانحال حاضر آستانه
شدم آندم اضطرابیکه بر دل داشتم چگویم معلوم میشد که از غایت صدمه دل شق خواهد گردید مگر بعد فاتحه خوانی بر مزار فائض الانوار سکونی چنان یافتم
که تا حال زنده ام و شکرانه عنایت و مرحمت مرشدی تر زبان نغط علاوه ازین حالات بسیار اند تا کجا نگارم دفترها باید چونکه لطافت و نظافت و نزاکت
و نفاست در طبیعت عالی بمرتبه اتم بود بس ظهور او بینش بعد وصال چنین شد که روز هفتم از جلسه مریدان با مرالله مخلص شیخ الاتقیاء محب الفقرا
مقبول قلوب اولیاء امیر با اقبال توانگر فقیر بال ستوده سیر نواب محمد عبدالکریم خان بهادر تعلقدار باسنگر طرح روضه شریفه در حریم انداخته ذتیه :

سعادت دارین و فلاح نشاتین اندوختند و بزمرهٔ محبتان خود اسر بلند ساختند بصرف زر خطیر بمدت هفت سال بتکمیل رسانیدند الحال آن عمارت
عالی نظر افروز ناظرین و فرحت بخش قلوب محبین صادقین است اللهم ادم ضیاء روضة الشریف مشرقة علی ساحة قلوب الطالبین المخلصین
واغثن انوار سره و برکات ذاته علی نفوس المحبوبین والمشتاقین واکره نزله ووسع مدخله واعط فوادیب الجنان مسکنه ومنزله ونور
مرقده وعطر مضجعه بفضلک ولطفک یا معطی سائلین ویا اکرم الاکرمین آمین۔

موہبت چہارم۔ در بیان کیفیت تصحیح کتاب و تکملۂ کامل النصاب

الحمد لله الذی من علی فاحضل واعطانی فاجزل که سعادت تصحیح و تهذیب و تبویب این کتاب مستطاب به این بندهٔ احقر افراد
البشر روزی نمود و چنین کار بزرگ و امر سترگ از دستش باتمام رسانید اگرچه بهیچمیرزی و ناکارگی وی از سرمایهٔ علم و فضل جسارت این امر نمیداد که
جزوی نویسد و خود را بزمرهٔ علماء و فضلا شمار کند اما بمتقضای آیهٔ وانی بدایة لئن شکرتم لازیدنکم مناسب مینماید که هرانچه عنایت
بفعلیت و توجه ارواح طیبه حضرتین مرشدین جلیلین یعنی حضرت مؤلف کتاب والا مرتبت و حضرت صاحب تکملهٔ عالی منزلت بزبان حال و قال
حال فقیر حقیر مانده و محنت و جانفشانی بظهور پیوسته درین مقام بنگارد تا علاوه ذخیره اندوزی سعادت دارین سبب تزاید انبساط و
انشراح دانایان کاردان و واقفان باخبر اهل بصایر گردد و فقیر حقیر را وسیلهٔ جلیلهٔ حصول فخر و مباهات باشد باید دانست که این کتاب مستطاب
مدتی بجلد خاص متوبانده در ماه ربیع الاول سنه یکهزار و سه صد و سی هجری رو بمنصهٔ ظهور نهاد و بمطالعهٔ فقیر درآمد بزمان مطالعه چند امور ضروری
در محسوس کردم اول آنکه حضرت مصنف والا مرتبت را بوجه قرب زمان وصال نوبت به ترتیب ابواب لطایف و فصول نیامده دوم آنکه
اتفاق تحریر ترجمهٔ عبارات عربیه هم نشده سوم آنکه بجابجا سهو مختلف بوجه اختلاف کاتبت اغلاط نیز راه یافته و تطبیق آنها از اصل
ماخذ ضروری معلوم شده تا هرانچه محو و اثبات از سهو قلم ناسخین واقع شده دفع گردد و مطلب عبارت واضح شود چهارم آنکه در بعضی عبارات
تشریح اکثر الفاظ بعمل نیامده و نظر بر حالات زمانهٔ موجوده ضروری است تجیم در اکثر مقام مصطلحات فن حدیث آمده اند بوجه عدم موجودگی
تعریفات تشریح آنها ضروری است پس اولا کتاب را خوشخط صاف کنانیده مقابلهٔ عبارات از ماخذات نمودم بمحنت و مشقت انکاری
عبارتی را با مقابله از ماخذ نگذاشتم بعده ترجمهٔ عبارات عربیه بفارسی نوشته داخل کتاب ساختم و بر مقامیکه مصطلحات فن حدیث آمده بودند آنرا
از مقدمهٔ مشکوة شریف مصنفه حضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوی و عجالهٔ نافعه مصنفه حضرت شاه عبدالعزیز محدث دهلوی برآورده بطور فایده
در قوس هلالی درج نمودم و ترتیب لطائف و فصول نیز که اتفاق نگشته بود ساختم درینجا نیز احتیاطا اسامی جمله ماخذات کتاب مستطاب که
بزمان تصحیح پیش نظر فقیر ماند و مندرج میسازم تا ناظرین با تمکین را شک و شبهه رو ندهد اگرچه همین اسما را در خطبهٔ مقدمه هذا بطور صنعت براعت الاستهلال
درج کرده ام۔

اسمای جملہ ماخذات۔

علم تفسیر تفسیر بیضاوی شریف از قاضی ناصر الدین بیضاوی۔ تفسیر معالم التنزیل از امام محی السنه ابو محمد حسین بن فراء البغوی۔ تفسیر
فتح العزیز از شاه عبدالعزیز محدث دهلوی۔ تفسیر حسینی قلمی از ملا حسین واعظ کاشفی۔

علم حدیث و اصول شرح صحیح مسلم از امام نووی۔ جامع صغیر للسیوطی۔ فتح المغیث شرح الفیة الحدیث للشمس الدین محمد سخاوی

ــــــ

له مانند ماهیه و سد قبتی موج سلکی که نوشته به یادی جب سرمایی مخلصین در پر زا انوار سر او برکات ذات او بر نفوس محبوبین و مشتاقین بزرگی نزل فیض و وسعت کرده مکان و یاد عطا کن جنت اعد و
مسکن منزل او را منور کن قبر او معطر کن خوابگاه او از فضل و لطف خود ای بخشنده سائلین ای بزرگترین بزرگان آمین پس خدا را کا احسان کر درین باب بزرگ کرد و گذشته کرد بر لیس بسیار کرده

جامع الاصول۔ شرح نخبۃ الفکر للشیخ شہاب الدین احمد بن علی عسقلانی۔ شرح الفیہ قلمی از کتبخانہ مولوی عبدالحی فرنگی محلی۔ مقدمہ ابن الصلاح قلمی۔ مجمع البحار للشیخ محمد طاہر فتنی۔ خیر جاری شرح صحیح بخاری شریف قلمی از کتبخانہ مولوی فرید الدین خانصاحب کاکوروی مصنفہ ملا یعقوب بنبانی۔ اشعۃ اللمعات شرح مشکوۃ شریف جلد اول و چارم از شیخ عبدالحق محدث دہلوی۔ عجالہ نافعہ در اصول حدیث از شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی۔ طیبی شرح مشکوۃ شریف۔ عینی شرح بخاری شریف از شیخ بدر الدین محمود عینی۔ درجات مرقاۃ الصعود حاشیہ ابوداود شریف۔ شمائل ترمذی شریف از شیخ ابو عیسی ترمذی۔ شرح شمائل از ملا علی قاری۔ مرقاۃ شرح مشکوۃ شریف ایضاً منہ مختصر الطیبی از میر سید شریف جرجانی۔

علم فقہ و اصول در المختار از علامہ علاء الدین حصکفی۔ رد المحتار شرح در المختار از علامہ ابن عابدین شامی فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت از مولانا عبدالعلی محمد بحر العلوم لکھنوی۔ فتاوی عزیزی از شاہ عبدالعزیز محدث۔ شرح فقہ اکبر از ملا علی قاری۔

علم سیر و اسماء الرجال و غیرہ صراط المستقیم شرح سفر السعادۃ از شیخ عبدالحق محدث دہلوی مدارج النبوۃ از شیخ عبدالحق محدث دہلوی نسیم الریاض شرح شفاء قاضی عیاض از شیخ شہاب الدین خفاجی۔ مواہب لدنیہ قلمی از علامہ قسطلانی۔ سرور المحزون از حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی۔ ازالۃ الخفا عن خلافۃ الخلفا ایضاً منہ۔ قرۃ العینین فی تفضیل الشیخین ایضاً منہ۔ قصیدۃ الطیب النغم فی مدح سید العرب و العجم ایضاً منہ۔ روضۃ الاحباب از میر جمال الدین محدث۔ بہجۃ المحافل از شیخ شرف الدین یحیی بن ابی بکر بن یحیی عامری یمنی۔ اصابہ فی تمیز الصحابہ از علامہ ابن حجر۔ صواعق محرقہ ابن حجر۔ مفتاح النجا قلمی از کتبخانہ مولوی ناصر حسین لکھنوی۔ عمدۃ الطالب فی انساب آل ابی طالب مؤلفہ سید جمال الدین احمد بن علی داود حسینی۔ خزائن النبوۃ۔ تہذیب الاسماء و اللغات از امام محی الدین نووی۔ زاد المعاد فی سیرۃ خیر العباد از علامہ ابن قیم حنبلی فصل الخطاب لوصل الاحباب از محمد بن محمود حافظی بخاری۔

علم تصوف و اخلاق و غیرہ احیاء العلوم جلد اول للغزالی۔ مقصد اقصی شرح اسماء اللہ الحسنی للغزالی۔ المنقذ من الضلال للغزالی۔ منہاج العابدین للغزالی۔ مشکوۃ الانوار للغزالی۔ کیمیاء سعادت للغزالی۔ الیواقیت و الجواہر للامام شعرانی۔ ارشاد الطلبۃ و المریدین للشعرانی۔ شرح عین العلم ملا علی قاری۔ شرح آداب المریدین ملا علی قاری۔ شرح اسرار الخلوۃ از شیخ عبدالکریم جیلی عوارف للشیخ شہاب الدین سہروردی قول المستحسن فی شرح فخر الحسن۔ رسالہ قشیریہ از ابوالقاسم قشیری۔ فتوحات مکیہ جلد دوم از حضرت شیخ محی الدین ابن عربی حجۃ اللہ البالغہ از شاہ ولی اللہ محدث دہلوی انتباہ فی سلاسل اولیاء اللہ ایضاً منہ قول الجمیل ایضاً منہ تفہیمات الہیہ ایضاً منہ وصیت نامہ ایضاً منہ فیوض الحرمین ایضاً منہ ہمعات ایضاً منہ حسن العقیدہ ایضاً منہ مرج البحرین از حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی زاد المتقین ایضاً منہ رسالہ در آداب لباس ایضاً منہ توصیل المرید الی المراد ایضاً منہ تکمیل الایمان ایضاً منہ قرۃ الاسماع ایضاً منہ لطائف الالہام تحفۃ البررہ از شیخ مجد الدین فیروز آبادی مستطرف المنجلی فی تطور الولی للسیوطی القول المفصل بارجاع الفرع الی الاصل للشیخ شرف الدین دہلوی مصباح الہدایت از ملا محمود قاشانی۔ شرح رباعیات از ملا جلال الدین دوانی دمغ الباطل ملقب بہ فیض الحق از مولانا رفیع الدین دہلوی رسالہ بیعت از مولانا رفیع الدین دہلوی فواتح قلمی شرح مقدمہ دیوان حضرت امیر کرم اللہ وجہہ مصنفہ حسین بن معین الدین میبذی جواہر السلوک از سید شاہ عبداللطیف عرف شیخ محی الدین دہلوی فقرات خواجہ احرار کلمات مولفہ شاہ خوب اللہ الہ آبادی لوائح جامی اعتقاد نامہ جامی شرح گلشن راز قلمی از شیخ محمد یحیی لاہجی نوربخشی

مناہج السالکین از شیخ محمد اکرم چشتی شرح رباعیات جامی سبع سنابل از میر عبد الواحد بلگرامی فوائد الفواد از شیخ
حسن علا سجزی سیر الاولیا از سید مبارک علوی کرمانی سیف المسلول از حضرت قاضی ثناء اللہ پانی پتی
رسالہ سماع و وحدت وجود ایضاً منہ رسالہ سماع از عیسی بن عبد الرحیم قیصری شرح فصوص الحکم از شیخ داؤد قیصری
مکتوبات حضرت شاہ کلیم اللہ جہان آبادی - مکتوبات حضرت مجدد الف ثانی سرہندی - مکتوبات حضرت شیخ
عبد القدوس گنگوہی - شرح مقاصد از ملا سعد الدین تفتازانی - شرح عقاید عضدی از ملا جلال الدین دوانی
لوامع الاشراق مشہور باخلاق جلالی از ملا جلال الدین دوانی - تمیم السلوک از مخدوم شیخ سعد خیرآبادی -

ملفوظات و تواریخ وغیرہ - مرآۃ الجنان امام یافعی - اخبار الاخیار شیخ عبد الحق محدث - جذب القلوب الی دیار المحبوب
ایضاً منہ زبدۃ الاسرار منتخب بہجۃ الاسرار ایضاً منہ رشحات از ملا حسین واعظ - نفحات الانس از مولانا جامی -
انفاس العارفین از شاہ ولی اللہ محدث دہلوی مقامات مظہری از شاہ غلام علی دہلوی - معمولات مظہری از مولوی
نعیم اللہ بہرائچی اقتباس الانوار از شیخ محمد اکرم چشتی لطائف اشرفی از شیخ نظام حاجی غریب یمنی مرآۃ المریدین
از شاہ مراد علی جونپوری فصول مسعودیہ از حضرت شاہ مسعود علی قلندر الہ آبادی اصول المقصود از حضرت غوث ملت
کشف المتواری از حضرت غوث ملت

دیوان و مثنویات - مثنوی شریف حضرت مولانای رومی سبحۃ الابرار مولانا جامی سلسلۃ الذہب ایضاً منہ
دیوان جامی دیوان ابن فارض دیوان مولانا مغربی دیوان خواجہ حافظ شیرازی دیوان فارسی حضرت غوث
ملت قدس سرہ -

در زمان تطابق عبارات کتب عنایتی خاص در حق فقیر حقیر مہذول گردید اگرچہ در تجسس و تفحص عبارات اکثر تاخیر زاید
میگشت دو دو و سہ سہ روز و گاہی چہار و پنج روز میگذشتند کہ عبارت مطلوبہ میسر نمی آمد لیکن بطور عجز یا کسل
یا ہرب پیرامون خاطر فقیر حقیر نمی گردید بلکہ ہر قدر توقف کہ در دستیابی میشد ہمان قدر ثبات و قوت عزم زاید از سابق
رو میداد و بنا مخالفت ورق گردانی عبارت مطلوبہ بر می آمد و اکثر چنین نیز شد کہ نسبت عبارتی بخاطرم گذشت کہ در
فلان کتب خواہد بود چون کتاب را کشادم عبارت مطلوبہ پیش نظر یافتم یکبار در تفحص عبارتی بودم یک شبانہ روز صرف
شد مگر نشانی معلوم نگردید روز دیگر بعد فراغ از درس باز بتلاش مصروف گشتم قدری طبیعت مکدر بود معاً بخیال گذشت
کہ از افہام معانی و مطالب کتاب بزرگ کہ در بشرہ مرقومہ بالا حوالہ خامہ کردہ ام مراد ہمین ست و اینجا لایق مسرت
و ابتہاج است نہ شایان تکدر از این الہام فرح انجام بغایت سرور و فرحت شد باز بتلاش عبارت مشغول شدم فوراً
دستیاب گردید بالجملہ ازین تحریر اظہار فضل و کمال خود ملحوظ نیست بلکہ بیان کیفیت توجہ خاص حضرات اولیای کاملین
و عرفای مقربین کہ متصرف فی الوجود اند و ناقص را کامل و کامل را ناقص و عالم را جاہل و جاہل را عالم ساختن ادنی تصرف
از تصرفات شان بودہ است چرا کہ ہمچنین تصحیح و مقابلہ عبارات کتاب مستطاب را عالمی وسیع النظر قوی الحافظہ
جید الفکر شایان بود نہ ہمچو منی قلیل العلم و مشوش الحال کہ از علمی بجز علمی نشنیدہ الحق سعادتیکہ از خدمت این

این کتاب مستطاب باین بندهٔ ناکاره بروزی گردید تصدق توجه روح پرفتوح حضرت مقتدای جهان است بعد فراغ از جملهٔ امور متعلقهٔ کتاب که در ماه ذیقعده سنه یکهزار و سه صد و سی و یک هجری حاصل گشت فرض وقت افتاد که بمطالعه تکملهٔ شریفه و تبصرهٔ لطیفه نیز بسعادت دارین اندوخته شود که آرایش و زیبایش روض ازهر بغیر حوض کوثر صورت نه بندد در انوقت یاد آمد که حضرت خداوند نعمت قدس سره بروقت حصول کتاب مستطاب متحسرانه فرموده بودند که افسوس تکمله که به بسیار محنت و مشقت تحریر نموده شامل کتاب مستطاب کرده بودم بالکلیه تلف کرده شد و ورقی بجز سطور چند که بر صفحهٔ اخیره کتاب مستطاب نوشته بودم باقی نه گذاشته شد الحال نه چندان فرصت و نه همت که باز نگارم خیر همین را نگاه دارید اگر حیات مستعار باقیست خواهم نوشت فقیر حقیر نقلی از کتاب مستطاب و تکمله شریفه که در مسودات مصنفات حضرت ایشان بود بملاحظه پیش کرد بعد ملاحظهٔ شقهٔ چند فرمودند که این نسخه نقل آنست و چونکه کاتب بی نقط نوشته است بدین سبب خواندنش خالی از دقت نیست بهر کیف نگاه دارید ازین نسخه نیز مدد گرفته خواهد شد باز نوبت ملاحظه نیامد و آن گنجینه نقود معانی همچنان ملفوف مهجور ماند غرضکه آن مسوده در مطالعه خود در آوردم دران علاوه غلطی املا و خبط عبارت اینهم دقت خاص یافتم که جمله بی نقط نوشته بود و بالکلیه مثل مشهوره نقل را چه عقل ثابت و هیچ عبارتی عربی خواه فارسی نظم یا نثر درست نبود خیر حتی الامکان روزانه مطالعه میکردم و حسب استعداد و فهم خود و هم از ماخذات تصحیح عبارات می نمودم مگر اکثر اوقات باقتضای کیفیت وسعت و قلت فرصت خود همت لیت میگشت روزی حسب معمول معاینه میکردم و یک دو صفحه را درست کرده بودم که بضرورت خاص اجند اوراق منتشره که در یک وقتی نهاده بودند دیدن آغاز کردم اتفاقاً یک مکتوب حضرت خداوند نعمت قدس سره العزیز موسومه باسم سامی عالم نامی فاضل گرامی جناب مولوی محمد حبیب علی صاحب قبله بنظر در آمد دران تذکرهٔ فراغت از تحریر تکمله شریفه و تهیه طبع و بانده چه تعویق نوشته تحریر نموده بودند ناچار رضینا بقضاء الله تم که آینده چه بر می آید غرض سر دست توقف افتاد فقط این فقرهٔ لطیفه چنان بر دل فقیر حقیر موثر گشت که پست همتی رخ گم گردیده همتی تازه بخشید باز ارشاد دیگر که روزی بزبان حیات بحقیر تخاطب کرده فرموده بودند که اگر عزم شما وقتی بسوی طبع کتابی از تصنیفی از مصنفات ما گردد دیرا بغیر مقابله از ماخذات برای طبع نباید داد که احتیاط در همین است و اکثر رسایل چنین موجود اند که بعد تبییض نوبت نظر ثانی شان نیامده است فقط بیادم آمده نایرهٔ ذوق خدمت تصحیح تکمله شریفه دو بالا گردید خیال هیچمیرزی و پست حوصلگی خود برطرف کردم و متوکلانه کمر همت بسته فاتحه بر روح پرفتوح خوانده

	خود و خاسی وعده زان هم معتمد وعدهٔ نااهل چون رنجی بود		خواستم از روح پاک او مدد وعدهٔ اهل کرم گنجی بود	

ناگاه توجه مخصوص روح پرفتوح آن شهریار مملکت تفرید باین طور ظهور کرد که روزی در دوران مطالعه کتاب بجناب شفقت و مکرمت انتساب عم محترم و مطاع مفخم جناب مولوی محمد هاشم صاحب تلمیذ رشید حضرت مرشدی و مولای ملازمت

سلمه تاریخ وفات ایشان بست و چهارم ماه ذی القعده روز سه شنبه سنه یکهزار و سه صد و سی هجری و قبر مقام اناوه باغ بادشاه علی ۱۲

دست داد و چونکه جناب موصوف بزمان تصنیف این عجالهٔ نفیسه روزانه برای درس گرفتن علوم عربیه بحضور حضرت
الشان حاضر میشدند تذکرهٔ مطالعه این تکملهٔ لطیفه و مشکلاتیکه در معانیه وی پیش آمده کردم جناب موصوف فرمودند
که یک مسودهٔ قلمی تکملهٔ شریفه نزد ما نیز موجود است حضرت خداوند نعمت قدس سرهٔ اکثر مسودات تصانیف خود از برادر
صاحب قبله مولوی محمد قاسم صاحب مغفور صاف می کنانیدند و بعد مبیضه شدن مسوده را از غایت عطوفت و کرم
یادشان مرحمت میفرمودند چنانچه اکثر مسودات نزدم موجود اند انشاء الله تلاش کرده حاضر خواهم کرد نیز جاهای متفرق دران
البته بسیار اند و نشانات بعضے ازان نیز مندرس گشته می تواند که بعد غور و خوض در انهار لطف عبارت و موزونیت مفهوم گردد
فقیر حقیر باستماع این خبر فرحت اثر سرمایه بهجت و مسرت وافر اندوخت و دانست که توجه و تصرف خاص حضرت الشان ابن
پیرایهٔ خاص منعطف گشت و باینطور اضطراب انتشار دفع کرده جمعیت خاص مرحمت نموده شد المختصر روز دیگر آن مسوده
موعوده جناب عم موصوف تلاش نموده فرستادند آن دولت دلخواه را که هم دلخواه آمد و هم ناگاه یافته بر خود بالیدم
در اوقات فرصت مطالعه مینمودم پرچهاے مختلف و کثیر بودند و نشانات بعضے ازان مندرس گشته و بعضے مضامین مبحث
عشق نیز بنسبت نسخهٔ موجودهٔ کتبخانه کم بودند آن مسوده دوم را بتمامه مطالعه نموده پنج امور ضروری الوجود دران فهمیدم اول
مقابله عبارات هر دو نسخه دوم مقابلهٔ عبارات از ماخذات سوم ترجمه عبارات عربیه چهارم اندراج اصطلاحات حضرات
صوفیهٔ صافیه رحمهم الله تعالے که بکثرت درین صحیفهٔ شریفه وارد گشته پنجم حل لغات عبارات کتاب مذکور که بیشتر عبارت وارسیش
دقیق است و خود از حضرت مصنف قدس سره چند بار در تذکرهٔ امور مختلفه شنیده بودم که میفرمودند که در زمان تالیف
کتاب هذا شوق شعر و تسمیم نهایت تازه بود و در تحریر نثر بوجه مهارت دقت نمیشد بی تکلف می نگاشتم پس اولاً مقابله عبارت
هر دو نسخه کردم و مضامین پرچهاے متفرق را نیز حسب فهم ناقص خود بر مقامات مناسب ثبت کردم ثانیاً مقابله عبارت
از اصل ماخذات ساختم اسامی کتب ماخذات درج ذیل اند ـ

تفسیر و حدیث و سیر و غیره ـ تفسیر فتح العزیز از شاه عبد العزیز محدث دهلوی اشعة اللمعات شرح مشکوة از
شیخ عبد الحق محدث دهلوی ـ مرقاة شرح مشکوة شریف از ملا علی قاری رح مدارج النبوة از شیخ عبد الحق محدث دهلوی
تصوف و اخلاق و عقاید ـ رساله قشیریه از حضرت ابو القاسم قشیری ـ معدن المعانی مصنفه شیخ زین بدر عربی
بحر المعانی از سید محمد ابن جعفر مکی ـ لمعات شیخ فخر الدین عراقی ـ زبدة الحقایق قلمی از خواجه عبد الله انصاری جلا الاذهان
لرد شبهات ابن حجر مناظر اخص الخواص از حضرت شیخ محب الله آبادی ـ فواتح از شیخ حسین بن معین الدین میبذی
جواهر السلوک لوائح جامی عوارف از شیخ شهاب الدین فصوص الحکم از شیخ محی الدین ابن عربی نصوص الخصوص ترجمه
فصوص نفحات الرازی ـ نزهة الارواح از شیخ محمود جلیستری ـ همعات شاه ولی الله محدث فیوض الحرمین ایضاً منه
قول الجمیل ایضاً منه مجمع السلوک از مخدوم شیخ سعد خیرآبادی اخلاق جلالی از ملا جلال الدین دوانی ـ کلمات حق ملفوظ از شاه
خوب الله آلهآبادی ـ مناهج السالکین از شیخ محمد اکرم چشتی ـ سبع سنابل از میر عبد الواحد بلگرامی ـ کشف المحجوب
از شیخ علی هجویری شرح مقاصد از ملا سعد الدین تفتازانی شرح فتوح الغیب از شیخ عبد الحق محدث ـ تنبیه الغافلین

ز فقیہ ابو اللیث سمرقندی۔ شرائط آلہ و سائط از حضرت غوث ملت۔ مطالب رشیدی از حضرت غوث ملت۔

ملفوظات۔ اخبار الاخیار از شیخ عبد الحق محدث دہلوی۔ نفحات الانس از مولانا عبد الرحمن جامی۔ رشحات از ملا حسین واعظ کاشفی مناقب العارفین از مولانا شمس الدین افلاکی۔ مقامات مظہری از شاہ غلام علی دہلوی کشف المتواری از حضرت غوث ملت رح

مثنویات و دیوان۔ یوسف زلیخا جامی۔ سلسلۃ الذہب ایضاً منہ مثنوی حضرت شیخ فرید الدین عطار۔ اسرار الشہود ایضاً منہ دیوان خواجہ حافظ شیرازی کلیات حضرت شمس تبریزی۔ دیوان عراقی۔ نغمات الاسرار از حضرت عارف باللہ بزبان بھاکا۔ دیوان حضرت غوث ملت فارسی و اردو۔

ثالثاً ترجمہ عبارات عربیہ نوشتہ درج نمودم اگرچہ بہ نسبت صحیفہ شریفہ روض الازہر عبارات عربیہ درین ذخیرہ عجیبہ کم بودند رابعاً در اندراج اصطلاحات صوفیہ بسیار صعوبات سد راہ شدند و انکار و ترددات نیز کہ بجانبی فرصت التفات نمیدادند مگر بہر طور کہ میسر آمد آنہا نیز از کتب معتبرہ برآوردہ درج کردم و در اکثر مقامات معانی لغوی نیز با معانی اصطلاحی اضافہ کردم و در بعضے مواقع مفہوم اصطلاحی محض از فہم و استعداد خود نوشتم تاکہ ناظرین را مشکلے پیش نیاید و نہ ضرورت رجوع بکتابے از فن لغت افتد۔ خامساً حال لغات و مطالب عبارات نیز بمقامیکہ مناسب معلوم شد نوشتہ شد الحاصل تا بیش دو سال در خدمت تصحیح و صفائی اجزا و اوراق صرف شدند و انچہ عوائق و موانع کہ پیش آمدند چہ نویسم اکنون زناظرین با انصاف دوربار از اعتساف التماس اینکہ وقت مطالعہ این کتاب مستطاب رعایت چند امور بخود ضروری پندارند اول اینکہ در اصل کتاب مستطاب یعنی روض الازہر جائیکہ لفظ حضرت ایشان صاحب الکرامات و المقامات الجزلیہ یا حضرت ایشان باشد مراد ازان حضرت مولانا شاہ تراب علی قلندر قدس سرہ ہستند کہ مقصود اصلی از تدوین این کتاب بیان حالات متبرکہ حضرت شان بودہ است و جائیکہ لفظ حضرت شیخ بزرگ آید مراد ازان حضرت عارف باللہ شاہ محمد کاظم قلندر قدس سرہ بودہ اند و در تکملہ شریفہ از حضرت غوث ملت یا حضرت پیر و مرشد برحق یا حضرت شیخ و مقتدائے ولی نعمتے حضرت مولانا شاہ تراب علی قلندر قدس سرہ مراد اند و از لفظ حضرت قطب الافراد مراد حضرت مولانا شاہ حیدر علی قلندر قدس سرہ اند و از لفظ حضرت خداوندگار مراد حضرت مصنف عالی منزلت مولانا شاہ تقی علی قلندر قدس سرہ اند دوم اینکہ در تصحیح این صحیفہ عالیہ حتی الوسع جہد بالغ و سعی وافر بکار بردہ ام یعنی کاپی و پروف را از اشخاص ذی استعداد اولاً صحیح کنانیدہ زان بعد خود دیدہ سحتے المقدور غلطی نگذاشتہ ام اما با این ہمہ اگر اغلاط نظر آیند بذیل عفو و کرم بپوشند سوم اینکہ از گذارش جملہ حالات اظہار علم و فضل ملحوظ فقیر حقیر نبودہ است بلکہ نگارش حال واقعی مگر با این ہمہ معترف قلت بضاعت خود ام چہارم اینکہ حالات مرقومہ این جزو مختصر ہمانند کہ از حضرت جد محترم مولانا محمد امجد علی سلمہ علوی کاظمی تلمیذ رشید حضرت مصنف شنیدم یا از عالم اجل فاضل بے مثل استادی مولانا

سلہ ایشان بعد ختم تحریر مقدمہ ہذا بتاریخ ہشتم ماہ ربیع الآخر روز یکشنبہ سنہ یکہزار و سہ صد و سی و چہار ہجری رہگرای عالم جاودانی شدند قبر در کاکوری ۱۲

محمد فرید الدین خانصاحب محدث کاکوروی یا قدوهٔ دودمان اهبت وایالت عمدهٔ خاندان ثروت وامارت جناب مولوی محمد صمد الدین خانصاحب کاکوروی که این هردو حضرات علاوه نسبت تلمذ از حضار خاص وشرف اندوزان محفل فیض منزل بوده وبحفظ خصائل وشمائل عالیه میان همسران خویش فوقیت تمام میداشتند بلکه جناب مولویصاحب موصوف الذکر متعدد بار خود از فقیر حقیر حالات بابرکت بیان نموده که اکثر از ان در تکملهٔ شریفه مرقوم اند ودو یک درین جزو مختصر فقیر حقیر مندرج ساخته ودر اثنای مکالمت باز اظهار نموده که این صحیفهٔ شریفه روض الازهر را مدتی در مطالعه خود داشته ام چنانچه عبارت اکثر مقامات عموماً وزاید عبارت متعلقه مبحث وحدت الوجود ووحدت الشهود از اوشان مکرر شنیده ام ازینوجه بعد تصحیح وترتیب صحیفهٔ شریفه را بخدمت اوشان پیش کرده ملتمس شدم که این را بار دیگر نیز ملاحظه نمایند تا هر آنچه سقم یا نقص که باشد رفع گردد چنانچه ملاحظه نموده بر آن تقریظی نغز هم نوشته دادند بعده کاپی وپروف اوائل کتاب هم ملاحظه کرده بغایت پسند نمودند تنبیه ششم اینکه ترجمهٔ آیات واحادیث مکرره غیر ضروری دانسته حذف نمودم تنبیه هفتم اینکه در ترجمه عبارات عربیه بیشتر لحاظ محاوره بودن ترجمه داشته ام اگر جای رعایتش فروگذاشت شده باشد معاف نموده زبان را از طعن بیجا باز دارند تنبیه هشتم اینکه حل بعضی اقوال حضرات بزرگان دین که بر حاشیه وغیره نوشته یا بنداز نتیجهٔ فکر ناقص راند که با تقضای مقام مناسب همین معلوم شد تنبیه نهم اینکه اگر مطالعهٔ این کتاب برکت انتساب فرحت ومسرتی اندوزند هرگاه دست دعا برای حضرتین مولفین جلیلین قدس سرهما بردارند این فقیر حقیر را نیز فراموش نسازند که دعای غائبانه اثر تمام دارد چنانکه در فصل اول کتاب الدعوات مشکوة المصابیح بروایت حضرت ابی الدرداء رض مرقوم است که قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم دعوة المرء المسلم لاخیه بظهر الغیب مستجابة عند راسه ملك موكل كلما دعا لاخیه بخیر قال الملك الموكل به آمین ولك بمثل رواه مسلم تنبیه دهم اینکه در مطالعهٔ صحیفهٔ هذا تجنب از اعتساف وتخلق باتصاف شعار خود سازند وبچشم قبول نگرند وداب علمای فحول ورزند واستغفر الله مستعینا به من حسد یسد باب الانصاف ویرد عن جمیل الاوصاف اللهم انفعنی بما علمتنی وعلمنی ما ینفعنی وزدنی علما واهدنا الی سبل الهدی ولوالتقی والعفاف والغنی خدایا این محنت شبانروزی ومشقت وعرقریزی بحضور حضرت مرشدی ومولای شرف قبولیت یابد وفقیر حقیر را ذریعهٔ خلاصی از خودی وخود پرستی وخودداری وخودبینی شده وسیلهٔ فوز بمراتب عالیه حق پرستی حق گوئی گردد الهٰی بحرمت نبی وآله الامجاد

روح تو پرورده روحی فداک	اے تن تو پاک تراز جان پاک
شرط بود گنج سپردن بخاک	تا تو بجا کرده ای اے جان پاک
شمع ترا ظل تو پروانه بس	گنج ترا فقر تو ویرانه بس
قبله نماینده هر مقبلی	عقد کشاینده هر مشکلی
دست توان قوت کار از تو یافت	پای طلب راه گذار از تو یافت

ایشان بعد ختم تحریر مقدمه هذا بتاریخ یازدهم ماه محرم الحرام روز چهارشنبه سنه یکهزار وسه صد وسی وپنج هجری زینت افزای خلد برین گشتند ایشان در دوران تحریر مقدمه هذا بتاریخ نهم ماه رجب المرجب روز پنجشنبه سنه یکهزار وسه صد وسی ودو هجری جاده پیمای عدم گشتند قبر در کاکوری فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم دعای مرد مسلمان برای برادر خود غائبانه مقبول است ونزد سر او فرشته موکل میباشد هرگاه که دعا میکند برای برادر خود بنیکی میگوید فرشته موکل آمین برای تو همچنین روایت کرد این را مسلم ... وطلب ... از ... ... که بند کند راه انصاف را وباز دارد از نیکوترین صفتها بار خدایا نفع ده مرا باانچه آموختی مرا وبیاموز مرا آنچه نفع دهد وزیاده کن علم مرا ورهنمائی کن مارا به راه هدایت وتقوی وعفت وتونگری

بلکہ توئی کارگر و راستین ‌ ‌ ‌ دست ہمہ دست ترا آستین

نیست درین کارگہ گیر و دار ‌ ‌ ‌ جز تو کسی کاید ازو ہیچ کار

رهنے ارادت بتو آریم و بس ‌ ‌ ‌ چشم عنایت ز تو داریم و بس

خیز و شب منتظران روز کن ‌ ‌ ‌ خانۂ ما را طرب افروز کن

خلوتے پردۂ اسرار شو ‌ ‌ ‌ ما ہمہ خفتیم تو بیدار شو

از نفسے بسے وفائے بہ بخش ‌ ‌ ‌ ملک فریدون بگدائے بہ بخش

تازہ تری صبح نجاتی مرا ‌ ‌ ‌ خاک توام کاب حیاتی مرا

خدمتم آخر بوفائے کشد ‌ ‌ ‌ ہمسری این رشتہ بجائے کشد

کاخر لاف سگیت می زنم ‌ ‌ ‌ دبدبۂ بندگیت می زنم

چون فتم از پائے مرا دستگیر ‌ ‌ ‌ انت نصیری والیک المصیر

ولقد استراح القلم من تسوید هذه المقدمة الشریفة والتبصرة اللطیفة نهار سبعة عشر من شهر الرجب المرجب یوم السبت سنة الف وثلث مائة وثالث وثلثین من هجرة النبی الامین صلوات الله وسلامه علیه ما دامت السموات والارضین فی کل ان وحین

امین امین امین ۵

الحمد لله الذی جعل ضمائر الاصفیاء من عباده معادن العرفان ومخازن الاسرار وسرائرهم مواطن الاحسان ومجالی الانوار واعطاهم مالا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب احد سوی هؤلاء الاحرار فهم اجسام روحانیون وفی الارض سماویون ومع الخلق ربانیون سکوت نظار غیب حضار ملوک تحت الاطمار ونشهد ان لا اله فی الشهود والوجود الا الله الواحد الصمد القهار ونشهد ان محمدن المصطفی واحمدن المجتبی عبده ورسوله وحبیبه المختار صلی الله علیه وعلی آله الاتقیاء الاطهار وصحابته الابرار الاخیار وعلی سائر وراثه الذین فازوا بالقدح الاوفی والسهم الاسنی من العلوم والمعارف والمواجید والاحوال بالتیقظ التام فی جمیع الاطوار والتحلی بالمنجیات والتخلی عن الموبقات فی هذه الدار والتاهب لدار القرار بادامة الاذکار والافکار وبعد فهذه لطائف اذکار وصوادق اخبار من ماثر القطب الجمیل والعارف الجلیل لسان الحقائق اعجوبة الخلائق حامل اسرار الشریعة والطریقة موضح دقائق السر والحقیقه مجمع العلوم عقلاً ونقلاً وکشفاً اوحد عصره علماً وعملاً وذوقاً قدوة الانام عمدة الاعلام عین اعیان الشهود انسان عین الوجود شمس العارفین نور الراسخین صفوة اصحاب الصحو والتمکین المحقق العلامة والمدقق الفهامة ذوالاخلاق السنیة والاوصاف الرضیة والفضائل المرضیة علم الهدی دافع الردی بحر الحقائق مبدع الدقائق مهبط الاسرار مطلع الانوار مظهر الکرامات الحسیة والمعنویة والمشهود له بالقطبیة والغوثیة حامی السنة البیضاء وماحی البدعة الظلماء شیخ الاسلام والمسلمین

مرشد الطلبة والسالکین وردت علیه الاحوال وحصلت له المراتب علی الکمال فـاق
الاقران بعلو شانه واعترف به اکابر اهل زمانه صنّف التصانیف المفیدة البدیعة فی الشریعة
والطریقة والحقیقة الصادرة من القریحة البارعة الزکیة ودوّن الدواوین اللطیفة المشتملة
علی اللطائف والعلوم الحقیقیة والنکات فی السلوک والمحبة والمعارف والوصل والشوق وغیر
ذلک من اصطلاحات اهل الوجد والذوق شیخی ومرشدی وسیدی وسندی وذخیرة
یومی وغدی ومن علیه بعد الله ورسوله صلی الله علیه وآله وسلم معتمدی الشریف الحسیب النسیب صاحب الفتح
السنی والعطاء الوفی والمشرب البهی والکشف الجلی مولانا وقبلتنا **شاه تراب علی** بن الشیخ الولی الاکبر
والقطب الاعظم الافخر مظهر الصفات العلمیة ومجلی الکمالات العینیة والحکمیة لسان الحقیقة واستاذ
الطریقة المتبوع التابع للشریعة محی الدین قدامة الاولیاء المقربین الاجل الکامل المکمل المبجل ذی القلب الانور
والسر الاطهر والمعارف الباهرة والحقائق الزاهرة واللطائف الشریفة والهمم المنیفة مرجع الاکابر فی عصره وزمانه ومحط
رحال الاماثل فی دهره واوانه منبع فیض الولایة والاسرار ومطلع شمس الهدایة والانوار
خرق الله علی یده العوائد وقلب له الاعیان واظهر العجائب وانطقه بفنون الحکم وکشف
له الاسرار والغرائب ورزق له القبول التام وانتشر ذکره فی بلاد الاسلام وانعقد اجماع اهل
الحق علی فضله وسبقه مورد العنایات الالٰهیة والبشارات النبویة بالغ الامد الاقصی فی
ارشاد الطالبین وله الید الطولی فی تربیة المریدین قبلة العلماء الراسخین وکعبة العرفاء
الواصلین امام الموحدین وقرة عیون المحققین وارث الانبیاء والمرسلین مجمع الغرائب
من العلوم مظهر سر الله المکتوم حجة من حجج الله فی البلاد وآیة من آیات الله فی العباد
قطب الارشاد غوث الاوتاد الملقب من الغیب بصاحب السر **شاه محمد کاظم**
العلوی نسبًا القلندری القادری طریقةً ومشربًا الکاکوری اللکهنوی محتدًا ومدفنا رضی الله
عنهما وارضاهما وجعل جنة الفردوس مثواهما ومقعد الصدق ماواهما وحظیرة القدس
سکناهما وافاض علی الطالبین فیوضهما وفتوحهما۔

ایکه نبوی هم نباشد این طلسم خاکدان
خاکبازی نهای گرین پیغوله غولان مکن
دست را ز دامن این گنج افسونگر بکش
هم بنعم مانی بغم مانی چه در شکر نشاط
دیده گز دیدن اندیشه همه بینش به بین

جانت ای سلطنت مر ترا بنود بجبر صحرای جان
تو سنی در زیر زین داری بیا بالا بر جهان
پای از بند گران چار زندان وارهان
شادمان باشی اگر باشی ز انده شادمان
دل که از دانش بپرهیز و همه اتش بدان

۱؎ گوشه که به صحرا باشد ۱۲ ۔ ۲؎ یعنی حواس خمسه ۱۲ ۔ ۳؎ چار زندان یعنی عناصر اربعه ۱۲

سیل آفات است گیتی ہمچو مے در گزر
برگے از دنیا چو سوزن خار[۱] آید ترا

آہوے قدسی چراگاہت بود باغ ارم
جوہر سیماب وانگہ جاش در آتشکدہ

مرد میدانی و جفت این زن رعنا شوی
دفتر غفلت کہ از نفس لعین ہستی بسوز

گرچہ پایت زیر سنگ امر ایجادی بود
اژدہام آرزوہا بر در دل الحذر

قوم یاجوج و بکف آئینہ اسکندری
خاتم جمشید و نام اہرمن نقش نگین

نان پر از قند و حلوا و سگان را مفت قوت
بر سر سپند از این ہستی نماز مردہ کن

گوشہ بگزین و در انبوہ تنہائی نشین
چشم سر از خود بدوز و دیدہ دل باز کن

ہم بتاریکی بمانی گر خود اسکندر شوی
دل بدین گرگ آشتی[۴] گرگ افسون گرسنہ

بادہ پیما کہ رہ پیمائے تز نیت کند
تا چو روئین تن عروس مدعا آری بکف

پایمال دہر گردانند تا از گردن کشی
تخت کن از آز گر خواہی شہی بر شہر یار

آرزوے دولت کون و مکان داری گر
آنکہ باشد سفتہ راز محمد در دلش

ہفت گردون کاسہ لیس خاک بیزان رش
ذات او دانی کہ آداش[۸] علے از چیستی

بر سر نیران عشق او سپند اشتا سپند

آتش است این خاک ناری در دو ابراہیم خوان
رو بخنجر دل بگیر از ساز و برگ ایرمان

چون سگ پا سوختہ ہر زن نگرد از بہر نان
گوہر نایاب وانگہ در مغاک ناودان

نے جنیبت زیر زین داری نہ خنجر بر میان
حرف عبرت عقل را نقش نگین ہستی بخوان

سر ز خط حکم ایجابی مگردان ہان و ہان
لشکر سیلان[۲] درونش سوے کعبہ الامان

خیل ضحاک و تہ ظل درفش[۳] کاویان
چہرہ خورشید و گلگونہ ز پشک شیران

خوان پر از من و سلوا و مگس سالار خوان
بر در دار فنا چون حلقہ آویزان ممان

گر توانی خویشتن را دور تر از خود بران
لب بہ بند و نا ے آسا دم بسوی چشم ران

خضر شو تا از تو گردد آب حیوان رائگان
کے شود ہمداستان گرگ بد ستان با شبان

خرقہ تشبیہ را بفروش در دست مغان
برگزر زین ہفت خوان[۵] ہمچو نہنگ سیستان

سر چو زیر زانو آری پا نہی بر آسمان
تاج کن از خاک گر جوئی سری بر سروران

سر بنہ بر آستان مرشد کون و مکان
نقد سر حق شد استش ہفت قت یکدلان

ہفت مردان[۶] پاسبان در چاین ہفت آسمان
گرد خود از مہر و خشور[۷] چین این مہر خوان[۹]

بر در والاش حارس گرز مان در گزمان

---

۱ مراد از ان سوزن حضرت عیسی علیہ السلام است ۱۲ ۲ ازین مصرع تا شعر رابع مثالہای مصرع بالا است ۱۲ ۳ درفش کاویان علمیکہ قاتل ضحاک برده بود ۱۲ ۴ گرگ آشتی اے دوروئی و مکر ۱۲ ۵ ہفت خوان عبارت از قصہ اسفندیار کہ خواہران خود را از دژ روئین بطی ہفت خوان رہانیدہ بود ۱۲ ۶ ہفت مردان مراد از فرق اولیا یعنی ابدال و اوتاد و صفیا و نقبا و اولیا و نقبا و نجبا ۱۲ ۷ آداش بمعنی ہمنام ۱۲ ۸ و خشور پیمبر حضرت خاتم الانبیاء صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ۱۲ ۹ مہر خوان نامیکہ بجہت نہند و در ہندی آنرا پیار کا نام گویند ۱۲

نام او چون گیرم و شرع عجم نگردد مهر لب
زهر آشامان بغضش را هست دریاها سراب
گرد راه توسنانش غازهٔ رخسار حور
تا ابد اردر نی سراید نغمهٔ توحید او
مرحبا شاه فلک ظل بوالحسن دل حق شرست
در غم آن کشتگان زنده بودم سینه ریش
هیچو زالم چون پدر بگذاشت در کهسار غم
لیک داشتیم چون پور نریمان بالیقین
خواب بختم زنده وار شب معینم خوش نکرد
انچه از من گم شده است از زال زر گر گم شده
ای دریغا آفتاب دین رود زیر زمین
انچه بر من رفت رفت آخر چه رفت استی تو
تا کرا شید باز گونه آن دو جام سیم و زر
خاکساری چون زمینی تیره تن گوی از که برد
این تراب است انکه در عرض شد و آمد بعرش
این تراب است آنکه هموار جبین سایش بدے
حالیا خورشید نام آن نقش سیمایت چه شد
ای سیه باد ارخت زین سرنگونیها چه سود
حبذا شاهی که روز عید فقرا و بدهر
عشرها را در شمار هفت مردان می نهند
مژده ای دل فرخی فال سال او نگر
مثل ختم انبیا هستی تو ختم اولیا
آرزو دارم که طرح روضه والا نهم
هم بر و زداد و دین باشی چو هم شغل نبی

فاش گویم راست هی قول علی اللهیان
کشتگان تیغ عشقش راست برزخ گلستان
نقش پای رهنشینانش دل لاهوتیان
نی شود داریکه سرتا پا دمد منصورازان
از خط گل تا شط گل خود یکی اسپه ملک را ان
رحلت این زنده کشته زتن بربود جان
کودکی بودم نه عقلم پیر و نی بختم جوان
پرورد عنقای قاف قدس ما را بیگمان
حیف کان عنقا بمینو کرد طرح آشیان
گریه کردندی بزال زر همه تورانیان
من چه گویم خود بگو از خویشتن ای آسمان
روی خورشیدی که قیرین گشت اندر قیروان
تا کرا خاموش شد آن هفت شمع بی دخان
سرفرازی چو نتو خوار آمد کدام اندر جهان
نقشهای پاش دادت روشنی در روشنان
بد فروغ جبهه ات از سجدهٔ آن آستان
وانهمه انجم نقب نقش پیشش را کو نشان
گر دلی داری تو خود را هم بروز من نشان
خود مآب سال ز اعداد ائمه شد عیان
پنجتن یک یک دهند آحاد سال او نشان ۱۲۷۵ھ
کز شمار خیل خاصان خدا شد پر دهان
من چو حسان آمدم بر درگه تو مدح خوان
کعبهٔ زابراهیم از من روضه ماند در جهان
صید گلدام تو گردد صد گروه رستگان

برزبان همزبان شافع محشر رود
تو هم از من بودهٔ عرشی بتو دادم جنان

له کشتگان زنده مصنف از واقعه شهادت پدر و برادر خود مراد گرفته که کشتگان زنده شهدا را گویند ۱۲ سله زنده کشته دلی فانی را گویند ۱۲ سله هیچو زالم زال خورد سال بود پدرش بیرون آبادی بکهسار افگند بحکم خدای قدیر سیمرغ آنرا پرورش کرد ۱۲

معلوم خواطر ارباب الالباب لابصار و مسطور صحائف اولی الخبرة والاعتبار است که مؤثر ترین حالات بلکه افضل عبادات مصاحبت اہل کمال و مجالست مقربان درگاہ ذو الجلال است چه بمشاہدۂ استقامت احوال ایشان سالک را ہمتے دہد که تحمل اعباء عبادت و مشاق ریاضت که لازم سلوک این طریق است آسان شود بلکه بمعاینهٔ جمال ایشان نورے در دل افتد که ظلمت ریب و ارتیاب که علت بعد و حجاب است زائل گردد و اگر فرضاً این شخص نه استعداد استفاده این کار و قابلیت استفاضهٔ انوار داشته باشد تا تاثیر صحبت بوجود آید و فائدهٔ محا رونماید لیکن بقیاس و استدلال بر وجود لذت و کمال که مخصوص ارباب حال باشد از ایمان این طریقه

قسمے از ولایت است محروم نماند نظم

هیچ نایافته در خود اثرے — نشنیده ز کسان جز خبرے
باش کین راہگذارے دگرست — ہر کسے قابلِ کارے دگرست
بنگر حالتِ درویشان را — کوشش و سوزشِ عشق ایشان را
زین طلب گر نه خدا یافته اند — این همه بهر چه بشتافته اند
کشف اگر نیست قیاس تو کجاست — عقل کو درکِ حواس تو کجاست

ایکه از کشمکشِ قال و مقال — نیست حالت اربابِ کمال
قابلِ کار نه معذوری — یا خود از کوشش آن بس دوری
لیکن اندر پسِ انکار مرو — از جهان منکر اینکار مرد
که درین ره چه طلبها دارند — در طلبها چه تعبها دارند
در طلبِ این همه جانبازی چیست — مال و اسباب فدا سازی چیست
بارے از نیست ترا وجدانے — معتقد باش و بیار ایمانے

و بعد از حرمان دولتِ صحبتِ کاملان و مشاہدۂ جمال عارفان استماع اخبار و تتبع آثار ایشان در ہمت فرمائی و ظلمت زدائی ہمان تاثیر دارد که صحبت یا مجالست راست بلکه این نیز نوعے از صحبت است که جمال وقت در وے از غبار کدورت بشری و حجاب صورتِ عنصری مصفا است و صفائے حسن عقیده از مشاہدۂ عادیات و اطلاع بر زلات منزه و معرا و لہذا قرناً بعد قرنٍ جمیع اخلاف حفظ اخبار و آثار اسلاف نموده در محافل و مجالس بیان مے فرموده اند و در دفاتر و صحائف جمع آورده زیورے دیگر بر جمال آن افزوده و ورائے تسلی و تنبیه و اتعاظ و اعتبار آنرا فوائد و منافع بسیار است اولاً آنکه وجودِ اولیاء الله رحمتے است شامل و نعمتے بهمه کس واصل پس بموجب و اما بنعمة ربك فحدث ذکرِ مناقب و فضائل ایشان که در معنی شکر این نعمتِ عظمیٰ و عطیه کبرے است
واما بنعمت پروردگار خویش پس خبر ده ۱۲
لازم باشد و اعتقاد و محبت این صفاکیشان واجب و متحتم ع

ہر کس که کمال اولیا را نشناخت — پس شکر نگفت و حب ایشان نگزید
واین نعمتِ خاص بے بہا را نشناخت — میدان بیقین که او خدا را نشناخت

دیگر آنکه ذکر این محبوبان آله و محبان درگاه باعثِ نزول رحمت است و سبب وصول قربت. زیرا که ہر محبوب را ذکر محب خود خوش آید و محب را وصف محبوب مرغوب و محبوب نماید دیگر آنکه این عبادتی است که بهر حال در جمیع محال بے کلفت و بے محنت از دست ہر کس حاصل است و باوجود آن نتیجهٔ جزائے جزیل که قرب رب جلیل است بر آن واصل دیگر آنکه چون نقل اخبار و حکایات ماضی و مستقبل و تضیع اوقات در ذکر احوال اوائل و اواخر مالوف عادت و مانوس طبیعت گشته است پس اشتغال بذکر احوال اہل کمال
الفت کرده شده ۱۲

که ثمر سعادت مبدا و مآل است بهمه حال بهتر باشد تا قضائے خلقت و عادت متضمن طاعت و عبادت باشد
دیگر اینکه لابد میان ذاکر و مذکور علاقه مناسبتے و محبتے باشد که باعث بر ذکر گردد پس حکایات صالحین بجهت آنکه
مبنی از مناسبت باطنی است ذاکر را در ظاهر نیز از ایشان نماید و بشری صلاح و حلیۀ فلاح بیاراید دیگر اینکه هر کس
که فضائل و مناقب اسلاف استماع نماید بضرورت دریابد که بعد از مضیّ (بمعنی گذشتن ۱۲) قرون و ادوار و تمادی دهور و اعصار هنوز
ذکر فضائل پیشینیان مے گویند سبب آن جز حسن عمل و کردار نیک نیست پس داند که حیات ابدی (جمع دور ۱۲) و سعادت ازلی
در حسن عمل است و شاید که تصور این معنی منجر و باعث بر کسب خیرات و مبرات گردد دیگر اینکه تواند که ذکر خیر این طائفه
علیه سبب ترویح ارواح مقدسه ایشان گردد همچنانکه وے ایشان را در جهان بخیر ذکر مے کند ایشان نیز بحکم تخلق باخلاق
الٰہی او را در آن عالم به نیکی یاد نمایند دیگر اینکه چون وے نشر مناقب و ذکر محامد گذشتگان مے کند بحکم کما تدین
تدان امید وار باید بود که بعد از وے با وے نیز همین معامله کنند

رب هب لی حکما والحقنی بالصالحین پروردگار عطا کن مرا حکمت و لاحق کن مرا به شائستگان ۱۲	واجعل لی لسان صدق فی الآخرین و پدید آر برائے من ذکر نیک در پسینان ۱۲
چو من بخیر کنم یاد رفتگان دارم چو شاد مے کنم ارواح دیگران شاید	امید آنکه مرا هم بخیر یاد کنند کسان رسند و مرا نیز روح شاد کنند

خلاصۀ سخن اینست که بر اہل بصیرت مخفی نیست که بحکم حکایات المشائخ جند من جنود الله (حکایات مشائخ لشکرے انداز لشکرہائے خدا ۱۲) اقوال و احوال
مشائخ صوفیه که حاوی کرامت و استقامت اند و جامع علوم ظاهری و باطنی مبتدیان را تشویق و ترغیب میدهد
و منتهیان را دستور و میزان باشد و بتخصیص اولاد و احفاد (بمعنی نبیرگان ۱۲) و مریدان و مسترشدان را در استماع مآثر آبا و اجداد و پیران
و مرشدان فائده هرچه تمامتر مترتب است زیرا که ابا است که مستعدے را عرق (بمعنی رگ ۱۲) غیرت بجنباند و این غیرت
او را بجائے برساند یا منصفے را بر قصورش متنبه سازد و این دید قصور در توبه و انابت بکشاید لهذا فقیر حقیر سراپا
عجز و تقصیر فوائد و حالات حضرت ایشان صاحب الکرامات الجزیلة ذو المقامات الجلیلة انار الله برهانه در قید
کتابت آورده باشد که اہل زمان عموماً و منتسبان این خاندان خصوصاً بآن منتفع شوند و کاتب را بدعوات صالحه یاد نمایند
هیهات من از کجا و این کار کجا   در خورد من ضعیف این بار کجا   اوصاف بزرگان شمار از حد فزونست   در طاقت تقریر من زار کجا
التماس از ارباب انصاف دور از اعتساف (بے راہ رفتن ۱۲) آنکه بعد از تقدیم مراسم تدقیق چون نظر بر مواضع زلل و مواقع
خلل افتد آنرا رقمزدۀ خامۀ اصلاح سازند چه فقیر که در بضاعة علوم مایۀ اندک دارد خاصتهً تصوف که در دخیره حسرت
نایافت در دست نیست مباهات (نازکردن ۱۲) بآن میکند که خود را خاکِ راه همه مے شمارد ؎

من خود چه کسم که در شمارے باشم مقصود همین است که در شان کرام	یا در صف اہل دل سوارے باشم گویم سخنے چند و بکارے باشم

و این مجموعه مرتب است بمقدمه و ده لطیفه و خاتمه و به لطائف الاذکار فی مناقب عمدة الاخیار

نام گردانید واگر الروض الازھر فی مآثر القلندر گوئیم ہم شاید وشمس العرفان لاھل الایقان نیز
مناسب است والقول الوصی فی محاسن الولی مناسب ولایق مینماید وسألت اللہ ان ینفع بہ
عبادہ الصالحین انہ قریب مجیب حسبی اللہ ونعم الوکیل ولاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم[1]

مقدمہ منقسم بر سہ فصل

فصل اول بیان فضیلت علم وعلماء باللہ مدلل بآیات کلام اللہ واحادیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ومنافع آن ومعانی لفظ اعتقاد

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ قال اللہ تعالی شَهِدَ اللّٰهُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ فانظر کیف بدء سبحانہ وتعالی بنفسہ وثنی بالملائکۃ وثلث باھل العلم وناھیک بھذا شرفا وفضلا وجلالا ونبلا وقال اللہ تعالی يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ قال ابن عباس رضی اللہ عنہ للعلماء درجات فوق المؤمنین بسبعمائۃ درجۃ ما بین الدرجتین مسیرۃ خمسمائۃ عام وقال تع قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ وقال إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ وقال تع قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ وقال تع قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهٖ تنبیہا علی انہ اقتدر علیہ بقوۃ العلم وقال تع وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا بیّن ان عظم قدر الآخرۃ یعلم بالعلم

ہر آئینہ آمدند بشما دلیلہا از جانب پروردگار شما پس ہر کہ بینا شد پس نفع اور است وہر کہ نابینا ماند پس زیان بر ویست وما نیستیم بر شما نگہبان فرمود حق تع گواہی داد خدا یعنی آشکار ساخت اینکہ نیست ہیچ معبود دیگر او وگواہی دادند فرشتگان وخداوندان دانش در حالیکہ خدا تدبیر کنندۂ عالم است بعدل پس بہ بین کہ چگونہ ابتدا کرد حق سبحانہ تع اولاً بنفس خود وثانیاً بملائکہ خود وثالثاً باہل علم وکافیست ترا این شرف وفضل وبزرگی ابتدا وفرمود حق تع کہ بلند کند خدا مرتبہ ہا برای آنانکہ ایمان آوردہ اند از شما وبرای آنانکہ عطا کردہ شدہ است ایشانرا علم حضرت ابن عباس رض فرمود کہ برائی علما درجات اند بلند از مومنین بہ ہفتصد درجہ ما بین ہر درجہ فاصلہ پنجصد سالہ راہ است وفرمود حق تع بگو آیا برابر میشوند آنانکہ میدانند وآنانکہ نمیدانند وفرمود حق تع جز این نیست کہ میترسند از خدا عالمان از بندگان او وفرمود حق تع بگو بس است خدا گواہ میان من وشما ونیست کسی کہ نزدیک اوست علم کتاب وفرمود حق تع گفت شخصیکہ نزدیک او علم بود از کتاب الہی من بیارمش نزدیک تو تنبیہ است براینکہ غلبہ یافت بروی بقوۃ علم وفرمود حق تع وگفتند آنانکہ دادہ شد ایشانرا علم وای بر شما ثواب خدا بہتر است مر آنکس را کہ ایمان آورد وکار شایستہ کرد وبیان فرمود اینکہ بزرگی قدر آخرت بعلم میشود وفرمود حق تع واین داستانہا بیان میکنیم آنرا برای مردمان

---

[1] سوال میکنم از خدا کہ نفع دہد باین کتاب بندگان نیکوکاران خود را بتحقیق وے قریب است قبول کنندہ کافی است مرا خدا ونیک وکیل ونیست طاقت وقوت مگر با خدای بزرگ ۱۲

وقال الله تعالیٰ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَ
مَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ وقال تعـ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ
وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
رد حکمه فی الواقع الی استنباطهم والحق رتبتهم
برتبه الانبياء فی کشف حکم الله تعالیٰ وقال تعـ وَلَقَدْ
جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وقال تعـ فَلَنَقُصَّنَّ
عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وقال تعـ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وقال تعـ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ
الْبَيَانَ وَإِنَّمَا ذكر ذلك فی معرض الامتنان وقال
رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم من یرد الله
به خيرا يفقهه فی الدين متفق علیه وزاد الطبرانی
ويلهمه رشده وَالْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ رواه
ابوداؤد والترمذی وابن ماجة وابن حبّان
فی صحیحه من حديث ابی الدرداء ان الحکمة
تزيد الشريف شرفا وترفع المملوك حتی يجلس
مجلس الملوك رواه ابونعيم فی الحلية عن
انس وقد نبهه بهذا علی ثمرته فی الدنيا ومعلوم
ان الآخرة خير وابقی وخصلتان لا يجتمعان
فی المنافق حسن سمت وفقه فی الدين رواه
الطريق وهيئة اهل الخير وحسن النحو ۱۲
الترمذی عن ابی هريرة والايمان عريان ولباسه
التقوی وزينته الحياء وثمرته العلم والعمل رواه
الحاکم فی تاريخ نيشابور عن ابی الدرداء واقرب
الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد
اما اهل العلم فدلوا الناس علی ما جاءت به
الرسل واما اهل الجهاد فجاهدوا باسيافهم علی
ما جاءت رواه ابونعيم عن ابن عباس ويشفع
يوم القيامة ثلاثة الانبياء ثم العلماء ثم

ونمی فهمند آنرا مگر دانایان وفرمود حق تعـ اگر راجع میگردانید ند
آنرا بسوی پیغامبر وبسوی فرمانروایان از اهل اسلام هر آئینه
دریافتندی مصلحت آن خبر را آنانکه از ایشان میتوانند بر آوردن
مصلحت آن رد کرد حکم خود را در وقائع جانب استنباط کردن شان
وملحق ساخت رتبه آنها را برتبهٔ انبیا در کشودن حکم حق تعالے
وفرمود حق تعـ هر آئینه آوردیم برای ایشان کتابیکه مفصل کرده ایم
آنرا به دانش وفرمود حق تعـ پس البته بیان خواهیم کرد بحضور
ایشان بدانش وفرمود حق تعـ بلکه قرآن آیات روشن است محفوظ
در سینه هائے آنانکه داده شد ایشانرا علم وفرمود حق تعالی که پیدا کرد
آدمی را وآموختش سخن گفتن واین را ذکر کرد بطور منت نهادن
وفرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه اراده کند باوے خدا
نیکوئی را دانشمند گرداند ویرا در دین واین حدیث متفق علیه
بخاری ومسلم است وطبرانی درین حدیث لفظ ويلهمه رشده
زیاده کرد یعنی الهام میکند ویرا ارشادی وعلما وارثین انبیا هستند
روایت کرد این ابوداود وترمذی وابن ماجه وابن حبان در صحیح خود
از حدیث ابوالدردار وبتحقیق حکمة زائد میکند شریف را شرافت وبلند مرتبه
میکند مملوک را بشائبه که می نشاند ویرا در نشستگاه بادشاهان روایت کرد
این را ابونعیم در حلیه از انس رضـ وبتحقیق خبردار کرد بر فوائد دنیاوی وے
ومعلوم است اینکه آخرة بهتر است وباقی تر ودو خصلت مجتمع نشوند
در منافق حسن طریقه وفقه در دین روایت کرد این را ترمذی از
ابوهریره رضـ وایمان عریان است ولباس وی تقوی وزینت وی حیا وثمر
وی علم وعمل و روایت کرد این را حاکم در تاریخ نیشاپور از ابی الدردار
وقریب ترین مردمان از درجهٔ نبوت اهل علم وجهاد اند اما اهل علم
پس دلالت کردند اوشان مردمان را بر آنچه که آوردند ویرا
رسولان واهل جهاد پس جهاد کردند اوشان بشمشیرهائے خود بر آنچه
که آمد روایت کرد این را ابونعیم از ابن عباس وسه کسان
روز قیامت شفاعت خواهند کرد انبیا وعلما وشهدا

الشہداء رواہ ابن ماجۃ وعن عثمان قیل یا رسول اللہ ای الاعمال افضل قال العلم باللہ عز وجل فقیل نسئلک عن العمل وتجیب عن العلم فقال ان قلیل العمل ینفع مع العلم باللہ وان کثیرا من العمل لا ینفع مع الجہل باللہ رواہ ابن عبد البر عن انس وقال علیؓ یا کمیل العلم خیر من المال العلم یحرسک وانت تحرس المال والعلم حاکم والمال محکوم علیہ والمال ینقص بالنفقۃ والعلم یزکوا علی الانفاق وقال ایضا العالم افضل من الصائم القائم المجاہد واذا مات العالم ثلم فی الاسلام ثلمۃ لا یسدہا الا خلف منہ وقال ایضا نظما لابنہ الحسین رضی اللہ تعالی عنہ ـ

روایت کرد این را ابن ماجہ از عثمانؓ گفتہ شد یا رسول اللہ کدام اعمال افضل اند فرمود علم باللہ باز گفتہ شد سوال میکنیم از عمل وجواب میفرمائید از علم پس فرمود کہ عمل قلیل نفع میدہد با علم باللہ وبتحقیق عمل کثیر نفع نمیدہد با جہل باللہ ـ روایت کرد این را ابن عبد البر از انسؓ وفرمود علی مرتضی رضی اللہ عنہ کہ اے کمیل علم بہتر است از مال علم حفاظت تو میکند وتو حفاظت مال میکنی وعلم حاکم است ومال محکوم علیہ ومال از خرچ کردن کم میشود وعلم از خرچ کردن زائد میشود ـ وہم فرمود وعالم افضل است از روزہ داریکہ شب بیدار ومجاہد باشد ووقتیکہ میمیرد عالم چنان رخنہ میشود در اسلام کہ بند نمیکند ویرا مگر کسیکہ عوض وے بیاشد وہم فرمود در نظم برای پسر خود حسینؓ رضی اللہ عنہ

ما الفخر الا لاہل العلم انہم	علی الہدی لمن استہدی ادلاء
ووزن کل امرء ما کان یحسنہ	والجاہلون لاہل العلم اعداء
ففز بعلم ولا تجہل بہ احدا	فالناس موتی واہل العلم احیاء

نیست فخر برای اہل علم مگر اینکہ ایشان بر ہدایت اند برای کسیکہ ہدایت مطلبید از ایشان ووزن ہر کس آنست کہ نیکو مینماید ویرا وجاہلین برای اہل علم اعدا اند پس فائز شو بر علم ونہ جاہل دار برویے کسے را پس مردمان مردگان اند واہل علم زندہ ـ

نظم

ارباب علوم دین کہ درویشانند
پیوستہ بحق دلیل دلریشانند
دانا کہ ہمیشہ علم وحکمت دارد
نادان کہ حسد از دل او سر بر زد
ہستند جماعتے بجانان زنن
چون آبِ حیات در ازل نوشیدند

یا رب چہ رفیع قدر وعالی شانند
مقصود ز ہستی جہان ایشانند
در چشم کسان بانچہ ورزد ارزد
پیوستہ بکین اہل دانش لرزد
وز دیدن آن قوم شود جان زنن
مردم ہمہ مردہ اند وایشان زنن

بر مسافرانِ مراحلِ طریقت ومجاورانِ منازلِ حقیقت مخفی نیست کہ علم روشن ترستارہ ایست کہ در آسمان ماہیت انسان تابدہ ونازک تر غنچہ ایست کہ در چمن حقیقت او سمت شگفتن یابد ہر نفس ناطقہ کہ بنور علم وحکمت آراستہ گردد در سلک فرشتہ است وارقام سعادت ابدی بر جبین استعداد او نوشتہ علیکہ بحلیہ علم حالی نشدہ چون بدنے باشد کہ اورا جان نیست ودلیکہ بکہ دانش نرسیدہ از غایت قلبی وان نیست واللہ اعلم در لقای

الناس موتی واهل العلم احیاء ∗ والناس مرضی وهم فیهم اطباء
والناس ارض واهل العلم فوقهم ∗ سماء نور وما فی النور ظلماء
وذمرة العلم رأس الخلق کلهم ∗ وسائر الناس فی التمثیل اعضاء

مردمان مردگانند واہل علم زنده ومردمان بیمارانند وایشان (یعنی اہل علم) دراوشان بمنزلہ طبیبان۔ ومردمان بمنزلہ زمین اند واہل علم بالای شان بمنزلہ آسمان نوراند کہ در نور ظلمت نمی باشد وگروه اہل علم سر جمیع خلق است وہمہ کسان در مثال مثل اعضااند

علم مفتاح کنوز حقائق ومصباح رموز دقایق ونظام سلسلۂ وجود وقوام مرتبہ شہود است ع

علمت بکمال معرفت راه دهد ∗ علمت دل پاک وجان آگاه دهد
گرجاه طلب کنی تراجاه دهد ∗ ورحق طلبی بقاے باللہ دهد

بدانکہ مراد از علم اینجا علم دین است کہ تعلق بکتاب وسنت دارد وآن دو قسم است مبادی ومقاصد۔ مبادی علومیکہ موقوف است معرفت کتاب وسنت برآن مثل لغت ونحو وصرف وجز آن از علوم عربیت ومقاصد انچہ متعلق است باعمال واخلاق وعقائد اینها ہمہ علم معاملت است وعلم مکاشفہ نوریست کہ بعد از سلوک طریق حق وصدق معاملت در دل افتد کہ بدان معرفت حقائق اشیاء چنانکہ ہست منکشف گردد ومعرفت ذات وصفات وافعال حق سبحانہ تعالی رو نماید واین را علم حقیقت وعلم وراثت خوانند بحکم حدیث من عمل بما علم ورّثه الله علم ما لم یعلم ہر کہ عمل کند بانچہ دانستہ وخوانده است از علم ظاہری روزی گرداند وبخشد اورا خداے تعالے انچہ ندانستہ ونخوانده وآیۂ کریمہ واتقوا الله یعلمکم الله نیز اشارت باینمعنی است وعلم ظاہر وباطن کہ گویند ہمین معنی دارد ونسبت ہر دو بیکدیگر نسبت تن وجان ومغز وپوست است واحادیث وآیات کہ در شان علم وفضیلت آن وارد شده است شامل این ہمہ اقسام است بر تفاوت مراتب ودرجات آن کذا فی اشعة اللمعات ونیز در شرح حدیث جبرئیل علیہ السلام ازہمین کتاب مرقوم است کہ مبناے دین وکمال آن بر فقہ وکلام وتصوف است واین حدیث شریف بیان این ہر سہ مقام کرده اسلام اشارت بفقہ است کہ متضمن بیان اعمال واحکام شرعیہ فرعیہ است وایمان اشاره باعتقادات است کہ مسائل اصول کلام اند واحسان اشاره باصل تصوف کہ عبارت از صدق توجہ الی الله است وجمیع معانی تصوف کہ مشائخ طریقہ بآن اشاره کرده اند راجع بہمین معنی است وفقہ وکلام وتصوف لازم یکدیگراند کہ ہیچ یکے بے دیگرے تمامی نپذیرد وصورت نہ بندد زیراکہ احکام الٰہی بے فقہ شناختہ نشود وفقہ بے تصوف تمام نشود زیراکہ عمل بے صدق توجہ تمامی نپذیرد وہر دو بے ایمان صحیح نگردد بر مثال روح وجسد کہ ہیچ کدام بے دیگرے وجود نگیرد وکمال نپذیرد ازینجا فرمود امام مالک رضی الله عنہ من[1] تصوف ولم یتفقہ فقد تزندق ومن تفقہ ولم یتصوف فقد تفسق ومن جمع بینهما فقد تحقق کمال جامعیت اینست وباقی ہمہ زیغ وضلال والتوفیق من الله الکریم المتعال انتہی ما لخص الشیخ[2] المحدث الدهلوی عن قواعد الطریقة فی الجمع بین الشریعة والحقیقة للشیخ العارف احمد الزروق المغربی الشاذلی ومولانا محمود قاشانی در مصباح الہدایت گوید کہ مراد از علم نورے است مقتبس از مشکوة نبوة در دل مومن کہ بدان راه یابد بخدا یا بحکم خدا واین علم وصف خاص انسان است وادراکات عقلی وحسی ازان خارج وفرق

[1] ہر کہ صوفی گشت وعلم دین نیاموخت پس زندیق شد وہر کہ علم دین آموخت وصوفی نگشت فاسق شد وہر کہ جمع کرد ہر دو را پس تحقیق نمود ۱۲
[2] این خبریست کہ شیخ محقق دہلوی از قواعد الطریقہ فی الجمع بین الشریعة والحقیقة کہ اسم کتاب شیخ عارف احمد زروق مغربی شاذلی است استنباط نموده ۱۲

میان عقل و این علم آنست که عقل نوریست فطری که بدان صلاح و فساد و خیر و شر متمیز گردد و این مشترک است
میانِ مومن و کافر و علم خاص است مومن را و عقلی که مشترک است میانِ مومن و کافر عقلی است که ممیز است
در صلاح و فساد امور دنیوی اما عقلی که تمیز کند میانِ صلاح و فساد امور اخروی خاصهٔ مومن است و میانِ علم و
عقل تلازم واقع و دیدهٔ این عقل بنور ہدایت روشن است و بکحل شریعت مکحل و عقل در ذات خود یک چیز است
لیکن دو وجه دارد یکی در خالق و عبارة ازو عقل ہدایت است که خاصهٔ مومن است و یکی در خلق و آن
عقل مشترک است که آنرا عقل معاش خوانند و اہل ایمان و طالبان حق و آخرت را عقل معاش تابع عقل ہدایت
است در ہر صورة که عقل معاش را با عقل ہدایت موافقت و مطابقة بود آنرا معتبر دارند و بر مقتضائے آن
عمل کنند و ہر جا که مخالفت افتد آنرا از درجهٔ اعتبار ساقط کنند و بدان مبالات نه نمایند ازنیست که اہل دنیا
ایشان را به ضعف عقل نسبت کنند و ندانند که ایشان را ورای این عقل عقلی دیگر است و علم سه نوع است یکی علم توحید
چنانکه فرمود [١] فاعلم انه لا اله الا الله دوم علم معرفت کار خدائے عزوجل از اعدام و ایجاد و تقریب و ابعاد
و اماتت و احیاء و حشر و نشر و ثواب و عقاب و غیر آن سیوم علم احکام شریعة از اوامر و نواہی و ہر یکی ازان مسالک را
سالکی است جداگانه سالک مسلک اول را عالم ربانی خوانند و در علم او این دو علم دیگر داخل است من غیر عکس
و سالک مسلک دوم را عالم اخروی گویند و در علم وے علم شریعة بمقدار فریضه داخل است من غیر عکس و سالک
مسلک سوم را عالم دنیوی خوانند و او را ازان دو علم خبر نه [٢] یعلمون ظاهرا من الحیوة الدنیا و هم عن الآخرة
هم غافلون چه اگر خبر داشتے بعمل آوردے از بهر آنکه فتور در اعمال نتیجه قصور ایمان است و اگر دل بخدا و کار آخرة ایمان
داشتے از اعمال ہیچ فرد نگذاشتے و علماء ربانی با وجود ایقان بوحدانیت حق سبحانه تعالی ایمان دارند بآخرة
و کار خانه اعتقاد و مستسلم اند مر احکام اسلام را ایشان اند سابقان و اہل تصوف و علمائے اخروی با وجود ایمان
باحوال آخرة از علوم اسلامی آنچه محتاج الیه است بہره دارند و آنرا در عمل مے آرند ایشان اند ابرار و اصحاب الیمین
و علمائے دنیوی جز ظاہر علوم اسلام که آنرا بواسطه تعلم تلقی کرده اند ہیچ نصیبے ندارند و آنچه دانسته اند
به عمل نه آرند بسبب ضعف ایمان و از دخول در مداخل محرمه و مکروہه محترز نباشند و شر ایشان بدیگران متعدی
بود ایشان اند اصحاب الشمال و اشرار الناس و علماء السوء که در حق ایشان وعید و تحذیر وارد شده است
در حدیث معراج آمده از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود آن شب بر جماعتے گذشتم که لبہائے
ایشان بمقراض آتشین مے بریدند پرسیدم که شما چه قومید گفتند ما آن گروہیم که به نیکی مے فرمودیم و خود بجا
نمے آوردیم و از بدی نہی میکردیم و بر آن اقدام مے نمودیم و ہمچنین در حدیث آمده است که [٣] اشد الناس
عذابا عالم لم ینفعه علمه و ہمچنانکه ہیچکس بہتر از علماء ربانی و اخروی نیست ہیچکس بدتر از علمائے
دنیوی نیست چنانکه در حدیث آمده [٤] ان خیر الخیر خیار العلماء و ان شر الشر شرار العلماء و سبب آنست

[١] بدانکه نیست معبودے دیگر سواے خدا تعالی ١٢ [٢] میدانند ظاہر حیات دنیا را و ایشان از آخرت بیخبر ہستند [٣] شدید
لایق عذاب عالمی است که علم او خود او را نفع ندہد ١٢ [٤] بہتر بہترین علماء خیر و بدتر بدترین علماء شر ہستند ١٢

کہ ہیچ چیز از علم سود مند تر نیست وقتیکہ از بہر خدا طلبند و ہیچ چیز از و زیان کار تر نیست وقتیکہ از برائے دنیا جویند زیرا کہ ہرچہ نفع او بیش مضرت او بیشتر و علم مانند غذا است کہ در نفس خود صلاحیت پرورش دارد لیکن نسبت با صحیحان کہ مزاج ایشان مستقیم بود و معدہ و اقطار تن شان از اخلاط فاسدہ پاک و اما نسبت با بیماران کہ مزاج ایشان منحرف بود و تن از اخلاط ردیہ ممتلی شود علت و سبب زیادتی مرض و موجب ہلاک باشد ہمچنین علم در نفس خود غذا و نافع است کہ سبب تربیت و تنمیۂ (افزون کردن ۱۲) اخلاق نفوس و احوال قلوب باشد لیکن بشرط آنکہ متغذی کہ متعلم است معلول ہوا و طبیعت و محبت دنیا نبود و مزاج دل او از استقامت توجہ بحضرت الٰہی منحرف نہ و ہرگاہ کہ مزاج دل بمحبت و میل بدنیا منحرف گردد و اجزاء وجود یہ از اخلاط ردیہ ممتلی شود علم سبب زیادتی مرض ہوا گردد و اخلاط و اخلاق ردیہ از کبر و عجب و حقد و حسد و غیر آن قوت گیرد و مودی شود بہلاک این غبن عظیم نگر کہ علمیکہ دلیل نجات است سبب ہلاک شود و عالمیکہ بدو گرفتاران ہاویہ ہوا از سجین طبیعت خلاص یابند پائے بند دام ہوا گردد و علم نافع را علامت آنست کہ در نفس تقویٰ و تواضع و نیستی زیادت کند و نائرۂ (شعلہ ۱۲) شوق و طلب را مشتعل تر گرداند و علامت علم ضار (نقصان دہ ۱۲) آنکہ در نفس کبر و تفاخر و غرور و طلب دنیا زیادت گرداند و توقیع این سخن فتویٰ ہمت و نص حدیث نبوی است آنجا کہ فرمود علیہ السلام۔

من طلب العلم للّٰہ لم یصب منہ بابا الا ازداد بہ فی نفسہ ذلا و فی الناس تواضعا و للّٰہ خوفا و فی الدین اجتہادا فذلک الذی ینتفع بالعلم فلیتعلمہ و من طلب العلم للدنیا و المنزلۃ عند الناس و الحظوۃ عند السلطان لم یصب منہ بابا الا ازداد بہ فی نفسہ عظمۃ و علی الناس استطالۃ و باللّٰہ اغترارا و فی الدین جفاء فذلک الذی لا ینتفع بالعلم فلیکف و لیمسک عن الحجۃ علی نفسہ و الندامۃ و الخزی یوم القیامۃ

ہر کہ طلب علم کرد برائے خدا نرسید بر درے از علم مگر زیادہ شد از علم در نفس او ذلت و در مردمان تواضع و برائے خدا خوف و در دین اجتہاد پس این شخصی است کہ نفع میگیرد از علم پس لازم است کہ این علم را بیاموزد و ہر کہ طلب علم کرد برائے دنیا و قدر نزد مردمان و بہرہ اندوزی نزد سلطان نرسید بر درے از علم مگر زیادہ کردہ شد از علم در نفس او فخر و بر مردمان تکبر و از اللّٰہ غفلت و در دنیا جفا پس این شخصے است کہ از علم انتفاع خاص نکرد پس باید کہ باز ماند و چنگ زند از حجت بر نفس خود و ندامت و غم بروز قیامت۔

و انتفاع و تمتع از علم کسے را دست دہد کہ ملازمت عزائم نماید نہ متابعۂ رخص چنانکہ ابو یزید بسطامی قدس سرہ گفتہ است

ان اللّٰہ اختار من الخلق قلوبا شرحہا بنور ہدایتہ و اشرق فیہا شعاع معرفتہ و نصب فیہا سریر محبتہ ثم اسکنہا ودائع علمہ و حکمتہ فمن عمل بعزائم ما علم فقد حفظ الودیعۃ و من یتبع

تحقیق خدا تعالیٰ پسند نمود از مخلوق دلے را کہ کشف او کرد از نور ہدایت خود تابان کرد در وے شعاع معرفت خویش قائم کرد در وے تخت محبت خود پس جائے داد در وے امانتہائے علم و حکمت خود را پس ہر کہ عمل کرد بر عزائم علم نگاہداشت امانت را

الرخص فقد ضیعها وفرط فی حفظها ولزمه ضمانها

وہر کہ رخصتہا تلاش کرد ہر آئینہ ضائع کرد آنرا خدا رو کمی کرد در حفظ او و تاوان آن بر وے لازم

وعلم نافع مدد حیات دل است وانقطاعش از دل سبب ممات او چنانکہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ

الیس الرجل اذا منع عنه الطعام والشراب یموت قالوا بلٰی قال کذلك القلوب اذا منع عنه الحکمة والعلم ثلثة ایام تموت

آیا نیست انسان کہ از وے خورونوش باز داشتہ شود پس میرد گفتند بلے فرمود ہمچنین دل است کہ ہرگاہ از وے علم وحکمت منع داشتہ شود بسہ شبانہ روز مردہ شود۔

وامیر المومنین علی رضی اللہ عنہ فرمودہ است۔

العلماء سرج الازمنة فکل عالم مصباح زمانه یستضئ به اهل عصره

علما چراغ ازمنہ اند ہر عالم چراغ زمانہ خود است کہ اہل عصر از وے طلب نور مے کنند۔

وازینجا معلوم شود کہ وجود علماء ربانی در میان مردم بہترین نعمتے است از نعمتہاے الٰہی وغیبت شان علامت نقمت حق وسبب ظلمت کفر وضلالت ومنبع علم دل است وظہور آن بمحافظت آداب حضرت عزت متعلق چنانچہ در بعضے کتب منزلہ حق سبحانہ تعالےٰ وحی کردہ کہ۔

یا بنی اسرائیل لا تقولوا العلم فی السماء من ینزل به ولا فی تخوم الارض من یصعد به ولا من وراء البحار من یعبر ویأتی به العلم مجعول فی قلوبکم تادبوا بین یدی بآداب الروحانیین وتخلقوا باخلاق الصدیقین اظهر العلم من قلوبکم حتی یغطیکم ویغمرکم انتهٰی

اے بنی اسرائیل مگوئید کہ علم در آسمان است کیست کہ نازل شود با وے ونہ در نشانہاے زمین کیست کہ بالا بر آید با وے ونہ از پشت دریاہا کیست کہ عبور کند وبیاید با وے بلکہ علم گردانیدہ شدہ است در قلوب شما ادب آموزید روبروے من بہ آداب روحانیین وعادت گیرید بعادت صدیقین ظاہر کردہ خواہد شد علم از قلوب شما تا اینکہ بخود خواہد گرفت آن علم شما را و بالا خواہد آمد بر شما۔

وعلی قاری در مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوۃ المصابیح گوید۔

العلم نور فی قلب المؤمن مقتبس من مصابیح مشکوٰۃ النبوۃ من الاقوال المحمدیة والافعال الاحمدیة والاحوال المحمودیة یهتدی به الی اللہ تعالیٰ وصفاته وافعاله واحکامه فان حصل بواسطة البشر فهو کسبی والا فهو العلم اللدنی المنقسم الی الوحی والالهام والفراسة فالوحی لغة اشارة بسرعة واصطلاحا کلام الٰهی یصل الی القلب النبوی فما انزل صورته ومعناه ولا یکون الا بواسطة جبرئیل

علم نوریست در قلب مومن کہ اخذ کردہ شدہ است از چراغ نبوت از اقوال محمدیہ وافعال احمدیہ واحوال محمودیہ کہ ہدایت یافتہ میشود با وجانب خداے تعالےٰ وافعال او وصفات او واحکام او پس اگر علم حاصل شود بواسطہ بشر کسبی باشد ورنہ علم لدنی کہ منقسم مے شود جانب وحی والہام وفراست پس وحی در لغت اشارہ باشد بسرعت ودر شرع کلام الٰہی است کہ فائز مے شود جانب قلب نبی پس لفظیکہ منزل شد بعہ صورت ومعنی و نباشد مگر بواسطہ جبریل

فهو الكلام الالهي وما نزل معناه على الشارع فعبر
عنه بكلامه فهو الحديث النبوي وهذا قد يكون
بغير واسطة في محل الشهود كما قال الله تعالى
فاوحى الى عبده ما اوحى وقد يكون بواسطة
نزول الملك اي بنزوله من الصورة الملكية الى
الهيئة البشرية وتحقيقه ان المتكلم الحقيقي هو الحق
فكلم اولاً محمد صلى الله عليه وآله وسلم بواسطة
جبرئيل وثانيا اصحابه بواسطة محمد صلى الله
عليه وآله وسلم وثالثا التابعين بواسطة
الصحابة وهلم جرا وقد يكون بنفثه في قلبه
بان يلقي معناه من غير ان يتمثل بصورة ان روح القدس
نفثه في روعي والالهام لغة الابلاغ وهو علم
حق يقذفه الله تعالى من الغيب في قلوب عباده
قال ان ربي يقذف بالحق والفراسة علم ينكشف
من الغيب بسبب تفرس آثار الصور اتقوا
فراسة المومن فانه ينظر بنور الله فالفرق
بين الالهام والفراسة انها كشف الامور
الغيبية بواسطة تفرس آثار الصور والالهام
كشفها بلا واسطة والفرق بين الالهام والوحي
انه تابع للوحي من غير عكس ثم علم اليقين ما كان
من طريق النظر والاستدلال وعين اليقين
ما كان بطريق الكشف والنوال وحق اليقين
ما كان يتحقق الانفصال عن لوث الصلصال
لورود رائد الوصال والله اعلم بحقيقة الحال انتهى

پس او کلام الٰہی است وانچه که معنی او نازل شد بر شارع
وتعبیر کرد از وی از کلام خویش او حدیث نبوی صلی الله علیه
وآله وسلم واین حدیث گاہے باشد که بغیر واسطه در محل شهود
واقع شود چنانکه فرمود خدا تعالیٰ پس وحی کرد جانب بندهٔ خود
هرچه وحی کرد وگاہے باشد که بواسطه نزول فرشته یعنی
نازل میکند او را از صورت ملکی جانب صورت بشری وتحقیق
این امر انیست که متکلم حقیقی خدا تعالیٰ است که کلام کرد اولا از محمد
صلی الله علیه وآله وسلم بواسطهٔ جبریل وثانیا باصحاب رسول خدا
بواسطه جناب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم وثالثا با تابعین
بواسطه اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و بانیطور تا این
زمان وگاہے در قلب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم می دمد بطوریکه
معنی او حاصل میشود وبدون تمثل بصورت چنانکه خود فرمود که
روح القدس دمید در قلب من والهام در لغت ابلاغ
باشد واو علم حق است که از غیب در قلوب مومنین می اندازد
وفرمود که در دل من می اندازد حق را وفراست علمیست که انکشاف
از غیب میشود بسبب تفرس آثار صورت وحذر کنید از فراست
مومن که وے می بیند بنور خدا پس فرق درمیان فراست والهام
انیست که در فراست کشف امور غیبیه باشد بواسطه ادراک آثار
صورة ودر الهام کشف صورة است بدون واسطه وفرق
در الهام ووحی انیست که الهام تابع وحی است ووحی تابع الهام
نیست بعد ازین علم الیقین چیزیست که بطریق نظر واستدلال
حاصل باشد وعین الیقین چیزیست که صورت ادراک او بکشف باشد
وعنایات ایزدی وحق الیقین آنست که بے شائبهٔ لوث امتیاز
تام دارد به پیاپے آمدن غایت وصال والله اعلم انتهی۔

وامام حجة الاسلام زین الدین ابو حامد محمد الطوسی الغزالی در مقصد اقصی شرح اسماء الله الحسنی فرموده

شرف العبد بسبب العلم من حيث انه من صفات الله
تعالى ولكن العلم الاشرف ما معلومه اشرف

شرف بنده بسبب علم است بحیثیکه علم از صفات باری تعالیٰ
است ولیکن علم اشرف علمیست که معلوم او اشرف باشد

واشرف المعلومات هو الله تعالى فلذلك كانت
معرفة الله تعالى افضل المعارف بل معرفة
سائر الاشياء ايضًا انما تشرف لانها معرفة لافعال
الله تعالى او معرفة للطريق الذى يقرب العبد
من الله تعالى او الامر الذى يسهل به الوصول الى
معرفة الله تعالى والقرب منه وكل معرفة خارجة
عن ذلك فليس فيها كثير شرف انتهى وقال فى المنهاج
يا طالب الاخلاص والعبادة عليك اولًا وفقك الله
بالعلم فانه القطب وعليه المدار والعلم ان
العلم والعبادة جوهران لاجلهما كان كل ما ترى
وتسمع من تصنيف المصنفين وتعليم المعلمين
ووعظ الواعظين ونظر الناظرين بل لاجلهما
انزلت الكتب وارسلت الرسل بل لاجلهما
خلقت السموات والارض وما بينهما من الخلق
فتامل آيتين فى كتاب الله احدهما قوله عز وجل
الله الذى خلق سبع سموات ومن الارض
مثلهن يتنزل الامر بينهن لتعلموا ان الله
على كل شئ قدير وان الله قد احاط بكل شئ
علما وكفى بهذه الآية دليلا على شرف العلم
لاسيما علم التوحيد والآية الثانيه قوله تعالى
وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون
وكفى بهذه الآية دليلا على شرف العبادة
ولزوم الاقبال عليها فاعظم بامرين هما المقصود
من خلق الدارين فحق للعبد ان لا يشتغل
الا بهما ولا يتعب الا لهما فاعلم ان ما سواهما
من الامور باطل لا خير فيه ولغو لا حاصل له
قال ابو يزيد البسطامى عملت فى المجاهدة

واشرف معلومات باریتعالے است پس معرفت خدایتعالے
افضل معارف خواہد بود بلکہ شرافت دانستن سائر اشیا
بوجہ اینست کہ از انہا معرفت افعال آلہی است یا معرفت
راہیست کہ قریب کند عبد را از باری تعالی یا معرفت
امریست کہ باو آسان مے شود وصول جانب معرفت
خدا و قرب از و و ہر معرفتیکہ خارج ازین است پس در و
شرف کثیر نیست انتہے و در منہاج گفت اے
جویندۂ اخلاص و عبادت شما را لازم است اولا لزوم بعلم
کہ او قطب مدار جمیع اشیا واقع است و بدانکہ تحقیق علم
و عبادت دو جوہر اند کہ بسبب ایشان ہست ہر انچہ کہ
دیدہ میشود و شنیدہ میشود از تصنیف مصنفین و تعلیم معلمین
و وعظ واعظین و نظر ناظرین بلکہ برای انہا کتابہا نازل و مرسلین
مبعوث شدند بلکہ برای این ہر دو آسمان و زمین و
ہر چہ درین ہر دو است از مخلوق بظہور آمدند پس
نیکو بنگر این ہر دو آیت را کہ در قرآن پاک ہستند
آیت اولی قول جناب باری عز اسمہ است کہ خدائے کہ پیدا
کرد ہفت طبقات آسمان و مانند او زمین فرو می آرد امر کیہ
مابین اینہا است تا بدانید کہ خدایتعالے بر جمیع اشیا
قادر است و تحقیق خدایتعالے احاطہ کردہ است جمیع اشیا را
از علم پس این دلیل کافیست بر شرافت علم خصوصًا علم توحید
و آیت ثانیہ قول خدا است جلشانہ کہ من جن و انسان را
نہ پیدا کردم مگر برای اینکہ عبادت کنند و این آیت کافیست
برای دلیل بر شرافت عبادت و متوجہ شدن بر او پس معظم
بدان این ہر دو را کہ مقصود از خلق خدا ہست در ہر دو جہان
پس حق است برای بندہ کہ اشتغال نکند مگر این ہر دو را
و رنج نکشد مگر برای این ہر دو و بدانکہ جز این ہر دو از امور باطلہ
است کہ در وے خیری نیست و لغو است کہ او را حاصلی نیست فرمود ابو یزید بسطامی

ثلثين سنة فما وجدت شيئا اشد على من العلم وخطره واياك ان يزين لك الشيطان فيقول لك اذا كان قد ورد هذا الخطر العظيم فى العلم فتركه اولى فلقد روى عن رسول الله صلے الله عليه وآله وسلم انه قال اطلعت ليلة المعراج على اهل النار فرايت اكثر اهلها الفقراء قالوا يا رسول الله من المال قال لا بل من العلم فمن لم يتعلم العلم لا يتأتى له احكام العبادة والقيام بحقوقها ولو ان رجلا عبد الله سبحانه وتعالے عبادة ملائكة السماء بغير علم كان من الخاسرين فشمر فى طلب العلم بالبحث والتلقين والتدريس واجتنب الكسل والملال والآفات فى خطر الضلالة والعياذ بالله انتهى وقال الشيخ الفرد المحقق محى الملة والدين ابو عبد الله محمد بن على ابن محمد العربى الطائى الحاتمى الاندلسى رضى الله عنه فى اسرار الخلوة والشيخ العارف ذو المعارف قطب الزمان الشيخ عبد الكريم الجيلى اليمنى رضى الله عنه فى شرحها اول ما يجب عليك ايها السالك طلب العلم الذى هو فريضة على كل مسلم وهو العلم الذى تقيم به طهارتك الظاهرة والباطنة وصلواتك الجسمية والروحية وصيامك الحسى والمعنوى وتقويك عن كل ما لا ينبغى لك وطلب كل ما يفرض عليك طلبه خاصة لا تزيد على ذلك اصلا فان العمر قصير وصرف الوقت الى الوقت اولى وتحصيل ما يجب عليك تحصيله هو اول باب السلوك ثم العمل به فان العلم بلا عمل لا نتيجة له الا الخسران فقد ورد ان العالم الذى لا يعمل بعلمه

که مجاهده کردم سی سال پس نیافتم چیزے را دشوار تر از علم وخطر او وپرحذر باش ازینکه بر تو شیطان زینت کند وگوید که هرگاه در علم چنین حرج عظیم پیش می آید پس ترک کردن او اولی باشد پس تحقیق روایت کرده شده است از رسول الله صلے الله علیه وآله وسلم که تحقیق فرمود مطلع شدم در شب معراج بر اهل جهنم پس دیدم اکثر اهل جهنم فقرا هستند پرسیدند یا رسول الله از مال فرمود نه بلکه از علم پس شخصیکه علم نیاموخت اورا حاصل نیشود احکام عبادت وقیام چنانکه حق است واگر شخصے پرستش نمود خداے بزرگ را مثل پرستش فرشتگان آسمان بغیر از علم پس او نزد خدا از نقصان برندگانست پس آماده باش در طلب علم به بحث وتلقین وتدریس وپرحذر باش از سستی اعمال ورنه تو در خطر ضلالت باشی پناه بخدا انتهی۔

وفرمود شیخ محقق محی الدین محمد بن علی بن محمد العربی رضی الله عنه در اسرار خلوت وشیخ عبد الکریم جیلی یمنی رضی الله عنه در شرح آن اے سالک اول چیزیکه بر تو واجب است طلب علمیست که فرض باشد بر هر مسلم واو علمیست که از وراست می آید قایم باشد طهارت ظاهره وباطنهٔ تو ونماز تو که جسمیه باشد وروحیه وروزهٔ تو که ظاهری وباطنی است وتقوای تو از هر چیزیکه سزاوار تو نیست وجستجوے تو بهر چیزیکه بر تو فرض کرده شد طلب او بالتخصیص زیاده مکن براین امر چه عمر اندک است وصرف وقت جانب وقت اولے وتحصیل چیزیکه تحصیل او بر تو واجب شد این علم اول باب سلوک است بعد ازین عمل بعلم است چه علم بے عمل نتیجه ندارد مگر بے مایگی پس تحقیق وارد شده است که عالمیکه عمل ندارد بعلم خود

يعذب مثل عابد الوثن انتهى وفى مجمع البحار للشيخ
محمد طاهر الفتنى قال شيخنا قطب الزمان الشيخ
على المتقى افاض الله فيض تقواه على المسترشدين
فى رسالته غاية الكمال ما ملخصه اتفق المحققون
على ان افضل الاعمال ما ينفع بعد موته كالباقيات
الصلحات الواردة فى الكتاب العزيز والسبعة
الواردة فى الحديث من تعليم واجراء نهر وحفر
بير وغرس نخل وبناء مسجد وترك مصحف
اوولد وقال نشر العلم افضلها فانه ابقى اذ مثل النخل
والبير يمحى بعد مدة والعلم يبقى اثره الى يوم الدين
قال وله اسباب كتدريس ووقف كتاب
واعارته واعطاء كاغذ اومداد اوقلم والعمدة
فيه تعليم عامى او صبى الهجاء حتى يتفرع علوم
جمة فهو كغرس شجرة يتفرع عليه اغصان واثمار
والاعانة بالكاغذ كهيئة الارض والمداد كالبذر
والقلم كالة الحرث قال ومما يدل على فضل التعلم
والتعليم حديث وفضل عالم يصلى المكتوبة
ثم يجلس فيعلم الناس الخير على العابد الذى
يصوم النهار ويقوم الليل كفضلى على ادناكم
وحديث لان تغدوا فتتعلم آية من كتاب الله
خير لك من ان تصلى مائة ركعة قال ثم انى
رائيت كثيرا من الجهلاء المتصوفة يدعون
سلوك الطريق الى الله وهم ليسوا عليها وينكرون
التعلم والتعليم ويمنعون اصحابهم عنهما
كانهم اعداء العلم والعلماء ولا يعلمون
انه يضر بايمانهم ويحتجون بكون النبى صلى الله
عليه وآله وسلم اميا ولا يعرفون انه صاحب وحى

معذب خواهد شد مثل بت پرست انتهى و در مجمع البحار
شيخ محمد طاهر فتنى واقع است كه فرمود شيخ على در رسالهٔ
خود غاية الكمال كه تلخيص او اينست متفق شدند
محققون برين امر كه افضل اعمال آنست كه نافع باشد
بعد موت مثل باقيات صالحات كه وارد اند
در كتاب مجيد و هفت ديگر كه وارد شده اند در
حديث از تعليم علم و جارى كردن نهر و تيار نمودن
چاه و نشاندن درخت و بنا كردن مسجد و باقى داشتن
قرآن مجيد و اولاد صالح و فرمود كه نشر علم افضل اينهاست
چه علم بقاے كلى دارد ازينكه درخت و چاه محو مے شوند بعد
مدتے و علم باقى مے ماند اثر او تا قيامت و فرمود كه براے
علم اسباب كثيره اند مثل درس دادن و وقف كردن
كتاب و عاريت دادن او و دادن كاغذ و سياهى
و قلم و عمده در باب علم تعليم عامى و طفل نوآموز باشد تا بحديكه علوم
متفرع ميشوند پس او مثل نشاندن نهاليست كه بروى شاخها بر آمده
و ثمرات پيدا مى شوند و مدد نمودن بكاغذ بصورت ارض است
و سياهى مثل تخم است و قلم آلهٔ زراعت و فرمود چيزيكه دلالت
ميكند بر فضيلت تعلم و تعليم حديث است و بزرگى عالم كه نماز
فرض ميگذارد و نشسته تعليم ميدهد خير را بر عابدے كه بروز ها روزه
ميدارد و شبها بيدار مى باشد مثل فضيلت منست بر كمترشما و حديث
ديگر كه هر آئنه صبح كنى و تعليم نمائى آيتے از قرآن پاك بهتر است
براے تو ازينكه صد ركعت نماز گذارى بعد ازين ديدم كه اكثر جهلا ر صوفيه
كه بتكلف صوفى مے نمايند و دعوے سلوك جانب خدا ميدارند
در حاليكه نيستند بر سلوك و انكار مے كنند تعليم و تعلم را و باز ميدارند
اصحاب خود را ازين هر دو گوئى كه ايشان دشمن علم و علما هستند و نميدانند
كه اين انكار مضر ايمان ايشانست و حجت مى آرند بر بودن جناب
رسالت مآب صلى الله عليه وآله وسلم امى و نميدانند كه وے صاحب وحى

ومعدن علم وربما يحصل للجاهل بشغل ذكر او اسم بعض صفاء فيغتر ولا يدرى ان له آفات بغير علم كالحلول والاتحاد وربما يحتج بعض جهال بقول المشايخ العلم حجاب الله الاكبر ولا يدرى انه حجة عليه فان مثله فى ترك العلم بهذا كمثل من عشق شخصا فاخبر بانه وراء جدار فيقول الجدار حجاب فيتركه فانظر هل احدٌ احمق منه كان يجب عليه ان يقطع الجدار ويصل الى المحبوب لا ان يرجع ويتركه وانما وصفوا الحجاب بالاكبر لانه يحتاج فى قطعه الى مشقة شديدة كما قال ابو يزيد البسطامى عملت فى المجاهدة ثلثين سنة فما وجدت اشد من العلم ومتابعته ولولا اختلاف العلماء لتعبت وايضًا انما يكون حجابا لمن طلبه للتفاخر وحطام الدنيا وايضًا مثل من ترك العلم بمسائل الدين كشخص مدعى محبته شخص غائب عنه لا يدرى طريق وصوله فارسل المحبوب اليه كتابا يتضمن طريق وصوله اليه وهو يطرح الكتاب ولا ينظر اليه ويظن انه حجاب فى الوصول اليه فلا شك انه ينسب الى الحمق او الكذب عند كل عاقل فالقرآن والاحاديث وعلوم الدين تعرف طريق الوصول الى الله تعالى ثم اعلم ان العلم ظاهر و باطن وللظاهر مقدمات كالفنون العربية ومقاصد كالتفسير والفقه والحديث والباطن علم الاخلاق كالاخلاص والتوكل والتواضع والتفويض وقصر الامل والزهد فى الدنيا والنصيحة والقناعة والرضاء والصبر وبالله التوفيق انتهى

ومعدن علم بود و بسا او قات براے جاہل حاصل میشود بسبب شغل ذکر یا اسم بعض صفا پس فریب میخورد و نمیداند که براے او آفات است بے علم چنانکه حلول و اتحاد و بسا حجت می آرند بعضے جہال از قول مشائخ که علم حجاب عظیم است و نمی پندارند که این دلیل بروے قائم است ازینکه مثل او در ترک علم باین وجه چون مثل شخصے است که عشق دارد با شخصے بعد ازین خبر داده شود که معشوق الیہ پس دیوار است پس گوید که دیوار حجاب است پس ترک کند او را پس ببین که کدام شخص از و احمق تر خواهد بود و برو واجب بود که قطع دیوار کرده داخل جانب محبوب بود نه اینکه باز گردد و ترک کند او را و حجاب را اکبر گفتند بوجہیکه در شکستن او حاجت مشقت شدیده مے باشد چنانکه فرمود بایزید بسطامی عمل نمودم در مجاہده سی سال و نیافتم شدید تر از علم و متابعت او اگر نبودی اختلاف علما هر آئنه رنجیده می دہم حجاب است برای کسیکه طلب کند ویرا براے فخر نمودن و طمع دنیا و نیز مثل شخصیکه ترک علم مسائل دینی میکند مثل شخصیست که دعوے محبت شخصی میکند که او غائب است در راه وصول بوی نمیداند پس فرستد محبوب وے او را خطے که متضمن است بر طریق وصول او به جانب او و حال آنیست که عاشق خط را می اندازد و نمی بیند بسوے وی و گمان میکند اینکه او حجاب است در وصول وے بسوے وے پس شک نیست که این منسوب کرده خواهد شد بسوے حمق یا کذب نزد هر عاقل پس از قرآن و احادیث و علوم دین شناخته میشود طریق وصول الی الله باز بدانکه علم بر دو قسم است ظاهر و باطن و براے علم ظاهر مقدمات اند مثل فنون عربیه و مقاصد مثل تفسیر و فقه و حدیث و علم باطن علم اخلاق است مثل اخلاص و توکل و تواضع و تفویض و قصر امل و زهد در دنیا و نصیحت و قناعت و رضا و صبر و توفیق از خدا

و امام حجۃ الاسلام علیہ الرحمۃ در کیمیائے سعادت فرمودہ ہانا کہ شنیدہ باشی از صوفیان کہ گویند علم حجاب است
ازین راہ و انکار کردہ باشی این سخن را انکار مکن کہ این حق ہست چہ محسوسات و ہر علم کہ از راہ محسوسات حاصل
شود چون بآن مشغول باشی ازین حال حجاب بود و مثل دل چون حوضے انست و مثل حواس چون پنج جوے
کہ آب ازان بحوض ہمے آید از بیرون اگر خواہی کہ آب صافی از قعر حوض برآید تدبیرش آن بود کہ این آب را
جملہ ازان بیرون کنی و گل سیاہ کہ از اثر آن بود جملہ بیرون کنی و راہ ہمہ جویہا را بربندی تا آب دران نیاید
و قعر حوض میکنی تا آب پاک صافی از اندرون حوض پدید آید تا حوض بآن آب کہ از بیرون در آمد مشغول باشد
ممکن نبود کہ آب از درون آن برآید ہمچنین این علم کہ از درون دل بیرون آید حاصل نیاید تا دل از ہر چہ از بیرون
در آمد خالی نشود اما عالم اگر خود را خالی کند از علم آموختہ و دل بدان مشغول ندارد آن علم گذشتہ حجاب او نباشد
و ممکن بود کہ این فتح او را برآید ہمچنانکہ چون دل از خیالات و محسوسات خالی کند خیالات گذشتہ او را حجاب نشود
و سبب حجاب آنست کہ چون کسے اعتقاد اہل سنت آموخت و دلائل آن چنانکہ در جدل و مناظرہ گویند
آموخت و ہمگی خود را بآن داد و اعتقاد کرد کہ ورائے این علم خود ہیچ علم نیست و اگر چیزے دیگر در دل او آید گوید این
خلاف آنست کہ من شنیدہ ام و ہر چہ خلاف آنست باطل باشد ممکن نشود کہ ہرگز این کس را حقیقت کارہا معلوم
شود چہ آن اعتقاد کہ عوام خلق را بیاموزند قالب حقیقت است نہ عین حقیقت و معرفت تمام آن بود کہ آن حقائق
ازان قالب مکشوف شود چنانکہ مغز از پوست و بدانکہ کسیکہ طریق جدل در نصرت آن اعتقاد بیاموزد او را حقیقتے
مکشوف نشود چون پندارد کہ ہمہ آنست کہ او دارد آن پندار حجاب او گردد و بحکم آنکہ این پندار غالب شود بر کسیکہ
چیزے آموختہ باشد غالب آن بود کہ این قوم محجوب باشند ازین درجہ پس اگر کسے ازین پندار بیرون آید علم حجاب او
نبود و چون این فتح برآید او را درجہ وے بکمال رسد و راہ او ایمن تر و درست تر بود از کسیکہ قدم او در علم راسخ نشدہ
باشد از پیش و باشد کہ مدتے دراز در بند خیالی باطل بماند و اندک مایہ شبہہ او را حجاب کند و عالم از چنین خطر ایمن
باشد پس معنی اینکہ علم حجاب است باید کہ بدانی و انکار نکنی چون از کسے شنوی کہ او بدرجہ مکاشفہ رسیدہ باشد
اما این مباحیان و مطوقان بیحاصل کہ درین روزگار پیدا شدہ اند ہرگز ایشان را خود این حال نبودہ و لیکن عبارتے
مردم بی قیدو خلاف شرع ۱۲ — یعنی رخصت و سہولت اختیار کنندگان ۱۲
چند مزیق از طامات صوفیان بگرفتہ اند و شغل ایشان آن باشد کہ ہمہ روز خود را مے شویند و بفوطہ و سجادہ مرقع می آرایند
تزئین ۱۲ — لاف و گزاف ۱۲
و انگاہ علم و علما را مذمت می کنند ایشان کشتنی اند کہ شیاطین خلق اند و دشمن خدا و رسول اند چہ خدا و رسول علم و علما را
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
مدح گفتہ اند و ہمہ عالم را بعلم دعوت کردہ اند این مدبر مطوق چون صاحب حالے نباشد و علم نیز حاصل نکردہ باشد
مدبخت ۱۲
او را این سخن گفتن کے روا باشد و مثل او چون کسے باشد کہ شنیدہ باشد کیمیا از زر بہتر بود کہ ازان زر بے نہایت
آید چون گنجہائے زر پیش او نہند دست بآن نبرد و گوید زر بچہ کار آید و آنرا چہ قدر باشد کیمیا باید کہ اصل آنست
زر را نتاند و کیمیا را خود ہرگز ندیدہ باشد و ندانستہ بود مدبر مفلس و گرسنہ بماند و از شادی این سخن کہ من خود
گفتم کہ کیمیا از زر بہتر طرب میکند و لاف میزند پس مثال کشف انبیا و اولیا چون کیمیا است و مثل علم علما چون زر است
علیہم السلام ۱۲

وصاحب کیمیا را بر صاحب زر فضل است در جمله ولیکن اینجا دقیقهٔ دیگر است که اگر کسے چندان کیمیا دارد که ازان
بیش از صد دینار زر بدست نیاید او را فضلے نباشد برکسیکه او را هزار دینار زر باشد و چنانکه کتب کیمیا و حدیث آن
و طالبِ آن بسیار اند و حقیقت آن در روزگار بدست نیاید و بیشتر کسانیکه بطلب آن برخیزند حاصلِ ایشان
قلاّبی بود کار صوفیہ نیز ہمچنین بود حقیقت در ایشان عزیز بود و انچه بود اندک بود نادر بود که بکمال رسد پس باید
که بدانی که هر کسے را که از حال صوفیان اندک چیزے پدید آید او را بر هر عالمے فضل نباشد که بیشتر ایشان آن باشند
که از اوائل آن کار چیزے بر ایشان پدید آید و انگاه ازان بافتند و تمام نشوند و بعضے باشند که سودائے و خیالے
بر ایشان غالب شود و آنرا حقیقتے نباشد و ایشان پندارند که این کارے است و از دہ نه چنین باشند و خیالے
درخواب حقیقت است و اضغاث احلام است دران حال نیز ہمچنین بود بلکه فضل بر علما کسے را بود که دران حال چنان
کامل شده باشد که هر علمے که بدین تعلق دارد و دیگران را بتعلم بود او خود بے تعلم بداند و این سخت نادر بود پس باید
که باصل راه تصوف و بفضل ایشان ایمان داری و بسبب این مطوقان روزگار اعتقاد در ایشان تباه نکنی و هر که
از ایشان در علم و علما طعن میکند بدانکه از بیحاصلی میکند انتہیٰ بالجمله بر جلالت شان صوفیه کرام که بفقه و تصوف آراسته
باشند و باتباع سنت سنیه پیراسته اعتقاد تمام باید داشت و بهیچ وجه دامن توسل این اکابر از دست نباید گذاشت
که اساطین ملت قویمه اند و ارکین شریعت مستقیمه علماے ربانیین عبارت از ایشان است و حدیث العلماء
ورثة الانبیاء اشارت بایشان نظامِ عالم بدست ایشان مفوض است و هدایت جهان و پناه درماندگان بدست
ایشان مسلّم مولوی معنوی مے فرماید ؎

غیر پیر استاد و سرلشکر مباد	پیر گردون نے ولے پیر رشاد
دست پیر از غائبان کوتاه نیست	دست او جز قبضهٔ الله نیست
ظل او اندر زمین چون کوه قاف	روح او سیمرغ بس عالی طواف
پیران شانند کین عالم نبود	جان ایشان بود در دریاے جود
در دل انگور مے را دیده اند	در فنا محض شے را دیده اند
پیر را بگزین که بے پیر این سفر	هست بس پر آفت و خوف و خطر
کرده ام بخت جوان را نام پیر	کو ز حق پیر است نے از ایام پیر
هر که تنها بادیه این ره برید	هم بعون و همت پیران رسید
اکمه و ابرص چه باشد مرده نیز	زنده گردد از فسون آن عزیز
انچه تو در آئینه بینی عیان	پیر اندر خشت بیند بیش ازان

نام این طائفه در موطن الست بر جریده یحبهم بتفصیل
نگاشته اند پس ایشان از محبوبان لم یزل و لا یزال بوده اند رضی الله عنهم و رضوا عنه و از مؤیدان حضرت الوهیت
هستند اولٰئک کتب فی قلوبهم الایمان و ایدهم بروح منه لاجرم این طائفه وجود آفریدگار بے ترکیب
مقدمات عقلیه ادراک می نماید و حق را بنور حق مے شناسد افمن شرح الله صدره للاسلام فهو علی نور من ربه
و بنظر استدلال حاجت ندارد و هیهات بینا را از ادراک الوان باستدلال قوت لمس چه حاجت افی الله شک فاطر
السموات والارض از جنید قدس سره پرسیدند ما الدلیل علی وجود الصانع در جواب فرمود لقد اغنی
الصبح عن المصباح و از عارف دیگر پرسیدند این الله فقال اسحقک الله اتطلب مع العین

[illegible] خوشنود شد خدا از ایشان و خوشنود شدند ایشان از خدا ۱۲ [illegible] آن مومنان که با کافران دوستی ندارند نوشته است خدا در دل ایشان ایمان و قوت داد [illegible]
ایشان را یقین یعنی از جانب خود [illegible] آیا کسیکه کشاده کرده است خدا سینه او را برای دین اسلام پس او بر روشنی باشد از جانب پروردگار خود ۱۲ [illegible] آیا در خدا
شبهه است آفریننده آسمانها و زمین ۱۲ [illegible] چیست بر وجود صانع ۱۲ [illegible] چراغ بی نیاز کرد صبح از چراغ یعنی وجود صبح حاجت چراغ ندارد ۱۲ [illegible] کجا است [illegible] تو [illegible] خدا [illegible]

الادین چون این طائفه بمحض موهبت ربانی بدرجه کمال فائز شده اند واز مکتب خانهٔ وعلمناه من لدنا علما سبق گرفته ودران طریق اشواک شکوک وغوائل اوهام کمتر است اشرف واعلی باشند وبوراثت انبیا که صفوة خلائق علیهم السلام

ابدا قرب واوے انتظم	آنها که ربوده الست اند	از عهد الست باز مستند	در منزل درد بسته پایند
در دادن جان کشاده دستند	چالاک روند پس بیک گام	از جوے حدوث باز جستند	فانی زخود و بدوست باقی
این طرفه که نیستند وهستند	این طائفه اند اہل توحید	باقی همه خویشتن پرستند	ولیکن درین طریقه اخطار

بسیار است ومهالک بیشمار چه خطرات وساوس وورطات هواجس وتسویلات باطله وتخیلات فاسده سالک را دربیابان طلب حیران وسرگردان دارد وافسد مفاسد آنکه باندک نمایشے کسراب بقیعة یحسبه الظمآن ماءً از راه رفته دست از طلب بدارد حتی اذا جاءه لم یجده شیئاً وبعد از اطلاع بر حلیه حال حاصلش غیر از حسرت ووبال نباشد نعوذ بالله من ذلک ؎ دور است سرآب درین بادیه هشدار تا غول بیابان نفریبد بسرابت ـ وایضاً استاد این طریقه که عبارت از مرشد کامل است نادر بود وبر تقدیر وجود شناخت او متعذر یا متعسر چه کمالات انسانی را جز صاحب کمال نشناسد وقیمت جوهر را جز جوهری نداند ؎ بسر قصه سیمرغ وغصهٔ هدهد؛ کسے رسد که شناسائے منطق الطیر است ـ واکثر مردم بصورت مموهه وظاهر بی حقیقت از راه افتاده یاقوت را مقابل خرمهره نهند ؎ سنگ سیه بنرخ زر سرخ میخرند ـ وناگاه افتد که مبتدی تلبیس وتدلیس فریفته شود ونقد عمر خود صرف خدمت ناقص کند بظن کمال ومودی بخسران حال ومآل او گردد نعوذ بالله من الغباوة والغوایة ازینجهت بیشتر علما حث مردم بر طریقه نظر نمایند با آنکه در طریق تصفیه نیز احتیاج باین طریق متحقق است چه اگر سالک بکلی از علوم رسمے عاری باشد از ورطهٔ افراط وتفریط ایمن نتواند بود واز مخالفت شریعت وحکمت فارغ نه وشاید که بنا بر جهل بحد اعتدال احتمال ریاضات مفرطه کند ومودی بفساد مزاج وبطلان استعداد گردد لهذا حضرت هادی الثقلین الی الصراط المستقیم علیه افضل الصلوة والتسلیم فرموده ما اتخذ الله ولیا جاهلاً قط

ودر حدیث دیگر گفته قصم ظهری رجلان جاهل متنسك وعالم متهتك كذا فی التبصرة للقونوی ولوامع الاشراق للدوانی وقال الامام عبد الكریم ابو القاسم بن هوازن القشیری اعلموا رحمكم الله ان المسلمین بعد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم لم یتسم افاضلهم فی عصرهم بتسمیة علم سوی صحبة الرسول الله علیه وآله وسلم اذ لا فضیلة فوقها فقیل لهم الصحابة ولما ادرك	بشکستند پشت مراد وکس یکے جاهل عبادت کننده یعنی آنکه بسبب بی علمی افراط وتفریط کند کردنی بگذارد وناکردنی بعمل آرد دوم عالم که هتک حرمت علم ودین سازد چنین است در تبصرهٔ قونیوی ولوامع الاشراق دوانی ـ امام ابو القاسم عبد الکریم ابن هوازن قشیری مے نویسد که بدانید اے طالبان رحم کند شمارا الله تعالی که مسلمانان بعد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نه موسوم کردند بزرگان شان در زمانهٔ خود خود را باسمی سوائے صحابی بودن چه که فضیلتی فوق ازین نیست پس گفته شد برای شان

ـــــ
۱ وآموختیم او را از نزد پاک خود علمے ۱۲ ۲ مانند سرابے است در میدان هموارے پندارد ش تشنه آبے ۱۲ ۳ تا وقتیکه بیاید نزدیک آن نیابد شش چیزے ۱۲ ۴ پناه مے جوئیم بخدائے تعالی از گمراهی ۱۲ ۵ نگرفته است خدا دوست جاهلے را هرگز ۱۲

اهل العصر الثانی سمی من صحب الصحابة التابعین
ورأو ذلك اشرف سمة ثم قیل لمن بعدهم
اتباع التابعین ثم اختلف الناس وتباینت
المراتب فقیل لخواص الناس ممن لهم شدة
عنایة بامر الدین الزهاد والعباد ثم ظهرت
البدعة وحصل التداعی بین الفرق فكل فریق
ادعوا ان فیهم زهادًا فانفرد خواص اهل السنة
المراعون انفاسهم مع الله الحافظون قلوبهم
عن طوارق الغفلة باسم التصوف واشتهر هذا
الاسم لهؤلاء الاكابر قبل المأتین من الهجرة قال
الامام الحافظ الحجة ابو نعیم فی حلیة الاولیاء فی خبر
ابن عمر لكل قرن من امتی سابقون فالصوفیة
سباق الامم والقرون وباخلاصهم یمطرون
وینصرون - وقال الامام حجة الفقهاء والمحدثین
سفیان الثوری لولا ابو هاشم الصوفی ما عرفت
دقائق الریاء رواه جمع من الحفاظ منهم شیخ
الاسلام الهروی وقد فضل سفیان عبد الله ابن
عبد العزیز العمری الصوفی علی سائر اهل المدینة
مالك ومن هنالك ووافقهم جماعة من اولهم
صاحبه سفیان ابن عیینة كما فی صحیح ابن حبان
وعبد الرزاق فی روایة صحیحة عنه ومن آخرهم
الطحاوی فی مشكل الآثار فی باب بیان مشكل ما روی
عن رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم من قوله
یوشك ان یضرب الناس اكباد الابل فی طلب العلم
فلا یجدون عالمًا اعلم من عالم المدینة وحملوا
هذا الخبر علیه وقالوا انما العالم من یخشی الله
وان علماء الباطن هم المرادون بقوله تعالی

اسم صحابه و بعد ازان وقتیکه یافتند اهل زمانه دیگر نام نهاده شد
کسیکه صحبت یافت صحابه را به تابعین و این را ایشان علامتی
بزرگ برای خود پنداشتند باز گفته شد برای کسیکه بعد شان بود
اتباع تابعین باز مردمان مختلف شدند و مراتب هم متباین
شدند پس گفته شد برای مردمان خاص که اوشان را شدت
توجه بامر دین بود زهاد و عباد پس از ان ظاهر شد بدعت و
حاصل شد تداعی میان فرقه ها پس هر فریق دعوی کردند که در
اوشان زهاد اند پس منفرد گشتند خواص اهل سنت که رعایت
کنندگان انفاس خود بودند با خدا و محافظ قلوب خود بودند
از حوادث غفلت باسم تصوف و مشهور شد این اسم برای این
بزرگان قبل از سنه دو صد هجری فرمود امام حافظ ابو نعیم در حلیة
الاولیاء در حدیث ابن عمر که برای هر قرن از امت من سابقین اند
پس صوفیه بسیار پیشی کنندگان امت و قرون اند و بوجه اخلاص
خویش مے شتابند و یاری مے دهند و فرمود امام حجة فقها
و محدثین سفیان ثوری اگر نبودے ابو هاشم صوفی نشناختم
دقائق ریا را روایت کرد این را جمعے از حفاظ حدیث منجمله
آنها شیخ الاسلام هروی است و تحقیق فضیلت داد سفیان
عبد الله ابن عبد العزیز عمری صوفی بر تمام اهل مدینه امام مالک را
و ازینجاست که موافق شد اوشان را جماعتے که اولین شان
همراهی شان سفیان ابن عیینه اند چنانکه در صحیح ابن حبان
و نیز عبد الرزاق آورده در روایت صحیحه خود از وے و از
آخرین شان طحاوی اند در مشکل الآثار در باب بیان حدیثے
که روایت کرده شد از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از قول
وے که نزدیک است که بزنند مردم جگر هائے اشتران را
در حالیکه طلب مے کنند علم را پس نیابند هیچ یکے را داناتر از
عالم مدینه و حمل کردند اوشان این خبر را بر وے و گفتند که عالم
کسے است که مے ترسد از خدا و بتحقیق علماء باطن مراد اند از

انما يخشى الله من عباده العلماء وقال الحافظ
كمال الدين الدميرى وقد كان الائمة المجتهدون
كالشافعي وغيره يعترفون بوفور فضل علماء الباطن
وقال الامام ابو حنيفة رح داؤد الطائى علم وعمل
فاورثه الله علم ما لم يعلم وقال الامام حجة الاسلام
فى الاحياء قد كان اهل الورع من علماء الظاهر
مقرين بفضل علماء الباطن وارباب القلوب
كان الشافعى رحمة الله يجلس بين يدى شيبان
الراعى كما يقعد الصبى فى المكتب ويسئله كيف
يفعل فى كذا وكذا فيقال له مثلك يسال هذا البدوى
فيقول ان هذا وفق لما اغفلناه وكان احمد
ابن حنبل رض ويحيى ابن معين رحمها الله تعالى
يختلفان الى معروف الكرخى ولم يكن فى علم الظاهر
بمنزلتهما وكانا يسألانه كيف نفعل وقد قال النبى
صلى الله عليه وآله وسلم لما قيل له كيف نفعل
اذا جاءنا امر لم نجده فى كتاب ولا سنت فقال
صلعم سلوا الصالحين واجعلوه شورى بينهم
ولذلك قيل علماء الظاهر زينة الارض والملك
وعلماء الباطن زينة السماء والملكوت قال
القارى اى العلماء بالله افضل من العلماء
باحكام الله فالاولون هم الاولياء والآخرون
هم الفقهاء انتهى وقال الجنيد قال لى السرى شيخى
رحمة الله اذا قمت من عندى فمن تجالس قلت الحارث
المحاسبى فقال نعم الجليس خذ من علمه وادبه
ودع عنك تشقيقة الكلام ورده على المتكلمين
ثم لما وليت سمعته يقول جعلك الله تعالى
صاحب حديث صوفيا ولا جعلك صوفيا

قول وے تعالی انما یخشی الله من عباده العلماء وگفت حافظ
کمال الدین دمیری که تحقیق بودند ائمه مجتهدین مثل امام شافعی
وغیره که اقرار مے کردند بر زائد بزرگی علماء باطن وگفت امام
ابو حنیفه رح حضرت داؤد طائی بیاموخت علم را وعمل بران کرد پس
وارث گردانید اورا خدائے تعالی به علمیکه نمی دانست وگفت
امام حجة الاسلام در احیاء العلوم وتحقیق بودند اہل ورع از علماء
ظاہر اقرار کنندگان به فضل علماء باطن وارباب قلوب بود
امام شافعی رحمه مے نشست روبروے شیبان راعی چنانکه مے نشیند
طفل در مکتب وے مے پرسید ویرا که چگونه خواہد کرد در فلان
وفلان پس گفته شد براے وے که مثل تو مے پرسد این بدوی
پس گفت که تحقیق این توفیق داده شده است ازانچه که غفلت
کردیم ازان وبود امام احمد ابن حنبل ویحیی ابن معین رحمها الله تعالی
که اختلاف میکردند نزد معروف کرخی ونبود در علم ظاہر مرتبه
اوشان وبودند آن ہر دو که مے پرسیدند ازوے که چگونه
کنیم درانحالیکه فرمود نبی صلے الله علیه وآله وسلم براے انچه که
گفته شد براے وے که چگونه کنیم وقتیکه آید مارا امرے که نیابیم
وے را در کتاب وسنت پس گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
که بپرسید از صالحین ومشورت کنید باخود ہا وبراے ہمین گفته شد
که علماء ظاہر زینت زمین وملک اند وعلماء باطن زینت
آسمان وعالم ملکوت گفت قاری که علماے بالله افضل اند
از علماے باحکام الله پس اول اوشان اولیا ہستند وآخر
شان فقہا وفرمود جنید رح که گفت از من شیخ من حضرت
سری سقطی رح که وقتیکه مے روی از نزد من پس یکجای نشینی
پس گفتم که نزد حارث محاسبی پس فرمود عمده مصاحب
است بگیر از علم شے وادب وے وبگذار از خود به نیکی گذاردن
کلام ورد کردن وے بر متکلمین باز وقتیکه رو گردانیدم شنیدم ویرا که
مے گفت گرداند ترا خداے تعالی محدث صوفی ونگرداند ترا صوفی صاحب حدیث

صاحب حدیث اشار الی ان من حصل الحدیث
والعلم ثم التصوف افلح ومن تصوف قبل العلم
خاطر بنفسه انتہیٰ وقد کان الامام مالك اولاً
یعرض عن الصوفیة وآخرہ رجع عن ذلك
واستفاد من بعض اولٰئك ثم قال فی مارواہ
ابن ابی حاتم فی تفسیرہ وابن عدی فی کاملہ العلم
لیس بکثرت الروایة انما العلم نور یجعلہ الله
فی القلب قال المناوی فی شرح جامع الصغیر
یشیر الی علم الباطن ای علوم الاسرار الباطنیة
الکشفیة والانوار القلبیة التی تکون للصوفیة
کما ورد علم الباطن سر من اسرار الله یقذفه
فی قلب من یشاء من عبادہ و درکتاب منقذ
من الضلال بعد از ذکر مبادی احوال خود فرمودہ است
وانکشف لی فی اثناء ھذہ الخلوات امور لا یمکن
احصاءھا واستقصاءھا والقدر الذی اذکرہ
لینتفع به انی علمت یقینا ان الصوفیة ھم
السالکون بطریق الله تعالیٰ خاصة وان
سیرتهم احسن السیر وطریقهم اصوب الطرق
واخلاقهم اذکی الاخلاق بل لو جمع عقل العقلاء
وحکمة الحکماء وعلم الواقفین علی اسرار الشرع
من العلماء لیغیروا شیأ من سیرھم واخلاقهم
ویبدلوہ بما ھو خیر منه لم یجدوا الیه سبیلا
وان جمیع حرکاتهم وسکناتهم فی ظاھرھم
وباطنهم مقتبسة من نور مشکوٰة النبوة
ولیس وراء نور النبوة علی وجه الارض
نور یستضاء به وبالجملة فماذا یقول القائلون
فی طریقة طهارتها وھی اول شروطها تطهیر القلب

اشارہ کرد۔ بانیکہ کسیکہ حاصل کند حدیث وعلم وباز تصوف
فلاح یابد وکسیکہ صوفی شود قبل علم خود را در خطر افگند تمام شد
کلام حجة الاسلام وامام مالک اولاً از صوفیہ اعراض داشت
و در آخر ازان رجوع کردہ از بعض اوشان استفادہ کرد
باز گفت۔ درانچہ کہ روایت کرد۔ ویرا ابن ابی حاتم در تفسیر خود
وابن عدی درکامل خویش کہ علم بکثرت روایت نیست
بلکہ علم نوریست۔ کہ میگرداند۔ ویرا خدائے تعالیٰ در قلب
عبدالرؤف مناوی در شرح جامع صغیر گفتہ کہ اشارت
کردہ است۔ بسوئے علم باطن یعنی علوم اسرار باطنیہ کشفیہ
وانوار قلبیہ کہ برائے صوفیہ مے باشند۔ چنانکہ وارد شد
کہ علم باطن سریست۔ از اسرار الٰہی مے اندازد۔ ویرا
در قلب کسیکہ میخواہد از بندگان خود ومنکشف شدند۔ برای من
در اثنائے این خلوتہا چند امور کہ شمار آنہا وتمام گرفتن
آنہا ممکن نیست ومقداریکہ ذکر خواہم کرد ویرا تاکہ نفع گرفتہ
شود۔ بدان من بیقین دانستم کہ صوفیہ کسانے اند
کہ روندہ اند۔ بر راہ خدا بالخصوص وسیرت شان احسن
سیر وطریق شان اصوب طرق واخلاق شان پاکیزہ تر
اخلاق بلکہ اگر جمع کردہ شود۔ عقل عاقلان وحکمت
حکیمان وعلم واقفین اسرار شرع از علماء تاکہ متغیر کنند
چیزے را از عادات اوشان واخلاق اوشان وتبدیل
دہند ویرا بانچہ کہ بہتر از وے است نخواہند یافت
بسوئے وے راہے وبہ تحقیق جملہ حرکات وسکنات
شان در ظاہر وباطن حاصل کردہ شدہ اند۔ از نور
مشکوٰة نبوت ونیست ورائے نور نبوت بر روئے زمین
نورے کہ روشنی حاصل کردہ میشود بوے خلاصۂ کلام
اینکہ پس چہ خواہند گفت قائلین در طریقہ طہارت خود
کہ اول شرائط پاک کردن قلب است

بالكلية عما سوى الله تعالى ومفتاحها الجاري
منها مجرى التحريم من الصلوٰة استغراق القلب
بذكر الله تعالى وآخرها الفناء بالكلية في الله
عز وجل وهذا آخرها بالاضافة الى ما يكاد يدخل
تحت الاختيار والكسب من اوائلها وهي على
التحقيق اول الطريقة والمشاهدات وما قيل
ذلك كالدهليز للسالك اليه ومن اول الطريقة
تبتدي المكاشفات والمشاهدات حتى انهم
في يقظتهم يشاهدون الملائكة وارواح الانبياء
عليهم الصلوٰة والسلام ويسمعون منهم اصواتا
ويقتبسون منهم فوائد ثم يترقى الحال من
مشاهدة الصور والامثال الى درجات يضيق
منها نطاق النطق ولا يحاول معبران يعبر
عنها الا اشتمل لفظه على خطاء صريح لا يمكنه
الاحتراز عنه وعلى الجملة ينتهي الامر الى قرب
من يكاد يتخيل منه طائفة الحلول وطائفة الاتحاد
وطائفة الوصول وكل ذلك خطاء وقد بينا
وجه الخطاء فيه في كتاب المقصد الاقصى
في شرح اسماء الحسنى بل الذي لابسته تلك الحالة
فلا ينبغي ان يزيد على ان يقول ؎
وكان ما كان مما لست اذكره ٭ فظن خيرا ولا تسئل عن الخبر
وبالجملة فمن لم يرزق منه شيئا بالذوق
فليس يدرك من حقيقة النبوة الا الاسم
وكرامات الاولياء على التحقيق بدايات
الانبياء عليهم الصلوٰة والسلام وكان ذلك
اول حال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
حين اقبل الى جبل حراء حين كان يخلو فيه

بالکلیہ از ماسوے اللہ تعالےٰ وکلید وے کہ قائم مقام تحریم
است از نماز استغراق قلب است بذکر الٰہی وآخر آن فنائے
کلی است درحق عزوجل واین آخر آنست بہ نسبت انچہ کہ قریب است کہ داخل شود
زیر اختیار وکسب از اوائل آن واین بالتحقیق اول طریقہ
ومشاہدات است وانچہ گفتہ شد۔ کہ این مثل دہلیز است
برائے روندۂ آن طرف واز اول طریقت کہ ابتدائی
مکاشفات ومشاہدات میشود۔ بمثابہ کہ اوشان
در بیداری خود مشاہدہ میکنند۔ ملائکہ وارواح انبیا
علیہم الصلوٰۃ والسلام را از اوشان آوازہا مے شنوند
واز وشان فواید حاصل میکنند۔ باز ترقی میکند۔ حال
از مشاہدہ صور وامثال بسوئے درجات کہ تنگ میشود
ازان گویائی ونہ قصد میکند۔ تعبیر کنندہ ازینکہ مراد گیرد
از وے مگر شامل باشد لفظ وے بر خطائے صریح کہ از وے
پرہیز ممکن نباشد وبالآخر منتہی میشود امر باینکہ باشد
کہ قریب باشد۔ کہ خیال کند از وے گروہے حلول را
وگروہے اتحاد را وگروہے وصول را واین جملہ خطا باشد
ووجہ خطا در وے بیان کردہ ام۔ در کتاب خود المقصد
الاقصےٰ فی شرح اسماء الحسنیٰ بلکہ بباطن دانستہ ام
این حالت را پس مناسب نیست۔ اینکہ زیادہ کردہ
شود۔ بر اینکہ گفتہ شد ؎
وبود انچہ بود ونیستم من انچہ کہ نہ ذکر خواہم کرد ویرا پس گمان نیک
کن ومپرس از خبر وی۔ وبالجملہ پس کسیکہ نہ روزی دادہ شود
از وے اندکے ذوق پس نہ ادراک کند از حقیقت نبوت
مگر برائے نام وکرامات اولیا ہر آئینہ حال ابتدائی انبیا
علیہم السلام اند۔ وبود این اول حال جناب رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم۔ وقتیکہ متوجہ شد سوئے کوہ حرا
در حالیکہ خلوت میکرد در وے با رب خویش وعبادت

بربه ويتعبد حتى قالت العرب ان محمد عشق
ربه وهذه حالة تحققها بالذوق من سلك
سبيلها فمن لم يرزق الذوق فيتيقنها بالتجربة
والتسامع ان اكثر معهم الصحبة حتى يفهم
ذلك بقرائن الاحوال يقينا فمن جالسهم
استفاد منهم هذا الايمان فهم قوم لا يشقى
جليسهم ومن لم يرزق صحبتهم فليعلم
امكان ذلك يقينا بشواهد البراهين على
ما ذكرناه في كتاب عجائب القلب من كتاب
الاحياء والتحقيق بالبرهان علم وملابسة
عين تلك الحالة ذوق والقبول بالتسامع والتجربة
بحسن الظن ايمان فهذه ثلث درجات يرفع
الله الذين آمنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات
ووراء هؤلاء قوم جهال هم المنكرون لاصل
ذلك المتعجبون من هذا الكلام يستمعون
ويسخرون ويقولون العجب انهم كيف
يهذون وفيهم قال الله تعالى ومنهم
من يستمع اليك حتى اذا خرجوا من عندك
قالوا للذين اوتوا العلم ماذا قال آنفا اولئك
الذين طبع الله على قلوبهم واتبعوا اهوائهم
انتهى قال الامام احمد القشاشي واقتباسهم
من مشكوة النبوة بما اعطاهم الله تعالى
من الفهم بمنه ما لم يعطه كثيرا من خلقه
فيخفى على بعض الناس ما اسسوا عليه
امورهم من الاصول لذلك ليظن انها
لا اصل لها في علمه والامر خلاف ظنه اذا
حقق ومن هٰهنا قال الشيخ محي الدين في

عبادت میکرد تا اینکه اهل عرب گفتند که محمد صلی الله علیه وآله وسلم
عشق ورزید با پروردگار خود واین حالت محقق میشود
بذوق کسے را که سلوک راه وے کند- پس کسیکه
نه روزی داده شود- ویرا ذوق پس یقین میکند
ویرا بتجربه وشنیدن اگر صحبت بسیار دارد با وشان
تا اینکه فهم کند- این را بقرینه ہاے احوال یقیناً- پس
کسیکه همنشین شان شود- از اوشان استفاده کند-
این ایمان را پس اوشان قومے ہستند که بدبخت نمیشود
همنشین شان وکسیکه نه روزی داده شود صحبت
اوشان را پس بداند امکان این یقیناً بشواهد براهین
چنانکه ذکر کرده ایم- ویرا در کتاب عجائب القلب از
کتاب احیاء العلوم وتحقیق بذریعهٔ دلائل علم است
واختیار این حالت ذوق است وقبول کردن بذریعه
شنیدن وتجربه وگمان نیک ایمان است پس این سه درجه اند
بلند میکند خدا درجه ہاے کسانے را که ایمان آوردند از شما
وکسانے را که علم داده شدند- وسوائے ازینها قوم جاہل اند
که منکرین اصل اند وازین کلام متعجب میشوند ومیشنوند- و
تمسخر میکنند ومیگویند- که عجب اینست که آن کسان بیهوده
ہذیان میگویند ودر حق آنها فرمود حق تعالی واز اوشان اند
آنانکه میشنوند از تو وهرگاه که روند از نزد تو میگویند
برائے کسانیکه داده شدند علم که چه گفت وی این وقت
همان کسانے اند که مهر کرد بر دلهاے شان خدا وپیروی کردند
اوشان خواهشات خود را فرمود امام احمد قشاشی وحاصل کردن
شان از مشکوة نبوت بسبب آنست که داد خداوند تعالی اوشان را
فهم باحسان خویش آنچه که نداده اکثر را از مخلوق خود پس پوشیده میشود
بر بعضے کسان آنچه که بنیاد نهاده اند اوشان بر آن امور خود را از اصول تا
اینکه گمان کرده شود که این را اصلی نیست در علم شان وسخن خلاف گمان میباشد وقتیکه
تحقیق میشود- از ینجا گفت شیخ محی الدین ابن عربی در

الفتوحات المكية مانصه السعيد من وقف
عند حدود الله ولم يتجاوزها وانا والله ما
تجاوزنا منها حداً لكن اعطانا الله من الفهم
عنه تعالى ما لم يعطه كثيرا من خلقه فدعونا
الى الله على بصيرة من امره اذ كنا على بينة
من ربنا انتهى وتفاوت مراتب الفهم عنه
تعالى بين اهل الاسلام مما لا تنازع فيه
وفي البخاري في باب فكاك الاسير عن ابي
جحيفة قال قلت لعلي رضي الله عنه هل عندكم
شئ من الوحي الا ما في كتاب الله قال لا والذي
فلق الحبة وبرأ النسمة ما اعلم الا فهما يعطيه الله
رجلاً في القرآن الحديث وفي باب كتاب
العلم عنه قال قلت لعلي هل عندكم كتاب
قال لا الا كتاب الله او فهم اعطيه رجل مسلم
الحديث ويشهد له قوله تعالى ففهمناها
سليمان وكلا آتينا حكما وعلما ويوضح ذلك
ما في رياض النضرة للمحب الطبري ما نصه
عن عمر رض قال كنت ادخل على رسول الله صلى الله
عليه وآله وسلم وهو وابوبكر يتكلمان في
علم التوحيد فاجلس بينهما كاني زنجي لا اعلم
ما يقولان اخرجه الملاء في سيرته انتهى
وقال الامام العارف الرباني الشيخ عبد الوهاب
الشعراني في ارشاد الطلبة والمريدين اعلم
يا اخي ان طريق الصوفية هو الصراط المستقيم
وهو اجل الطرق واسناها فان الطرق تتشرف
وتتضع بحسب غاياتها وهذا الطريق غايته
معرفة الحق جل وعلا ومعرفة الآداب المتعلقة

در فتوحات مکیه که آنچه تصریح کرده وے را
سعید کسیکه توقف کند نزد حدود خدا وازوے
تجاوز نکند وما قسم بخدا نه تجاوز کردیم از وے
حدے را ولیکن داد مارا خدا فهمے چنان که نه داد بسیاری را
از مخلوقات خویش پس دعوت کردیم بسوی خدا از بصیرت
بحکم وے چه که بودیم ما گواه از رب خود تمام شد۔ کلام شیخ
و فرق مراتب فهم از وے تعالیٰ میان اهل اسلام چنانست
که دران کسے را شکے نیست و در بخاری شریف در باب
فکاک الاسیر از ابی جحیفه مرویست که گفته ابی جحیفه که گفتم یا علی
مرتضیٰ رضی الله عنه که آیا هست نزد شما چیزے از وحی غیر آنچه
که در کتاب الله هست فرمود نه قسم کسیکه بشگافت دانه را
وآفرید نفس را نمیدانم۔ مگر فهم را که میدهد وی را خدا مرد را در
قرآن تا آخر حدیث و در کتاب العلم هم از وے مرویست
که گفت گفتم یا علی مرتضیٰ رضی الله عنه آیا هست۔ نزد شما
کتاب گفت نیست سوائے کتاب الله تا فهمیکه مرد مسلمان را
داده شد تا آخر حدیث و شاهد برائے وے قول وی تعالیٰ
است پس فهمانیدیم آن را به سلیمان و دادیم هر یکے را حکم و علم و واضح
میکند این را آنچه که در ریاض النضرة مصنفه شیخ محب طبری است
رحمة الله علیه آنچه که تصریح کرد از عمر رضی الله عنه که گفت وی
داخل شدم بحضور رسول خدا صلی الله علیه وسلم در حالیکه آنحضرت
وحضرت ابوبکر مکالمه مے فرمودند در علم توحید پس نشستم میان هر دو
گویا که حبشی ام ونمیدانم که چه میگویند۔ آن هر دو کسان برآورد
ویرا جماعتے در سیرت خود تمام شد کلام قمتاشی وگفت امام عارف
ربانی شیخ عبد الوهاب شعرانی در ارشاد الطلبة والمریدین که بدان ای برادر من
که طریق صوفیه صراط مستقیم است و بزرگ ترین راه ها و روشن ترین آنها پس
بتحقیق راه ها ساخته مے شوند موافق فوائد آن واین طریق نهایت
معرفت حق جل وعلا است وشناخت آداب متعلقه

بحضرته ومعلوم ان معرفة الحق تعالى اشرف
العلوم كما ان معروفها اشرف واعز ما في الوجود
فلذلك كان الطريق الى معرفته افضل الطرق
وكان الشيخ الدال عليه سيد الادلاء واكملهم
واعظمهم والسالكون اليه اسعد السالكين
وانجاهم فينبغي لكل من نصح نفسه ان لا يسلك
من الطرق سوى هذا الطريق لارتباطه
بالسعادة الابدية فانه حاو لعلوم الشريعة
والحقيقة والعارف به حقيق بمقام الشياخة
والوراثة النبوية الكاملة ومن حصل فيه
قيل له الشيخ والوارث والاستاد ان كان تابعا
والنبي ان كان في زمن النبوية ثم اعلم يا اخي
ان هذا الطريق لما كان في مقام العزة والشرف
حفت به الآفات من سائر الآفاق فلا يسلكه
الا شجاع مقدام على يد شيخ علام وحينئذ تقع
الفائدة فعلى الشيخ ان يوفي حق تربيته وعلى
المريد ان يوفي حق طريقه بالسمع والطاعة
انتهى وقال في اليواقيت والجواهر اعلم رحمك
الله تعالى ان حقيقة الصوفي فقيه عمل بعلمه
لا غير فاورثه الله بعلمه الاطلاع على دقائق
الشريعة واسرارها حتى صار احدهم مجتهدا
في الطريق والاسرار كما هو شان الائمة المجتهدين
في فروع الشرعية ولذلك شرعوا في الطريق
واجبات ومحرمات ومندوبات ومكروهات
وخلاف الاولى زائدا على ما صرحت به الشريعة
كما استنبط المجتهدون نظير ذلك فما من
احد منهم حق له قدم الولاية الا هو مجتهد

حضرت الٰہیہ ومعلوم است کہ معرفت حق تعالےٰ اشرف
علوم است۔ چنانکہ معروف آن اشرف وعزیزترین وجود است
پس براے ہمین راہ معرفت وے افضل طرق شد
وشیخ رہنما بروے سردار راہ نمایندگان وکامل ترین و
بزرگترین شان وسالکین بسوئے وے سعیدترین سالکین
ونجات یابندہ تر آنہا پس برائے کسیکہ نصیحت کند
نفس خود را لایق است۔ کہ نرود براہ دیگر۔ سوای این راہ
بوجہ ارتباط وے بہ سعادت ابدیہ پس بتحقیق کہ این راہ حاوی است
بعلوم شریعت و حقیقت وعارف بوے لایق بمقام شیخی و وراثت
نبویہ کاملہ وکسیکہ حاصل کند در وے ویرا شیخ واوستاد
و وارث خواہند گفت۔ اگر تابع باشد و نبی خواہند
گفت اگر باشد در زمن نبوت باز بدان ای برادر من
کہ این طریق چونکہ در مقام شرف وعزت است۔ ویرا
آفات ہم در گرفتہ اند۔ پس سلوک وے نکند۔ مگر مرد
شجاع پیشے گیرندہ بہ دست شیخ بسیار عالم واین وقت
فائدہ واقع خواہد شد پس بر شیخ لازم است کہ حق تربیت
ویرا تمام کند۔ وبر مرید واجب است کہ حق طریقہ شیخ
بجان ودل بجا آرد تمام شد کلام شیخ در ارشاد الطلبۃ والمریدین
ودر یواقیت والجواہر فرمود کہ بدان رحم کند ترا خدای تعالےٰ کہ
حقیقت صوفی فقیہ باشد کہ عمل کند بر علم خود نہ بر غیر پس وارث گرداند
ویرا الله تعالےٰ بہ سبب علم وی اطلاع را بر دقایق شریعت و اسرار وے
تا اینکہ باشد یکے از اوشان مجتہد در طریق واسرار چنانکہ شان
ائمہ مجتہدین در فروع شرعیہ میباشد وبہمین وجہ اوشان در طریق
واجبات نہادند۔ ومحرمات ومندوبات ومکروہات وخلاف
اولےٰ زیادہ بر آنکہ شریعت ویرا تصحیح کردہ چنانکہ مستنبط
کردند مجتہدین مثل وے۔ پس نیست یکے از اوشان
کہ ثابت شد۔ ویرا قدم در ولایت مگر اینکہ وی مجتہد

فی الطریق لیس عنده تقلید الا بما صرحت به
الشریعة او اجمع علیه الامة فقط فمن ادعی
مقام الکمال فهو مقلد فهو غیر صادق وقد سمعت سیدی
علی الخواص یقول مراد الا یکمل الرجل عندنا فی
الطریق حتی یاخذ العلم من حیث اخذه
المجتهدون والعنا فیه وقد رأیت فی کتاب
الرعایة للشیخ عزالدین ابن عبد السلام سلطان
العلماء بمصر ما نصه کل الناس قعدوا علی رسوم
الشریعة وقعد الصوفیة علی قواعدها التی
لا تتزلزل ویؤید ذلك ما یقع علی ایدیهم
من الکرامات والخوارق ولا یقع ذلك قط
علی ید عالم ولو بلغ فی العلم ما بلغ الا ان سلك
طریقهم انتهی وقد بلغنا انه کان یقول مثل
ذلك وهل ثم طریق للشریعة غیر ما بایدینا
من المنقول ثم یقول من زعم ان ثم علما باطنا
للشریعة غیر ما بایدینا فهو باطنی یقارب الزندیق
فلما اجتمع بالشیخ ابی الحسن الشاذلی بمصر المحروسة
واخذ عنه صار یمدح طریق القوم کل المدح ویقول
انها طریق جمعت اخلاق المرسلین وکان یقول
حجة الاسلام الغزالی مثل ما کان یقول الشیخ
عزالدین اولاً فلما اجتمع بالصوفیة وذاق
طریقهم صار یقول ضیعنا عمرنا بالبطالة ای لما
فاتنا الاشتغال بالعلم علی طریق اهل الجدال من
غلبة القول علی العمل انتهی شیخ محقق عارف مدقق
مولانا محمد ابن محمود الحافظی البخاری الشهیر

در طریق باشد ونباشد نزد وے تقلید مگر بر انچه که
صراحت کرد- بوے شریعت یا اجماع کرده بروے امت
پس کسیکه دعوے مقام کمال کند پس وی مقلد هست وغیر صادق
وبتحقیق شنیدم از سردار خود علی خواص که بارها مے فرمود
که انسان کامل نمیشود- نزد ما در طریق تا اینکه بگیرد علم را از جائیکه
اخذ کرده اند مجتهدون وهم در وے است که بتحقیق دیدم
در کتاب الرعایة مصنفه عزالدین ابن عبدالسلام که در مصر سلطان العلماء
بود انچه تصریح کرد- وے را همه مردمان رسوم شریعت را
گرفتند وصوفیه آن قواعد را گرفتند- که لغزش نمے پذیرند
ومؤیدا نیست- انچه که واقع میشود- بدستهاے شان از
کرامات وخوارق وواقع نمیشود- این هرگز بر دست عالم
اگرچه رسد در علم بجدے- مگر اینکه سلوک کند طریق ایشان
وبتحقیق رسید ما را اینکه وے میگفت مثل این
که آیا طریقے است براۓ شریعت سواۓ انچه که نزد
ما است از نقل باز میگفت که کسیکه گمان کند که علم باطن
براۓ شریعت غیر آنست که در دست ما یان است
پس وے باطنی هست- قریب به زندیق پس وقتیکه یکجا
شد با شیخ ابوالحسن شاذلی در محروسه مصر وگرفت از وی این علم را
برگشت وطریقه قوم را چنان تعریف میکرد که حق وی بود
ومیگفت که این طریقے است که جامع اخلاق مرسلین هست
وحجة الاسلام غزالی میگفت مثل شیخ عزالدین اولاً پس وقتیکه با صوفیه
جمع شد وچشید لذت طریق شان میگفت که ضائع کردیم
عمر خود در بطالت یعنی بسبب انچه که اشتغال بعلم داشتند بر طریق
اہل جدال از غلبه قول بر عمل- یعنی سخنها مے گفتند
لیکن بروے عمل نمے داشتند) ۱۲ ..

بخواجه پارسا نقشبندی فرماید مشائخ طریقت قدس الله ارواحهم کبراۓ دین ومقتدایان اہل یقین اند
وجامع میان علوم ظاهری وباطنی وارباب احوال واصحاب کمال اند وعقاید صافیه ایشان بنا بر اصول

صحیح صریح است از کتاب و سنت و اجماع امت موید است بدلائل عقلیہ و شواہد نقلیہ و باینہمہ اہل ذوق و وجدان
و کشف و عیان اند قد اقبل اللہ سبحانہ علیہم بلطفہ وجذبہم عزوجل الیہ بلطفہ سبقت لہم [1]
منا الحسنی والزمہم کلمۃ التقوی فہم عن اللہ وصاروا الی اللہ واعرضوا عما سوی اللہ خرق الحجب
انوارہم وجالت حول العرش اسرارہم وارباب عزائم اند وخواص مومنان اند و محققان موید ان
مذاہب و عقائد اہل سنت و جماعت اند از بدعتہا و ضلالتہا دور اند نجوم آسمان ہدایت و رجوم شیاطین
غوایت اند نور السالکین [2] وفضحۃ المدعین وقمع المبتدعین وحجۃ لاہل السنۃ والمومنین اند
و خداوند عزوجل انوار ولایت و آثار ہدایت ایشان از بین المومنین بحکمت و رحمت خود مستفیض و متبین گردانیده است
اولئک [3] کتب فی قلوبہم الایمان وایدہم بروح منہ فمن عاداہم اوناواہم ہلک وہو
لا یشعر و شیخ عبد الحق محدث دہلوی رحمہ اللہ میگوید کہ گمان نبرند کہ طریقہ تصوف مخالف مذہب اہل سنت
و جماعت است و صوفیہ فرقہ دیگر اند و راے این فرقہ ناجیہ حاشا و کلا خاصہ و خلاصہ این ملت اقوم
محققین صوفیہ اند کہ در ظاہر و باطن مقتبسان انوار سنت و مکاشفان سر حقیقت اند و در سلوک طریقت
اتباع علماً و حالاً و اختیار عزیمت ظاہراً و باطناً و تحقیق معنی صدق و اخلاص و معرفت مکائد نفس و دقائق ورع
و تہذیب اخلاق و تصفیہ باطن ہیچکس از ایشان بیشی نکردہ و آنچہ ایشان را از اعمال و اخلاق و احوال
و مقامات و مواجید و اذواق و نکات و اشارات و سائر کمالات دست دادہ ہیچ فرقہ دیگر را ندادہ
شیخ جلال الدین سیوطی کہ از اعاظم علماء متاخرین حدیث است در عقائد خود مے نویسد و نعتقد [4] ان
طریق الجنید وصحبہ طریق مقوم و در تخصیص طریق جنید و اصحاب او اشارت بمقصود کردہ است
چہ طریق جنید و اصحاب وے یعنی امثال و اقران وے طریقہ جامعہ است کہ در وے تحکیم و تعظیم کتاب
و سنت و تقدیم ظاہر بر باطن و جمع بین الشریعۃ والحقیقۃ بر وجہ اتم و اکمل است و در طریقہ ایشان تہاون در رعایت
ظاہر احکام و ترک رعایت فتواے شریعت قطعاً نیست منقول است کہ وے قدس سرہ فرمودہ است کہ بناء
طریقہ ما بر کتاب و سنت است و ہرچہ مخالف کتاب و سنت است و خارج از آنست مردود و باطل است
و نیز فرمودہ است کہ اگر در ذکر و نماز و تلاوت قرآن ذوق و حضور و خشیت و خشوع دست داد پس امید راہی
فتح باب است والا بدانکہ طریق مسدود است و نیز فرمودہ است من [5] لم یسمع الحدیث ویجالس
الفقہاء ویاخذ ادبہ عن المتادبین افسد من اتبعہ قل ہذہ سبیلی ادعوا الی اللہ علی بصیرۃ

[1] بتحقیق متوجہ شد اللہ تعالیٰ بر اوشان بلطف خویش و بکشید اوشان را بسوئے خود بہ لطف خود سبقت کرد برائے اوشان از مانیکی و لازم گردانید اوشان را کلمہ تقوے فہمیدند و شان از خدا و برگشتند بسوئے خدا و از ماسوی اللہ اعراض کردند حجابات را انوار شان بدریدند و اسرار شان گرد عرش بگشتند ١٢
[2] روشنی سالکین اند و فضیحت کنندہ مدعیین و بیخ کنندہ بدعتیان و حجت برای اہل سنت و مومنان ١٢ [3] آن مومنان کہ با کافران دوستی ندارند نوشتہ است خدا در دل ایشان ایمان را و قوت دادہ است۔ ایشان را بفیض غیبی از جانب خود پس کسیکہ دشمن داشت اوشان را یا بند اکرد۔ اوشان را (یعنی بدنام کرد) ہلاک شد و آنجا لیکہ خبر ندارد ١٢ [4] و اعتقاد مے کنیم۔ اینکہ طریق جنید و یاران او طریق راست کردہ شدہ است ١٢ [5] کسیکہ نشنود۔ حدیث و با فقہا با ہم نہ نشیند۔ و از ادب یا بندگان ادب نگیرد و در تباہی افگند
بگو این راہ من است میخوانم۔ بسوئے خدا با محبت ظاہر من و پیروان من نیز میخوانند ١٢

انا و من اتبعنی الآیة انتهی میر حسین ابن معین میبذی در فواتح گوید در طریق تصوف انوار آلهی است

و معرفت اشیا کماهی از شاه بابای	علم التصوف علم لیس یعرفه[۱]	الا اخو فطنة بالحق معروف	ولیس یعرفه من لیس یشهده
وکیف یشهد ضوء الشمس مکفوف	تا من خبر از طور تصوف دارم	بر ماضی عمر خود تاسف دارم	چون ترک تکلفات رسمی کردم
صد عیش و نشاط بی تکلف دارم	و نهج سبیلی[۲] واضح لمن اهتدی	ولکنما الاهواء عمت فاعمت	شنیده باشی که اسکندر نقاشان

خطا و چین را فرمود که دو دیوار متقابل نقش کنند و پرده درمیان آویزند و از طرفین خیالات انگیزند نقاشان خطا نقوش غریبه مختلفه نگاشتند و استادان چین تصفیه و تجلیه بکار میداشتند - بعد از رفع حجاب و کشف نقاب آنچه نقاشان خطا را بعرق جبین و کد یمین حاصل شده بود زیبا تر ازان در صفحه استادان چین می نمود

ای دل ز طریق اهل صورت بگذر	آیینه شو و ز هر کدورت بگذر	گر نور صفا سے عارفان میخواهی
از هر چه ترا نیست ضرورت بگذر	خاطرت کے رقم فیض پذیرد هیهات[۳]	مگر از نقش پراگنده ورق ساده کنی

شیخ الطائفه ابو یزید بسطامی میفرماید اخذتم علمکم میتا عن میت و اخذنا علمنا عن الحی الذی لا یموت

پر شد ز شراب عشق جام دل من	وز لوح وجود شست نام دل من
گفتی سخنے شهد زبانم همه روز	امروز رسید خوش بکام دل من

امام فخر الدین رازی با شیخ نجم الدین گفت بم عرفت ربک[۴] فرمود بواردات[۵] ترد علی القلوب فتعجز النفوس عن تکذیبها

اهل صیقل رسته انداز بو و رنگ	هر دمے بینند خوبی بے درنگ	نقش و قشر علم را بگذاشتند	رایت عین الیقین افراشتند
ذوق و فکر و روشنائی یافتند	بحر بهر آشنائی یافتند	مرگ کز وی جمله اندر وحشتند	میکنند این قوم بر وے ریشخند
کس نیاید بر دل ایشان ظفر	بر صدف آید ضرر نے بر گهر	گرچه نحو و فقه را بگذاشتند	لیک محو و فقر را برداشتند
بر تر انداز عرش و کرسی و خلا	ساکنان مقعد صدق خدا	صد نشان دارند محو مطلوانم	چه نشان بل عین دیدار خوانم

و[۶] کم وراء النقل علم یدق عن	مدارک غایات العقول السلیمة تلقیته منی و عنی اخذته
ولنفسی کانت عن عطائی ممدتی	و مخالفت این طائفه با یکدیگر مبنی است بر اختلاف در کتمان و افشائے
اسرار - بعضے مے گویند	ابکی الی الشرق[۷] ان کانت منازلکم — من جانب الغرب خوف القیل والقال
اقول بالخد خال حین اذکره	خوف الرقیب وما بالخد من خال — و بعضے مے گویند

الا[۸] فاسقنی خمرا و قل لی هی الخمر	ولا تسقنی سرا اذا امکن الجهر	و بح باسم من تهوی و دعنی من الکنی	فلا خیر فی اللذات من دونها ستر

[۱] علم تصوف علمیست که نمی شناسد ویرا مگر صاحب عقل که بحق معروف باشد و شناخت نمیتواند کرد ویرا کسیکه نه حاضر دارد ویرا و چگونه حاضر باشد رو برو بے روشنی آفتاب نابینا ۱۲
[۲] و طریقه راه ما واضح است برائے کسیکه هدایت یابد ولیکن خواهشها نابینا کردند پس نابینا گشت ۱۲
[۳] گرفتید شما علم خود را که مرده است از مرده و گرفتیم ما علم خود را از زنده که نمی میرد ۱۲ [۴] بچه چیز شناختی پروردگار خود را ۱۲
[۵] بوجه وارداتیکه وارد مے شوند - بر قلوب پس عاجز مے شوند نفوس از تکذیب وے - [۶] و بازو رائے نقل علمیت که دقیق مے شود از مدارک نهایات عقول سلیمه گرفتم - وے را از خود و از من گرفت وے و بود نفس من از عطائے خود مدد دهنده ۱۲
[۷] مے گریم - بسوئے شرق اگر باشد - منزلهائے شما بجانب غرب به سبب خوف قیل و قال میگویم - که همراه خد خال است وقتیکه یاد مے کنم - وے را بخوف رقیب و نیست همراه خد خالے ۱۲
[۸] خبردار پس بنوشان مرا خمر و بگو برائے من که این خمر است - و نه نوشان مرا پوشیده وقتیکه ممکن باشد آشکارا و آواز بردار بنام کسیکه میخواهی ویرا و بگذار مارا از کنیت پس نیست بهتری در لذات سوائے وے و پوشیده داشتن ۱۲

جمعے پندارند کہ دانش منحصر در علوم رسمیہ است کلا انہم عن ربہم یومئذ لمحجوبون ؎
بین المحبین سر لیس یغشیہ ٭ قول ولا قلم للخلق یحکیہ ابن عباس گوید شبے با حضرت
امیر المومنین علی رضی اللہ تعالےٰ عنہ صحبت داشتم تا روز شرح بار بسم اللہ فرمود من خود را پیش او چون
سبوے یافتم در پیش دریاے بزرگ۔ وہم فرمود اگر تفسیر اللہ الذی خلق سبع سموات ومن
الارض مثلہن یتنزل الامر بینہن بگویم شما مرا سنگسار کنید وحضرت امیر فرماید کہ در سینہ من
علمیست کہ اگر آنرا بر شما اظہار کنم بر خود بلرزید چنانکہ ریسمان دراز در چاہ آب۔ وہم او فرمود لو شئت
لاوقرت سبعین بعیرا من تفسیر فاتحۃ الکتاب وہم آنحضرت اشارہ بسینۂ بے کینہ خود کرد و فرمود
ان ہہنا لعلوما جمۃ لو وجدت لہا حملۃ و در صحیح بخاری مذکور است کہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ گفت
حملت عن النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دعائین من العلم اما الواحد فبثثتہ
فیکم واما الآخر فلو بثثتہ قطع منی ہذا البلعوم وامام زین العابدین رضی اللہ عنہ فرمود ؎

انی لاکتم من علمی جواہرہ ٭ کیلا یری الحق ذو جہل فیفتتنا
ورب جوہر علم لو ابوح بہ ٭ لقیل انت ممن یعبد الوثنا
وقد تقدم فی ہذا ابو حسن ٭ الی الحسین ووصی قبلہ الحسنا
ولاستحل رجال مسلمون دمی ٭ یرون اقبح ما یاتونہ حسنا

سید الطائفہ جنید رحمۃ اللہ علیہ گفت لا یبلغ احد درجۃ الحقیقۃ حتی یشہد فیہ الف صدیق بانہ
زندیق وامام غزالی در احیا نقل میکند از بعضے عرفا کہ سبب پنہان شدن ابدال از چشم اکثر مردم آنست کہ
ایشان طاقت دیدن علما ندارند براے آنکہ این علما در نفس الامر جاہلان اند نزد خود و نزد جاہلان علما اند

در نظر بازی ما بے بصران حیرانند ٭ من چنینم کہ نمودم اگر ایشان دانند
عاقلان نقطۂ پرکار وجودند ولے ٭ عشق داند کہ دران دائرہ سرگردانند
وصف رخسارۂ خورشید ز خفاش مپرس ٭ کہ درین آئنہ صاحب نظران حیرانند
لا تقدح فیمن شرف اللہ قدرہ ٭ ومازال مخصوصا بہ طیب الثنا
رجال لہم سر مع اللہ صادق ٭ ولا انت من ذاک القبیل ولا انا

زنہار و ہزار زنہار از انکار اولیا احتراز کن و با اعتقاد در فیض بروے دل باز کن شیخ محی الدین ابن
عربی رح در باب ہفتاد وسیوم از فتوحات گوید شیخ ابو یزید با ابو موسیٰ دیلمی گفت اے ابو موسیٰ چون بیابی
کسے را کہ ایمان بسخن ارباب طریقت داشتہ باشد التماس کن کہ براے تو دعا کند براے آنکہ دعاء او

ل درمیان محبین سریست کہ پوشیدہ نمیکند ویرا قول و نہ قلم براے خلق کہ حکایت میکند ویرا ۱۲ ؎ خدائیکہ آفرید ہفت طبقات آسمان و مانند آن زمین فرود مے آرد۔ امر کہ مابین اینہاست ۱۲ ؎ اگر خواہم ہر آئینہ بار کنم ہفتاد شتر را از تفسیر سورہ فاتحہ ۱۲ ؎ بتحقیق اینجا علوم اند انبوہ اگر یابم برای ویرا بردارم آنرا۔ ۱۲ ؎ برداشتم از آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم دو ظرف را از علم اما یک پس فاش کردم ویرا در شما [illegible] ما دیگر پس اگر فاش کنم ویرا بریدہ شود از من این حلق ۱۲ ؎ بتحقیق من پوشیدہ مے کنم از علم خود جواہر ویرا تاکہ نبیند حق را جاہل پس در دروغ گود اند ما را و بتحقیق متقدم شد درین ابو حسن بسوے حسین و وصیت کرد قبل آن حسن و بسیار جوہر علم است اگر آشکارا کنم ویرا ہر آئنہ گفتہ شود براے ما کہ تو از ان کسانے کہ مے پرستند بتان را و حلال دانستند۔ مردان مسلمان خون مرا دیدند زشت ترین چیزے را کہ مے کنند نیک ۱۲ ؎ نے رسد کسی بدرجۂ حقیقت تا آنکہ شہادت دہد دروے ہزار صدیق کہ وے زندیق است ۱۲ ؎ آیا نقصان مے کنی در کسیکہ بزرگ کرد۔ اللہ مرتبہ ویرا و ہمیشہ بود مخصوص بہ نیک تعریف خوش مردان اند کہ او شانرا با خدا سرے صادق است و نہ تو ازین قبیل و نہ من ۱۲

سب بی شبہ مستجاب است ص

برخیز کہ مفتاح سعادت طلبیم
از باطنِ اہلِ فقر ہمت طلبیم
از ہر جہتے قبلۂ ما ایشانند
زان رو کہ بسے بزرگ و عالی شانند

ووصلکم سؤلی ودینی ہواکم
مناہی منامکم واختیاری رضاکم

تا چند طریق جاہ و حشمت طلبیم
تا باطنِ ما ز فیض معمور شود
ص آئینۂ ذاتِ حق چو درویشان اند
فکرم نرسد بگردِ ایشان ہرگز

ص وکل لہم سؤل ودین مذہب
وانتم من الدنیا مرادی وہمتی

تو از موسیٰ علیہ السلام فاضل ترنخواہی بود

بہ بین کہ اورا باخضرؑ چہ صور تہا رونمود گفتہ اند پیش علما محافظت زبان باید کرد و پیش سلاطین محافظتِ چشم و پیش اولیا محافظت دل اگر ایشان میل مال کنند برائے راحت فقرا ست وکار مخصوص بایشان خواہ کج خواہ راست رجال[۲] لا تلہیہم تجارۃ ولا بیع عن ذکر اللہ ومما[۳] رزقناہم ینفقون گاہیکہ آب بقوۃ از سرچشمہ جوشد و کاہے بر و افتد آب کے گذارد کہ گاہ بچشمہ راہ یابد نور یقین بمثابہ آن آب است و دل عارف بمثابہ چشمہ و دنیا بمنزلہ کاہ۔ با امام احمد غزالی گفتند کہ تو خود را درویش پنداری و چند طویلہ اسپ و شتر داری فرمود من میخ طویلہ در گل زدہ ام نہ در دل ان[۴] اللہ لا ینظر الی صورکم ولا الی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم القصہ بطولہا نفی درویشان جہالت صرف و ضلالت محض ہست اگر میدانی و کسے را ازین چہ نقصان تو از کمال خود باز میمانی لیکن چون ملحد بصورت موحد بر مے آید و زندیق بہیأت صدیق مے نماید تمیز میان این طوائف مشکل است و طالبان صادق را ازین تمیز خون در دل ص

نہ ہر کہ چہرہ برافروخت دلبری داند
ہزار نکتۂ باریک تر ز مو اینجاست
غلامِ ہمت آن رند عافیت سوزم

نہ ہر کہ آئینہ سازد سکندری داند
نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند
کہ در گدا صفتی کیمیاگری داند

حاضر باش کہ صید اہل شید نشوی و بفریب شیطان از راہ نروی ص

صوفی نہاد دام سر حقہ باز کرد
ای دل بیا کہ ما بپناہِ خدا رویم
فردا کہ پیشگاہ حقیقت شود پدید
ولا[۵] تتبع من سولت نفسہ لہ

بنیاد مکر با فلک حقہ باز کرد
زانچہ آستین کوتہ و دست دراز کرد
شرمندہ رہروے کہ عمل بر مجاز کرد
فصارت لہ امارۃ فاستمرت

[۱] و ہر کسے است کہ برائے وے دینے مذہب است و وصل شما خواہش من است و دین من ہوائے شما و شما ہستید از دنیا مراد من و ہمت من خواب من خواب غمارست و اختیار من رضائے شما۔ ۱۲

[۲] مردانے کہ باز ندارد۔ ایشان را سوداگری و نہ خرید و فروخت از یاد خدا ۱۲

[۳] و از انچہ ایشان را روزی دادہ ایم۔ خرچ مے کنند۔ ۱۲

[۴] بتحقیق اللہ نظر نمے کند۔ بسوئے صورتہائے شما و نہ بسوئے اعمال شما ولیکن مے بیند۔ بسوئے قلوب شما و نیتہائے شما۔ ۱۲

[۵] و متابعت مکن کسے را کہ عیب کند ویرا نفس وے۔ پس گردد برائے وے علامت پس مستمر شود۔ ۱۲

نقد صوفی نه همه صافی بےغش باشد ۔ اے بسا خرقه که شایستهٔ آتش باشد

اکثر درویشانِ زبان مادر بند آرائش و در مقام آسائش اند نه از عرفان خبر دارند و نه از احسان اثر
امتیاز ایشان از سائر مردم بصورت است و باطن ایشان پر از کدورت است ؎

گویند جماعتے که راہے داریم ۔ وز کسوهٔ عارفان پناہے داریم
گر تاج نمد کمال ایشان باشد ۔ ما نیز ازان نمد کلاہے داریم

اما بحکم من تشبه بقوم فهو منهم[1] ع صد خار را ز بهر گلے آب مید هند ؎

در کسوهٔ فقر کاملان مے باشند ۔ و ز زیر نمد اهل دلان مے باشند
مقصود ز صد هزار درویش یکی است ۔ مستکر نشوی که جاهلان مے باشند

و دانستن قواعد عقاید یا بطریق فکر است و آن مسلک متکلمین و حکمائے مشائین است یا بطریق ریاضت
و آن مسلک صوفیه و حکمائے اشراقین است مثل الفریقین[2] کالاعمی والاصم والبصیر والسمیع هل یستویان
مثلا افلاتذکرون و در طریق اول خار شبه و شک بسیار است و قدم عقل از رهگذر افکار افگار

پائے استدلالیان چوبین بود ۔ پائے چوبین سخت بے تمکین بود
گر کسے از عقل با تمکین بودے ۔ فخر رازی راز دار دین بودے
فخر رازی آر در لیتی کند ۔ تا برفان جهان تی تی کند

غایة دلیل مناقشه و خلاف است و اساس قیاس بر ظن و گزاف و ما یتبع اکثرهم الا ظنا[3]
ان الظن لا یغنی من الحق شیئا بعضے در مدرسه میان اهل وسوسه بسیار جان کنده اند و کمندے
چند از تقلید در گردن عقل افگنده اند ۔ نه در میخانهٔ تحقیق بادهٔ عرفان نوشند و نه در قدم پیر مغان
بتهذیب اخلاق کوشند امام اهل کلام فخر رازی گوید ؎ نهایة اقدام العقول عقال

واکثر سعی العالمین ضلال ۔ وارواحنا فی وحشة من جسومنا
وحاصل دنیانا اذی و وبال ۔ ولم نستفد من بحثنا طول عمرنا
سوی ان جمعنا فیه قیل وقال ۔ وکم قد رأینا من رجال ودولة
فبادوا جمیعا مسرعین وزال ۔ وکم من جبال قد علت شرفاتها
رجال فزالوا والجبال جبال

و حاشا که اکابر متکلمین تصحیح عقائد خود بدلائل کلامیه
کرده باشند ۔ بلکه اخذ انوار عقائد ایشان مشکوة نبوة است ؎ علم دین فقه است تفسیر و حدیث

---

[1] هر که مشابهت کرد بقومے پس وی از او شان است ۱۲ [2] مثال[حال] این دو فریق اینست مانند کور و کر و بینا و شنوا آیا هر دو برابر اند در صفت آیا پند نمے گیرید ۱۲ [3] و پیروی نمیکنند بیشتر از ایشان مگر وهم را هر آئینه وهم کفایت نمیکند از معرفت حق چیزے ۱۲

[4] انتهائے قدمهائے عقول پابندی است و اکثر کوشش عالمیان گمراهی و بسا دیده ام از مردمان و دولت پس ظاهر گشتند همه جلدی کنندگان و لغزش کنندگان و بسا است از کوه ها که بلند شد کلمه شان و بلند شدند پس بلغزیدند و کوه همچنان کوه ماندند و روحهائے ما در وحشت انداز جسمهائے ما و نتیجهٔ دنیائے ما ایذا و وبال است و نه استفاده کردیم از بحث مدت عمر خود سوائے اینکه جمع کردیم در وے قیل و قال ۱۲

هرکه خواند غیر این گرود خبیث — بعضے افسار تقلید از سر برون انداخته اند و فطرۃ

اصلی را سرنگون ساخته اند۔ ونفی اولیا و درویشان بسیار کنند و هرچه بگوش ایشان رسد انکار کنند و بظاهر نبوۃ و توابع آن قانع نباشند و از خود سخنے چند بیهوده تراشند نه طبع شان گذارد که بتقلید بروند نه توفیق شان باشد که بوئے تحقیق شنوند مذبذبین بین ذلک لا الیٰ هؤلاء ولا الیٰ هؤلاء[۱]

از بهر فساد و جنگ بعضے مردم — گردند بسوئے گمرهی خود را گم
در مدرسه هر علم که آموخته اند — فی القبر یضرهم ولا ینفعهم[۲]
تا چند چنین جاهل و ابتر بودن — هر روز ز روز پیشش بدتر بودن
در بند صفا باش که بسیار بد است — با مردم درویش مکدر بودن

شیخ شهاب الدین عمر سهروردی قدس الله سره العزیز در رشف میفرمایند که تا چراغ فقر افروخته ام

وه شفا سوخته ام و این نظم ام اوست[۳] — وکم قلت للقوم انتم علی
شفا حفرة من کتاب الشفا — فلما استهانوا بتوبیخنا
فرغنا الی الله حتی کفی — فماتوا علی دین رسطالس
وعشنا علی ملة المصطفی — فکر بهبود خود اے دل ز در دیگر کن
درد عاشق نشود به بمداواے حکیم — غنچه گوتنگدل از کار فروبسته مباش
گز دم صبح مدد یابد و انفاس نسیم — دام سخت است مگر یار شود فضل خدا
ورنه آدم نه برد صرفه ز شیطان رجیم — انصاف آنکه بچراغ عقل راه حق نے توان دید

وبوسیله برهان مطلوب اصلی نے توان رسید[۴]

لقد طفت فی تلک المعاهد کلها — وصیرت طرفی بین تلک المعالم
فلم ار الا واضعا کف حایر — علی ذقن او قارعا سن نادم
اے گداے خانقه بر در که دیر مغان — میدهند آبے و دلها را توانگر میکنند

تا آفتاب نبوۃ بر دل طالب نتابد راه بمقصود خود نیابد قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله

مصطفی گفته علی را کاے علی — شیر حقی پهلوانی پر دلی
لیک بر شیری مکن هم اعتمید — اندر آ در سایهٔ نخل امید
خوش در آ در سایهٔ آن عاقلی — کس نیارد برد از ره ناقلی

[۱] متردد اند در میان این و آن نه بسوئے اینان اند و نه بسوئے انان۔۱۲ [۲] در قبر ضرر خواهد داد و شان را و نافع نخواهد بود۔۱۲
[۳] وچه قدر گفتم براے قوم که شما بر کنار مغاک هستید۔ از کتاب شفا پس هرگاه که ذلیل گشتند۔ او شان بسزنش کردن۔ ما متوجه گشتیم بسوے حق تا اینکه کافی شد ما را پس مردند شان بر دین ارسطالیس و زنده ماندیم ما بر دین مصطفیٰ۔۱۲
[۴] هر آئینه طواف کردم۔ در این جمله منازل و گردانیدم۔ چشم خود میان این نشانها پس ندیدم مگر دارنده دست پریشان بر زنخدان یا کوبنده دندان و نادم۔۱۲ [۵] بگو اے محمد اگر دوست میدارید۔ شما خدا را پس متابعت من کنید۔ دوست خواهد داشت شما را خدا

ظلِ او اندر زمین چون کوہِ قاف
روحِ او سیمرغ بس عالی طواف

گر بگویم تا قیامت مدحِ او
ہیچ او را غایت و منقطع مجو

در بشر روپوش گشتہ است آفتاب
فہم کن و اللہ اعلم بالصواب

کسے از ہواجس نفسانی و وساوس شیطانی نجات دارد کہ طفل مکتب علمک ما لم تکن تعلم
وکان فضل اللہ علیک عظیما باشد و اشک نیاز بر خاکِ راہ سالکان مسالک طریقت و مالکانِ
مالک حقیقت پاشد[ع]

رہ بردن با جناب پاک خدائے
نتوان یافت ذوقِ ایمانی

ہست چون چشم اکمہ از الوان
چشم عقل از حقایق ایمان

بقیاسات عقلِ یونانی
گر بمنطق کسے ولی بودے

شیخ سینا ابو علی بودے
عقل خود کیست تا بمنطق و رائے

وشیخ ضیاء الدین ابو نجیب السہروردی قدس سرہٗ فرماید۔

ان العلماء المجاھدین فی متابعۃ الرسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم المقتدین بالصحابۃ ثلثۃ اصناف اصحاب الحدیث والفقہاء والصوفیۃ فاما اصحاب الحدیث فانہم تعلقوا بظاہر الحدیث فاشتغلوا بسماعہ ونقلہ وتمیز صحیحہ من سقیمہ وھم حراس الدین ورعاتہ واما الفقہاء فانہم فانہم فضلوا علی اصحاب الحدیث بعد قبول علمہم بما خصوا بہ من الفہم والاستنباط من فقہ الحدیث والتعمق بتدقیق النظر واما الصوفیۃ فاتفقوا مع الطائفتین فی معتقداتہم وقبول علمہم ولم یخالفوھم فی معاشہم ورسومہم ثم انہم خصوا بعد ذلک بعلوم عالیۃ واحوال سنیۃ کالتوبۃ والزھد والورع والصبر والرضا والتوکل والمحبۃ والمشاھدۃ والیقین والقناعۃ والصدق والاخلاص والشکر والذکر والفکر والمراقبۃ والاعتبار والوجد والجمع والتفرقۃ والفناء والبقاء ومعرفۃ النفس ومجاھداتہا

علماے مجاہدین در متابعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اقتدا کنندہ صحابہ اند سہ قسم اند اصحاب حدیث و فقہا و صوفیہ اما اصحاب حدیث پس تحقیق اوشان بظاہر حدیث تعلق کردند و بہ سماع وے و نقل وے مشغول شدند۔ و بہ تمیز کردن صحیح از سقیم و اوشان محافظان دین اند و نگہبانان وے و اما فقہا پس تحقیق اوشان تفضیل دادہ شدند بر اصحاب حدیث بعد قبول علم بسبب انچہ کہ مخصوص شدند بران از فہم و استنباط از فقہ حدیث و بنظر دقیق غور کردن و اما صوفیہ پس متفق شدند بہر دو طائفہ در معتقدات خود و قبولِ علم شان و نہ مخالفت کردند اوشان را در معاش و رسوم شان باز مخصوص شدند اوشان بعد این بعلوم عالیہ و حالات سنیہ مثل توبہ و زہد و ورع و صبر و رضا و توکل و محبت و مشاہدہ و یقین و قناعت و صدق و اخلاص و شکر و ذکر و فکر و مراقبہ و اعتبار و وجد و جمع و تفرقہ و فنا و بقا و معرفت نفس و مجاہدات

ع در آموختہ است ترا انچہ نمیدانستی و ہست فضل خدا بر تو بزرگ ۱۲

ورياضاتها ودقائق الرياء والشهوات الخفية
وكيفية الخلاص ههنا ملا علی قاری حنفی ہروی مکی
در شرح آداب المریدین گوید روی عن الشيخ العارف
شهاب الدين عمر السهروردی انه قال كنت في
اوائل امری اشتغلت بعلم الكلام وحفظت
كتبا متعددة في ذلك المرام وعمی كان يمنعني
ولم امتنع الى ان اراد ان يدخل يوما على القطب
الربانی والغوث الصمدانی الشيخ عبد القادر الجيلانی
وانا فی خدمته ومتادب بادبه فقال كن حاضر
القلب فانك تدخل على من يخبر قلبه عن ربنا
وانتظر بركات نظره ونفحات اثره فلما قعدنا
قال عمی یا سیدی هذا ولد اخی وهو مولع
بعلم الكلام كلما منعته ما نفعه وتوقف في ذلك
المقام فقال ای كتاب تحفظه فقلت الكتاب
الفلانی والكتاب الفلانی فمسح بيده الشريفة
على صدری فوالله ما بقی لفظ مما كنت احفظه
في مدة عمری لكن امتلئت من العلوم اللدنية
والعوارف الربانية ما اكتفيت به في امری فقمت
من عنده بلسان ناطق وجنان صادق وقال
لی یا عمر انت آخر المشهورين بالعراق وكان كذلك
فانه صار شيخ الشيوخ في زمانه بالاتفاق ثم
فتح هذا الباب اليقين بالشيخ شهاب الدين
انما كان ببركة حسن اعتقاده فی الاولياء
ونور ارادته فی الاصفياء لما سبق من سيادة
السعادة بخلاف السعد التفتازانی حيث قال له
خواجه بهاء الدين نقشبند حين رأى في يده ظرفا
من الماء تعال الينا واقبل علينا لنملأه عسلا

در ریاضات و دقائق ریا و شهوات خفیہ۔
و کیفیت خلاص از وے۔
روایت کردہ شد از شیخ عارف شہاب الدین عمر
سہروردی کہ گفت وے رضی اللہ عنہ بودم در اوائل حال
خود کہ بعلم کلام اشتغال میداشتم و کتب متعددہ
این مقصد یاد گرفتم و عم من مرا منع میکرد و من
تسلیم نمیکردم تا اینکہ ارادہ کرد کہ بجناب روزے بر
قطب ربانی و غوث صمدانی شیخ عبد القادر جیلانی
و من ہم در خدمت وے بودم و ادب گیرندہ بادب وے
پس فرمود کہ باش حاضر قلب پس بتحقیق تو داخل میشوی
بر کسیکہ خبر میدارد قلب وے از حق و منتظر باش برکات
نظر وے را و بوئے خوش اثر وے را پس وقتیکہ نشستیم گفت
عم من اے سردار من این برادر زادہ من است و شیفتہ
حریص است بہ علم کلام ہر گاہ کہ منع کردم ویرا نفع کرد ویرا و در این
مقام توقف کرد پس فرمود کہ کدام کتاب یاد کنی پس گفتم فلان کتاب
و فلان کتاب پس مسح کرد دست شریف خود را بر سینہ من پس قسم بخدا
نہ باقی ماند لفظے از انچہ کہ یاد گرفتہ بودم ویرا در مدت عمر خود لیکن
پر شدم از علوم لدنیہ و عوارف ربانیہ نہ کفایت کردم بوے در امر خود
پس برخاستم از نزد وے بزبان ناطق و قلب صادق و گفت
از من کہ اے عمر تو آخرین مشہور ہستی بہ عراق و ہمچنان گشت پس
تحقیق وے گشت شیخ الشیوخ در زمان خود بالاتفاق باز کشادہ شد
این باب الیقین بر شیخ شہاب الدین و گشت اینچنین بہ برکت
حسن اعتقاد وے در اولیا و نور ارادت وے در برگزیدگان
برائے انچہ کہ سابق شد از سیادت سعادت
بخلاف سعد الدین تفتازانی چنانکہ گفت برائے وے
خواجہ بہاء الدین نقشبند وقتیکہ دید در دست وے ظرفے
از آب کہ بیا بسوے ما و متوجہ شو بر ما تا کہ پر کنی ویرا از عسل

حمالدینا فقال منکرا اخاف انی افقد الماء ایضا
لقربك فعدم عندی من حبك فبعد عن مقام
القرب وقنع بحجب الکتب ولم یدر من کمال الغرور
والعجب ان نظر الاولیاء اکسیر له تاثیر کثیر فحال
کلب اصحاب الکهف وکلب شیخ نجم الدین الکبری
امر شهیر وهو سبحانه علی ما یشاء قدیر۔ حافظ شیرازی گوید

که نزد ماست پس گفت بانکار که خوف میکنم اینکه گم کنیم
آب را نیز بسبب قرب تو پس نابود شود نزد من حب تو
پس بعید گشت از مقام قرب وقانع گشت بحجاب کتب
وندانست از کمال غرور وعجب که نظر اولیا برای وی
اکسیر است و در وی اثر کثیر پس حال سگ اصحاب کهف
وسگ شیخ نجم الدین کبری امر مشهور است وخدای تعالی سبحانه بر انچه میخواهد قادر است

روضهٔ خلدِ برین خلوتِ درویشان است
گنج عزلت که طلسمات عجائب دارد
قصر فردوس که رضوانش بدربانی رفت
انچه زر مے شود از پرتو آن قلب سیاه
وانکه پیشش بنهد تاج تکبر خورشید
دولتے را که نباشد غم از آسیب زوال
خسروان قبلهٔ حاجات جهان اند ولی
روے مقصود که شاهان جهان مے طلبند
اے توانگر مفروش این همه نخوت که ترا
حافظ اینجا بادب باش که سلطان ملک

مایهٔ محتشمی خدمتِ درویشان است
فتح آن در نظر همتِ درویشان است
منظرے از چمن نزهتِ درویشان است
کیمیائیست که در صحبتِ درویشان است
کبریائیست که در حشمتِ درویشان است
بے تکلف بشنو دولتِ درویشان است
از ازل تا به ابد فرصتِ درویشان است
سببش آینهٔ طلعتِ درویشان است
سر و زر در کنفِ همتِ درویشان است
همه در بندگیِ حضرتِ درویشان است

شیخ الشیوخ شهاب الملة والدین عمر السهروردی در وصف این گروه باشکوه گوید۔

ضمائرهم من مواهب الانس مملوة ومرائی
قلوبهم بنور القدس مجلوة فتهیأت لقبول
الامداد القدسیة واستعدت لورود الانوار
العلویة واتخذت من الانفاس العطریة جلاسا
واقامت علی الظاهر والباطن من التقوی
حراسا واشتعلت فی ظلم البشریة من الیقین
نبراسا واستحقرت فوائد الدنیا ولذاتها وانکرت
مصائد الهوی وتبعاتها وامتطت غوارب
الرغبوت والرهبوت واستفرشت بعلو
همتها بساط الملکوت وامتدت الی المعالی اعناقها

قلوب شان از بخششهاے انس پر اند وآئینه هاے قلوب
شان بنور قدس جلا داده شده پس آماده گشتند براے
قبول امداد قدسیه ومستعد گشتند براے ورود انوار علویه
وگرفتند از انفاس عطریه همنشین ها وقایم کردند بر ظاهر وباطن
از تقوے نگهبانها ومشتعل کردند در تاریکیهاے بشریت از یقین
چراغ وحقیر پنداشتند فوائد دنیا ولذتهاے وے
وناخوش دانستند شکارگاه خواهش وتابعان وے
وبارگیر خود ساختند بلندیهاے خوف ورجا ودیگر نهنبد
بباعث علو همت خود بساط ملکوت را ودراز شدند
بسوے بلندی گردنهاے شان وبلند شدند

وطمحت الی اللامع العلوی لحداقها واتخذت
من الملاء الاعلیٰ مسامراً ومحاوراً ومن النور
الاعز الاقصیٰ مزاوراً ومجاوراً اجساد ارضیۃ
بقلوب سماویۃ واشباح فرشیۃ بارواح عرشیۃ
نفوسهم فی منازل الخدمۃ سیارۃ وارواحهم
فی فضاء القرب طیارۃ مذاهبهم فی العبودیۃ
مشهورۃ واعلامهم فی اقطار الارض منشورۃ
یقول الجاهل بهم فقدوا وما فقدوا ولکن سمت
احوالهم فلم یدرکوا وعلی مقامهم فلم یملکوا
کائنین بالجثمان بائنین بقلوبهم عن اوطان
الحدثان لارواحهم حول العرش طواف ولقلوبهم
من خزائن البر اسعاف یتنعمون بالخدمۃ
فی الدیاجر ویتلذذون من وهج الطلب بظماء
الهواجر تسلوا بالصلوات عن الشهوات وتعوضوا
بحلاوۃ التلاوۃ عن اللذات یلوح من صفحات
وجوههم بشر الوجدان ویتم علی مکنون سرائرهم
نضارۃ العرفان لایزال فی کل عصر وزمان منهم
علماء قائمون بالحق داعون للخلق منحوا بحسن اللتقۃ
رتبۃ الدعوۃ وجعلوا للمتقین قدوۃ فلا یزال یظهر
للخلق آثارهم وتزهر فی الآفاق انوارهم من اقتدی
بهم اهتدی ومن انکرهم ضل وغوی —

بجانب لوامع بلند چشمهاے شان وبگرفتند از
ملاء اعلیٰ یعنی گروہ فرشتگان قصه گو وسخن گو واز نور عزیز تر
ودورتر زیارت کننده ونزدیک آجسام ارضی که قلوب
شان سماوی اند واجسام فرشی که ارواح شان عرشی اند۔
نفوس شان درمنازل خدمت سیر کننده وارواح شان
درمیدان قرب پرنده مذاهب شان دربندگی مشهور اند
وعلمهاے شان در اقطار زمین پراگنده مے گویند جاہل
باوشان که گم کردند اوشان حالانکه نه گم کردند لیکن پوشیده شد
احوال شان پس جاہل ادراک نکرد وبر مقامات شان
عبور نیافت بظاہر موجود اند به بدن وبه قلوب جدا اند
از وطنهاے خلق ارواح شان گرد عرش بسیار طواف
کننده اند وبراۓ قلوب شان از خزانه هاے نیکی حاجت روائیست
خوش عیشے میگیرند بخدمت در شبهاے تاریک لذت میگیرند در شدت طلب بتشنگی
دوپهر یعنی در شدت طلب آنچنان بحرارت شوق تشنه اندکه پرواگرم وسرد نمیکنند
خورسند شدند بسبب نماز از خواهشات نفسانی دعوض گرفتند
بحلاوت تلاوت از لذات مے درخشد از صفحات وجوه شان
خوشی قلب وتمام میشود بر مکنون قلبی شان تازگی عرفان
همیشه مانده اند در هر عصر وزمانه از اوشان علماۓ بالله
دعوت کنندگان خلق بسوۓ حق عطا کرده شدند اوشان را
بحسن اقتدا رتبه دعوت گردانیده شدند براۓ متقیان پیشوا پس همیشه
ظاہر خواهند شد خلق را آثار شان وروشن خواهند شد در آفاق انوار شان پس
هرکه اقتدا کرد باوشان هدایت یافت وهرکه انکار کرد باوشان گمراه وبجراه گشت ۱۲ کذا افاد

سید حسین ابن معین میبذی از دره فاخره نقل میکند که شیخ ابن زید اندلسی گفت در بازار رساله که
ابن احمد بن قاضی قرطبه در رد امام غزالی نوشته بود ولعنت بر و کرده خریدم چون اندکے مطالعه کردم
کور شدم پس توبه واستغفار کردم حق تعالیٰ باز بینائی ارزانی داشت ۵ؔ.

هرکس که بعشق دوست صادق باشد	باخلق جهان دلش موافق باشد
یک نکته نگوید که نباید گفتن	کارے نکند که غیر لائق باشد

وهم ابن زید روایت کند که امام غزالی را در خواب دیدم که زنجیرے در گردن خوکے کرده بود وادرا